

גמרא סדורה

מסכת פסחים

פרק י' - "עֲרֵבֵי פְּסָחִים"

לימוד פרק זה מוקדש לעילוי נשמת האיש היקר

יצחק (ז'קו) כהן בן זוהרה ע"ה

י' אדר תשפ"א

כמידתו של יצחק היה נאזר בגבורה. גבורת הרוח והגוף. הארת פנים לכל אדם ובכל עת.

קיים בעצמו "יגיע כפך כי תאכל אשרי וטוב לך".

היה מהנעלבים ואינם עולבין העושים מאהבה ושמחים בייסורין.

תנצב"ה

מהדורה המאהיבה את הגמרא על לומדיה

מעניקה חווית הצלחה ושמחה

מאפשרת לימוד מהיר ובהיר בעיין ובהבנה

מהדורה א' - י"ג תמוז תשע"ג

מהדורה ב' - ט"ז אדר תשפ"א

בהצלחה - יגעת ומצאת - תאמיין!!!

להארות והערות

דניאל ברק ווינט

טל' - 0526071122

דוא"ל vinetdb81@gmail.com

עתניאל ד.ג. הר חברון 9040700

©

כל הזכויות על הטקסט, ניקוד, פיסוק

החלוקה לסוגיות ופסקאות

שמורות לעמותת "וכל בנייך לימודיך" ודניאל ברק ווינט.

מסכת פסחים פרק י' - "עֲרַבֵי פֶסְחִים"

1. צט, ב - ק, א

רפ"י

מתני'

ערב פסחים סמוך למנחה. קודם למנחה מעט:

לא יאכל. כדי שיאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה:

ואפילו עני שבישראל לא יאכל. בליל פסחים עד שיסב כדרך בני חורין זכר לחירות במטה ועל השלחן:

ארבע נוסות. כנגד ארבעה לשוני גאולה האמורים בגלות מצרים והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם בפרשת וארא:

ואפי'. מתפרנס מתמחוי של צדקה דהיינו עני שבעניים דתנן במסכת פאה (פ"ח מ"ז) מי שיש לו מזון בי סעודות לא יטול מן התמחוי:

גמ'

כשהוא תאוה. ולא תבא סעודת שבת על השובע:

לא צריכא. דקתני ערב פסחים לא יאכל עד שתחשך אלא לרבי יוסי דאמר הולך ואוכל עד שתחשך:

אפילו תימא. מתני' נמי רבי יהודה היא ובדין הוא דליתני ערבי פסחים לרבוויי סמוך למנחה:

מתשע שעות. היינו סמוך למנחה: משבשתא היא. והכי איבעי ליה למיתני מט' שעות ומחצה ואילך:

וקא תנא קמיה. להך מתניתא הכי מט' שעות ולמעלה אלמא מתרצתא היא:

אלא מחזורתא כרב הונא. ומן המנחה דקתני מתניתא קמיייתא סמוך למנחה קאמר:

משנה

ערב פסחים סמוך למנחה - לא יאכל אדם עד שתחשך⁵⁶³.

אפילו עני שבישראל: לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע נוסות של יין, ואפילו מן התמחוי.

גמרא

מאי איריא "ערבי פסחים"? אפילו ערבי שבתות וימים טובים נמי! דתניא:

"לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה, כדי שיכנס ל'שבת כשהוא תאוה, דברי רבי יהודה.

רבי יוסי אומר:

אוכל והולך עד שתחשך!"

אמר רב הונא:

לא צריכא אלא לרבי יוסי, דאמר:

"אוכל והולך עד שתחשך",

הני מילי - בערבי שבתות וימים טובים,

אבל בערב הפסח, משום חיובא דמצוה - מודה.

רב פפא אומר:

אפילו תימא: רבי יהודה,

התם: "בערבי שבתות וימים טובים,

מן המנחה ולמעלה" - הוא דאסיר,

סמוך למנחה - שרי.

אבל בערב הפסח, אפילו "סמוך למנחה" - נמי אסור.

ובערב שבת, סמוך למנחה - שרי?!

והתניא:

"לא יאכל אדם בערב שבת וימים טובים מתשע שעות ולמעלה,

כדי שיכנס ל'שבת כשהוא תאוה,

דברי רבי יהודה.

רבי יוסי אומר:

אוכל והולך עד שתחשך!"

אמר מר זוטרא:

מאן לימא לן דמתרצתא היא? אדילמא משבשתא היא קא,

אמר ליה מרימר, ואיתימא רב יימר:

אנא איקלעי לפירקיה דרב פנחס בריה דרב אמי, וקם תנא ותני קמיה וקיבלה מיניה.

אי הכי, קשיא!

אלא מחזורתא כדרב הונא.

⁵⁶³ הצעתי. וכמובן אפשר גם לפסק אחרת:

ערב פסחים סמוך למנחה - לא יאכל אדם עד שתחשך, אפילו עני שבישראל.

רש"י

הלכה מכלל דפליגי להפסקה.
 הא דא"ר ירמיה הלכי כר' יהודה בערב הפסח דמשמע דפליגי נמי רבי יוסי בערב הפסח להפסקה הוא דפליגי דאם התחיל לאכול אף בערב הפסח אינו מפסיק אבל להתחיל מודה ר' יוסי דאסור ומתניתין בהתחלה לרבי יוסי איצטריך דקמשמע לן דמודה רבי יוסי בערב הפסח דאין מתחילין: **דתניא.** דבהפסקה נמי פליגי:

ולרב הו"א, מי ניהא?!
 והאמר רבי ירמיה אמר רבי יוחנן,
 ואיתמא: אמר רבי אבהו אמר רבי יוסי בר רבי חנינא:
 הלכה כרבי יהודה בערב הפסח,
 והלכה כרבי יוסי בערב שבת.
 "הלכה כרבי יהודה בערב הפסח" - מכלל דפליגי רבי יוסי בתרווייהו!

לא,
 "הלכה" - מכלל דפליגי בהפסקה.
 דתניא:
 "מפסיקין לשבתות,
 דברי רבי יהודה.
 רבי יוסי אומר:
 אין מפסיקין.

ומעשה ברבן שמעון בן גמליאל ורבי יהודה ורבי יוסי שהיו מסובין בעבו, וקדש עליהם היום,
 אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לרבי יוסי: ברבי, רצונך נפסיק, וניחוש לדברי יהודה חבירנו?
 אמר לו: בכל יום ויום - אתה מחבב דברי רבי יהודה, ועכשיו - אתה מחבב דברי רבי יהודה בפני?
 "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית" (אסתר ז, ח)!
 אמר לו: אם בן, לא נפסיק, שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות.
 אמרו: לא זזו משם עד שקבעו הלכה כרבי יוסי."

רַבִּי

אין הלכה כרבי יהודה. דאמר מפסיקין דמשמע עקירת שולחן:
ולא כרבי יוסי. דאמר אין מפסיקין כלל:
אלא פורס מפה. על השולחן ומקדש היום וחוזר ואוכל:
כך מפסיקין להבדלה. אם היו מסובין בשבת עד הלילה מפסיקין אכילתן ומבדילין:
אין מביאין את השולחן. לאכול משקדש היום אא"כ קידש:
ואם הביא. קודם לכן אי נמי אין מביאין את השולחן בערב הפסח אפילו מבעוד יום אא"כ קידש כדאמרן דאפי' רבי יוסי מודה בערב הפסח:
איכלע לבי ריש גלותא. והיו מסובין על השולחן בערב שבת וקידש עליהן היום ופרס מפה וקידש:

2. ק, א-ב

אמר רב יהודה אמר שמואל:
 אין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי,
 אלא פורס מפה ומקדש.

איני?!

והא אמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל:
 קשם שמפסיקין לקידוש - אכד מפסיקין להבדלה.

ק,ב

מאי מפסיקין?

לאו, לעקירת שולחן?!

לא,

למפה.

רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא,
 איתתו תכא קמיה, פרס מפה וקידש.

תניא נמי הכי:

"⁵⁶⁴אין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש,
 ואם הביא - פורס מפה ומקדש".

תני חדא:

"שיון שאין מתחילין".

ותניא אידך:

"שיון שמתחילין".

בשלמא הא דתניא: "שיון שאין מתחילין" - משכחת לה בערב הפסח,
 אלא הא דתניא: "שיון שמתחילין" - אימת?
 אי נימא: בערב שבת - הא מיפלג פליגי!

לא קשיא:

כאן - קודם תשעה,

כאן - לאחר תשעה.

רש"י

3. ק, ב - קא, ב

ידי יין לא יצאו. שאם יש להם יין לשתות בביתם חייבין לברך בורא פרי הגפן שאינם פטורין בברכת הכוס (על שתיית) יין בלא ברכה מאחר שעקרו ממקומן:
אין קידוש אלא במקום סעודה.
 ואם קידש ולא סעד לא יצא ידי קידוש:
ממקום למקום. מבית לעליה לא צריך לחזור ולקדש אם קידש שבת בבית והלך לאכול בעליה:
דילמא מיתעקרא לכו שרגא.
 ולא תאכלו ואפי' אתם הולכים לישן בלא אכילה בקידושא דהכא לא נפקיתו ידי קידוש (היום) דאין קדוש כו'.

אותם בני אדם שקידשו בבית הקנסת -
 אמר רב:
 ידי יין - לא יצאו,
 ידי קידוש - יצאו.

ושמואל אמר:
 אף ידי קידוש - לא יצאו. **קא,א**

אלא לרב,
 למה ליה לקדושי בביתיה?

כדי להוציא בניו ובני ביתו.

ושמואל,
 למה לי לקדושי בבי כנישתא?

לאפוקי אורחים ידי חובתן,
 דאכלו ושתו וגנו בבי כנישתא.

ואזדא שמואל לטעמיה,
 דאמר שמואל:
 אין קידוש אלא במקום סעודה.

סבור מינה:
 הני מילי - מבית לבית,
 אבל ממקום למקום בחד ביתא - לא.

אמר להו רב ענן בר תחליפא:
 זימנין סגיאיין הנה קאימנא קמיה דשמואל,
 ונחית מאיגרא לארעא, והדר מקדש.

ואף רב הונא סבר:
 אין קידוש אלא במקום סעודה.

דרב הונא קדיש, ואיתעקרא ליה שרגא, ועיילי ליה למניה לבי גנניה דרבה בריה דהנה שרגא,
 וקדיש וטעים מידי.

אלמא קסבר:
 אין קידוש אלא במקום סעודה.

ואף רבה סבר:
 אין קידוש אלא במקום סעודה.

דאמר אבבי:
 כי הויןא בי מר, כי הנה מקדש אמר לן: טעימו מידי,
 דילמא אדאזליתו לאושפיזא מתעקרא לכו שרגא,
 ולא מקדש לכו בבית אכילה,
 ובקידושא דהכא - לא נפקיתו,
 דאין קידוש אלא במקום סעודה.

איני?
 והאמר אבבי:

רַס"י

כל מיילי דמר - הוה עביד פרב,
 לבר מהני תלת - דעביד כשמואל:
 מתירין מבגד לבגד,
 ומדליקין מנר לנר,
 והלכה פרבי שמעון בגרידה.
 דתנא:
"רבי שמעון אומר:
גורך אדם מטה נסא וספסל בשבת,
ובלבד שלא יתנין לעשות חריץ!"

כחומרי דרב - הוה עביד,
 כקולי דרב - לא הוה עביד.

ורבי יוחנן אומר:
 אף ידי יין - נמי יצאו.

ואזדא רבי יוחנן לטעמיה,
 דאמר רב חנין בר אבאי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן:
 אחד שינוי יין,
 ואחד שינוי מקום - אין צריך לברך.
קאב,

מיתבי:
"שינוי מקום - צריך לברך,
שינוי יין - אין צריך לברך!"

תויבתא דרבי יוחנן!

תויבתא.

4. קא, ב - קב, א

רש"י

ממקום למקום. מבית לעליה:
בדברים שאין טעונים ברכה
לאחריהם. כגון מים או פירות
 שאין טעונים ברכה חשובה בפני
 עצמן כגון (שבעת המינים)
 דודאי כיון דעמד והלך למקום
 אחר עמידתו זו היא גמר
 סעודתו והך סעודה אחרית
 היא וצריך לברך בתחלה:
אבל דברים הטעונים ברכה
לאחריהם במקומן. כלומר
 ברכה חשובה בפני עצמן כגון
 שבעת המינים הואיל ולא בירך
 אחריהן ועמד לילך למקום אחר
 לסעוד על קביעות הראשון הלך
 לברך אחריהם ברכה אחת על
 שתיהן ולפניהם נמי אין צריך
 לחזור ולברך:
לקיבעיה קמא הדר. כלומר על
 דעת סעודה הראשונה הוא
 אוכל עכשיו לסיים סעודתו:
אחד זה ואחד זה. בין שטעונין
 ברכה לאחריהן במקומן בין
 שאינן צריכין:
כשהן יוצאין אין טעונין ברכה
למפרע. כלומר לברך ברכה של
 אחריהן הואיל ועתידין לחזור:
ה"ג בד"א כו'. ולא גרס בהא ר'
 יהודה:
מדקתני עקרו מכלל דבדברים
הטעונין כו'. דעקירות משמע
 משום מהירות חתן וכלה הן
 נעקרין אבל אם לא כן עדיין היו
 צריכין לעמוד ולברך ברכה
 שלאחריהם:
מאן תנא. להך ברייתא דקתני
 אע"ג דבברים הטעונין ברכה
 לאחריהן צריך לברך רבי יהודה
 היא:
חברים שהיו מסובין ועקרו כו'.
 ולא גרסינן לשתות יין:

יתיב רב אידי בר אבין קמיה דרב חסדא,
 ויתיב רב חסדא וקאמר משמיה דרב הונא:
 הא דאמרתי: "שינוי מקום - צריך לברך",
 לא שנו אלא: מבית לבית,
 אבל ממקום למקום - לא.

אמר ליה רב אידי בר אבין:
 הכי תנינא ליה במתניתא דבי רב הונא,
 ואמרי ליה: במתניתא דבי בר הונא פוּוּתִיך.

ואלא, רב הונא מתניתא קא משמע לן?!

רב הונא מתניתא לא שמייע ליה.

ותו,

יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה:
 הא דאמרתי: "שינוי מקום - צריך לברך",
 לא אמרו אלא: בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן,
 אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן - אין צריך לברך.

מאי טעמא?

לקיבעא קמא הדר.

ורב ששת אמר:

אחד זה ואחד זה - צריך לברך.

מיתבי:

"בני חבורה שהיו מסובין לשתות, ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה,
 כשהן יוצאין - אין טעונין ברכה למפרע,
 כשהן חוזרין - אין טעונין ברכה לכתחלה.
 במה דברים אמורים: שהניחו שם זקן או חולה,
 אבל לא הניחו שם לא זקן ולא חולה:
 כשהן יוצאין - טעונין ברכה למפרע,
 כשהן חוזרין - טעונין ברכה לכתחלה".
 מדקתני: "עקרו רגליהן" - מפלל דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן,
 וטעמא ד"הניחו שם זקן או חולה",
 הוא ד"כשהן יוצאין - אין טעונין ברכה למפרע,
 וכשהן חוזרין - אין טעונין ברכה לכתחלה,
 אבל לא הניחו שם זקן או חולה:
 כשהן יוצאין - טעונין ברכה למפרע,
 וכשהן חוזרין - טעונין ברכה לכתחלה".
 קשיא לרב חסדא

אמר רב נחמן בר יצחק:

מאן תנא 'עקירות'?

קבא

רבי יהודה,

דתניא:

"חברים שהיו מסובין, ועקרו רגליהם לילך לבית הננסות או לבית המדרש,
 כשהן יוצאין - אין טעונין ברכה למפרע,
 וכשהן חוזרין - אין טעונין ברכה לכתחלה.

רש"י

ומקשינן אלא טעמא דבדברים הטעונין ברכה לאחריהם. משום הכי פליגי רבנן עליה דר' יהודה הא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן אפילו רבנן מודו דצריך לברך פעם אחרת בתחלה:

לימא תיהוי תיובתא דרבי יוחנן. דאמר לעיל שינוי מקום אין צריך לברך ולא מפליג בין דברים הטעונין לדברים שאינן טעונין:

לאו אותביניה חדא זימנא. לעיל:

ה"ג תניא כוותיה דרב חסדא חברים שהיו מסובין לשתות יין כו'. והיינו כרב חסדא דאמר דברים שטעונין ברכה לאחריהן אין צריך לברך והא בהדיא מסייעא לרב חסדא מדקתני יין אבל בההיא דלעיל לא תנא יין בהדיא:

אמר רבי יהודה:

במה דברים אמורים: בזמן שהניחו שם מקצת חברים,

אבל לא הניחו שם מקצת חברים:

בשהו יוצאין - טעונין ברכה למפרע,

ובשהו חוזרין - טעונין ברכה לכתחלה."

אלא, טעמא דבדברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן,

ד"בשהו יוצאין - אין טעונין ברכה למפרע,

ובשהו חוזרין - אין טעונין ברכה לכתחלה,"

אבל דברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן,

אפילו לרבנן, בשהו יוצאין - טעונין ברכה למפרע, וכשהו חוזרין - טעונין ברכה לכתחלה,

לימא תיהוי תיובתא דרבי יוחנן!

ולאו מי אותביניה חדא זימנא?

נימא מהא נמי תיהוי תיובתא!

אמר לך רבי יוחנן:

הוא הדין דאפילו דברים שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומן - נמי אין צריכין לברך,

והא דקתני: "עקרו רגליהו" - להודיעך כחו דרבי יהודה,

דאפילו דברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן,

טעמא ד"הניחו מקצת חברים,"

אבל "לא הניחו מקצת חברים:

בשהו יוצאין - טעונין ברכה למפרע,

ובשהו חוזרין - טעונין ברכה לכתחלה."

תניא כוותיה דרב חסדא:

"חברים שהיו מסובין לשתות יין, ועקרו רגליהו, וחזרו - אין צריכין לברך."

5. קב, א-ב

רש"י

ואומר עליו קידוש היום.
 באמצע סעודתו:
ושני. מיד אומר עליו ברהמ"ז ומפסיק כדאמר ר' יהודה לעיל ומיהו הואיל והגיע עונת קידוש צריך לקדש תחלה לא גרסינן ראשון אומר עליו ברכת המזון שני אומר עליו קדושת היום:
גמרו. סעודתן:
אומר עליו כו'. ר' יוסי קאמר לה:
משלשן. עד לאחר המזון אלמא אמרי' שתי ברכות על כוס אחד הבדלה וברהמ"ז:
ואמר רב יקנ"ה. כדמפרש בשביעי עסקין ובשביעי ליכא זמן ומכל מקום שמעינן מינה קידוש והבדלה על כוס אחד:
ומשנינן מדלא קאמר זמן. בשביעי של פסח עסקי' דשמא עני הוא ואין לו אלא כוס א':
והא יום ראשון דאית ליה. דאפי' עני שבישראל לא יפחתו לו מארבע כוסות:
קידוש והבדלה חדא מלתא היא. דתרוייהו משום קדושת יו"ט ניהו ובהבדלה עצמו הוא מזכיר קדושי' יו"ט דהמבדיל בין קדש לקדש קא מברך:

תנו רבנן:

"בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהו היום:
 מביאין לו כוס של יין - ואומר עליו קדושת היום,
 ושני - אומר עליו ברכת המזון,
 דברי רבי יהודה.
 רבי יוסי אומר:
 אוכל והולך עד שתחשך,
 גמרו, כוס ראשון - מברך עליו ברכת המזון,
 והשני - אומר עליו קדושת היום".

קב,ב

אמאי?

ונימרינהו לתרוייהו אחדא פסא!

אמר רב הונא אמר רב ששת:
 אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד.

מאי טעמא?

אמר רב נחמן בר יצחק:
 לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות.

ולא?

והא תנאי:

"הנכנס לביתו במוצאי שבת - מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים,
 ואחר כך אומר הבדלה על הכוס.
 ואם אין לו אלא כוס אחד - מניחו לאחר המזון,
 ומשלשן בולו לאחריו!"

"אין לו" - שאני.

והא יום טוב שחל להיות אחר השבת, דאית ליה,
 ואמר רב: יקנ"ה!

אמרי: מדלא אמר 'זמן', מפלל דבשביעי של פסח עסקינן,
 דכל מאי דהוה ליה - אכיל ליה, ולית ליה.

והא יום טוב ראשון, דאית ליה,
 ואמר אביי: יקזנ"ה,
 ורבא אמר: יקנה"ז!

אלא,

הבדלה וקידוש - חדא מילתא היא,
 ברכת המזון וקידוש - תרי מילי ניהו.

רפ"י

הכי גרסינן: שאמר משום רבי יהושע בן חנניה נהיי"ק: ה"ג: משל דרבי יהושע כו': והלכתא כרבא. דקדושא והדר אבדלתא דכי מבדיל ברישא מיחזי עליה קדושת שבת כמשאוי:

6. קב, ב - קג, א

גופא:

"יום טוב שחל להיות אחר השבת -

רב אמר: יקנ"ה.

ושמואל אמר: ינה"ק.

קג, א ורבה אמר: יהנ"ק.

ולוי אמר: קני"ה.

ורבנן אמרי: קינ"ה.

מר בר ריה דרבנא אמר: נקי"ה.

מרתא אמר משמיה דרבי יהושע: ניה"ק".

שלח ליה אבוה דשמואל לרבי:

ילמדנו רבינו, סדר הבדלות - היאך?

שלח ליה:

קד אמר רבי ישמעאל בר רבי יוסי שאמר משום אביו שאמר משום רבי יהושע בן חנניה: נהיי"ק.

אמר רבי חנינא:

משל דרבי יהושע בן חנניה:

למלך שיוצא ואפרכוס נכנס -

מליון את המלך, ואחר כך יוצאים לקראת אפרכוס.

מאי הוי עליה?

אבוי אמר:

יקזנ"ה.

ורבא אמר:

יקנה"ז.

והילכתא:

קרבא.

רש"י

נר ומזון בשמים והבדלה. היכא דאין לו אלא כוס אי':
 על המזון שהוא בתחלה. כיון דגמר סעודתו בההוא איחייב ברישא ואין מעבירים על המצות:

7. קג, א

רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא, אייתו לקמיהו מאור ובשמים. כריה רבא אבשמים ברישא, והדר אמאור.

אמר ליה: והא, בין בית שמאי ובין בית הלל - מאור ברישא, והדר אבשמים!

ומאי היא?

דתנן:

"בית שמאי אומרים:

נר, ומזון, בשמים, והבדלה.

ובית הלל אומרים:

נר, ובשמים, ומזון, והבדלה!"

עני רבא בתריה ואמר:

זו דברי רבי מאיר,

אכל רבי יהודה אומר:

"לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על המזון - שהוא בתחלה, ועל הבדלה - שהיא בסוף, על מה נחלקו?"

על המאור ועל הבשמים,

בית שמאי אומרים:

מאור ואחר כך בשמים,

ובית הלל אומרים:

בשמים ואחר כך מאור."

ואמר רבי יוחנן:

נהגו העם כבית הלל,

ואליבא דרבי יהודה.

רפ"י

אכסא קמא. כשמתחיל לשתות על המזון שבתחלה:
והדר בריך. בפה"ג אכסא דברכת המזון כמו שאנו עושין בכל סעודה וסעודה ובשאר סעודות עסקין דלאו במוצאי שבת. לא הוי ידעיתו אי משקו לכו בתר כסא קמא אי לא ומשום הכי בעיתו למיהדר וברוכי:

קאי עליהו. משמש עליהו:
הב וניבריך. ברכת המזון והדר אמליכו ואמרו הב ברישא ונישתי:

כיון דאמרינו הב וניבריך. ברכת המזון אסחיתו דעתיכו משתיה ואסור למישתי עד לאחר ברכת המזון אלמא ברכת המזון אסוחי דעתא הוא וצריך לחזור ולברך:

ואמרו רב יקנ"ה. ולא בעי לברוכי ברכת היין תרי זימני חדא אקידוש וחדא אהבדלה והי"ה לתרי כסי דקידוש היום וברכת המזון:

כי מטא. רבא לאבדולי במוצאי שבת ולעיל קאי אלא אגב גררא אייתינהו להנך תרתי עובדי ועובדא ראשונה בשבת הוה:

קא מתלי נורא בשרגא. מדליק אבוקה בנר:

א"ל. רב יעקב בר אבא למה ליה למר כולי האי הא איכא שרגא:

8. קג, א - קד, א

רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא, חזייה דבריך "בורא פרי הגפן" אכסא קמא, והדר בריך אכסא דברכתא, ואישתי. אמר ליה: למה לך פולי האי? הא בריך לן מר חדא זימנא!

אמר ליה:

כי הוין בי ריש גלותא הכי עבדינן.

אמר ליה:

תינח בי ריש גלותא דהכי עבדי - דספק מייתי לן ספק לא מייתי לן, הכא - הא מנח כסא קמן ודעתן עילוייה!

אמר ליה:

אנא עבדי כתלמידי דרב. **דרב פרוניא ורב הננאל** תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא,

קאי עליהו רב יבא סבא.

אמרו ליה: הב לן וניבריך.

לסוף אמרו ליה: הב לן ונישתי.

אמר להו: הכי אמר רב: כיון דאמרינו: 'הב לן וניבריך' - איתסרא לכו למישתי.

מאי טעמא?

דאסחיתו דעתייכו.

קג,ב

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה, וקאי עליהו רב אחא בריה דרבא,

אמימר - בריך על כל כסא וכסא,

ומר זוטרא - בריך אכסא קמא, ואכסא בתרא,

רב אשי - בריך אכסא קמא, ותו לא בריך.

אמר להו רב אחא בר רבא:

אנן - כמאן נעביד?

אמימר אמר:

נמלך אנא.

מר זוטרא אמר:

אנא דעבדי כתלמידי דרב.

ורב אשי אמר:

לית הילכתא כתלמידי דרב,

דהא יום טוב שחל להיות אחר השבת,

ואמר רב: יקנ"ה!

ולא היא,

התם - עקר דעתיה ממשתיא,

הכא - לא עקר דעתיה ממשתיא.

כי מטא לאבדולי, קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא,

אמר ליה: למה לך פולי האי?

הא מנחא שרגא!

רש"י

אדעתיה דנפשיה. כלומר מעצמו אשר לא צויתניו :
על שבע. מפרש להו לקמיה :
והא מר לא שלש אמר. [כולן] ארבע :
מעין חתימה. ולא ממניגא הוא :
ה"ג י"ט שחל להיות אחר השבת. דבעי למחתם המבדיל בין קודש לקודש :
ה"ג מ"ד מעין חתימתן סמוך לחתימתן בעי למימר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב כו' :

אמר ליה:
 שְׁמַעְא מִדְּעַתְיָה דְּנַפְשִׁיָּה קָא עֲבִיד.

אמר ליה:
 אִי לֹא שְׁמַיַע לִיָּה מִיַּיָּה דְּמָר, לֹא הוּה עֲבִיד!

אמר ליה:
 לֹא סָבַר לִיָּה מָר: "אָבוּקָה לְהַבְדִּילָהּ - מִצָּוָה מִן הַמּוֹבָחָר"!!

פתח ואמר:
 "המבדיל בין קודש לחול, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה".

אמר ליה:
 לָמָּה לָךְ כּוּלֵי הַאִי?
 והאמר רב יהודה אמר רב: "המבדיל בין קודש לחול" - זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא!

אמר ליה:
 אֲנָא כְּהָא סְבִירָא לִי,
 דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא:
 הפוחת - לא יפחות משלש, והמוסיף - לא יוסיף על שבע.

אמר ליה:
 וְהָא מָר, לֹא תִלְתָּא אָמַר, וְלֹא שְׁבַע אָמַר! קד,א

אמר ליה:
 אִיבְרָא, "בין יום השביעי לששת ימי המעשה" - מעין חתימה היא.
 ואמר רב יהודה אמר שמואל:
 המבדיל - צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו.

ופומבדיתאי אמרי:
 מעין פתיחתן סמוך לחתימתן.

מאי בינייהו?

איכא בינייהו:
 יום טוב שחל להיות אחר השבת, דחתימין "בין קודש לקודש", מאן דאמר: "מעין פתיחתן סמוך לחתימתן" - לא בעי למימר: "בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת", ומאן דאמר: "מעין חתימתן סמוך לחתימתן" - בעי למימר: "בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת".

9. קד, א

גופא:

"אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא:

הפוחת - לא יפחות משלש, והמוסיף - לא יוסיף על שבע".

מיתבי:

"אומר הבדלות במוצאי שבתות, ובמוצאי ימים טובים,

ובמוצאי יום הכפורים, ובמוצאי שבת ליום טוב,

ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד,

אבל לא במוצאי יום טוב לשבת.

הרגיל - אומר הרבה,

ושאינו רגיל - אומר אחת!"

תנאי היא,

דאמר רבי יוחנן:

בן של קדושים - אומר אחת,

ונהגו העם - לומר שלש.

מאן ניהו "בן של קדושים"?

רבי מנחם בר סימאי.

ואמאי קרו ליה "בן של קדושים"?

דלא איסתכל בצורתא דזוּזא.

שלח ליה רב שמואל בר אבדי:

חנניא אחי - אומר אחת.

ולית הלכתא כוותיה.

10. קד, א-ב

כ"י

האמורות בתורה. כמו הנך דלקמן:

סדר הבדלות. היינו שבע בין [יום] השביעי לא קא חשיב דמעין חתימה:

וחותם בסדר בראשית. ברוך סודר בראשית וכולהו הנך כתיבי ולהבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור (ויקרא י) ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (בראשית א) ויבדל בין המים (שם):

ובין כהנים ללוים כו'. מפרש להו לקמן אבל הבדלה דשבת לא כתיבא דמעין חתימה קא חשיב ליה לקמן ולא ממניא:

מעין חתימה היא. דקאמר וחותם בסדר בראשית והויא ליה בין יום השביעי לששת ימי המעשה מעין חתימה ובצרי להו משבע:

אמר רבי יהושע בן לוי:

המבדיל - צריך שייאמר מעין הבדלות האמורות בתורה.

מיתיבי:

"סדר הבדלות - היאך?

אומר:

"המבדיל בין קודש לחול,

בין אור לחושך,

בין ישראל לעמים,

ובין יום השביעי לששת ימי המעשה,

בין טמא לטהור,

בין הים לחרבה,

בין מים העליונים למים התחתונים,

בין כהנים ללוים וישראלים".

וחותם ב: "סדר בראשית".

ואחרים אומרים:

ב"יצר בראשית".

רבי יוסי בראשית אומר:

חותם: "מקדש ישראל".

ואם איתא, הא "בין הים לחרבה" לא כתיבא ביה "הבדלה"!

סמי מכאן "בין הים לחרבה".

אי הכי, "בין יום השביעי לששת ימי המעשה" נמי מעין חתימה הוא, בצר חדא, וליכא שבע!

אמרי:

"כהנים ללוים וישראלים" - תרי מילי נינהו:

בין לווים לישראלים,

דכתיבי: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי"⁵⁶⁵ (דברים י, ח),

בין הכהנים ללוים,

דכתיבי: "בני עמרם - אהרן ומשה, ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים"⁵⁶⁶ (דברי הימים א' כג, יג).

מחתם מאי חתים?

רב אמר:

"מקדש ישראל".

ושמואל אמר:

"המבדיל בין קודש לחול".

לויט עלה אבוי ואיתימא רב יוסף אהא דרב.

תנא משמיה רבי יהושע בן חנניא:

"כל החותם: 'מקדש ישראל והמבדיל בין קודש לחול' - מאריכו לז ימיו ושנותיו".

קד, ב, ולית הלכתא כוותיה.

⁵⁶⁵ "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה'"

⁵⁶⁶ "בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם"

רפ"י

המבדיל בין קודש לחול. ותו לא
 אמר בה שאר הבדלות ולא חותם
 בה:
היא גרמא ליה למר. שלא הלכת
 אתה בעצמך:
וברכת המצות. כגון להתעטף
 בציצית ועל נטילת לולב:
וברכה הסמוכה לחברתה. כגון
 אותם של שמונה עשרה:
וברכה אחרונה שבקריית שמע.
 אע"פ שאין ברכה אחרת למעלה
 הימנה שהתחיל בה בברוך:
יש מהן. מאלו שהזכרנו שפותח
 בהן בברוך ואינו חותם בברוך
 כגון ברכת פירות ומצות:
יש מהן שחותם ואינו פותח.
 כגון ברכה הסמוכה לחבירתה
 שהרי פוטרתה ראשונה
 שנפתחה בברוך:
הטוב והמטיב. אף על גב
 דסמוכה לחבירתה שהרי
 התחיל בברכת המזון בברוך
 משום דברכה באנפי נפשה
 איתקן משום הרוגי ביתר וכולה
 הודאה כברכת הפירות ומצות:
קשיא לעולא. שפתח בברוך ולא
 חתם:
הודאה היא. ואין בה הפסק
 דבר אחר לא הפסק תחנה ולא
 הפסק ריצוי הלכך בפתיחתן סגי
 ולא דמו לברכת קידוש שצריך
 לספר בשבח שבת וברכת יוצר
 אור שיש בה הפסק תחנה כגון
 ברחמיך הרבים וברכת אבות יש
 בה רצוי לפיכך צריך לפתוח
 ולסיים בשבח של מקום:

11. קד, ב - קה, א

עולא איקלע לפומבדיתא,
 אמר ליה רב יהודה לרב יצחק בריה:
 זיל אמטי ליה פלפלה דפירי, וחזי היכי אבדיל.
 לא אזל, שדר ליה לאבני.
 כי אתא אבני, אמר ליה: היכי אמר?
 אמר ליה: "ברוך המבדיל בין קודש לחול" אמר, ותו לא.
 אתא לקמיה דאבוה, אמר ליה: היכי אמר?
 אמר ליה: אנא לא אזלי, אנא שדריתיה לאבני, ואמר לי: "המבדיל בין קודש לחול".
 אמר ליה: רברבנותיה דמר, וסררותיה דמר, גרמא ליה למר דלא תימא שמעתייה מפומיה.

מיתבי:

"כל הברכות כולן - פותח בברוך וחותם בהן בברוך,
 חוץ:

מברכת המצות,

וברכת הפירות,

וברכה הסמוכה לחבירתה,

וברכה אחרונה שבקריית שמע,

ויש מהן - פותח בברוך ואין חותם בברוך,

ויש מהן - שחותם בברוך ואין פותח בברוך,

ו"הטוב והמטיב" - פותח בברוך ואינו חותם בברוך".

קשיא לעולא!

קה,א

אמר לך עולא:

הא נמי - כ"ברכת המצות" דמיא,

ברכת המצות - מאי טעמא? משום דהודאה היא,

הא - נמי הודאה היא.

12. קה, א

רב חנניא פר שלמיא ותלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא,
 וקאי עליהו רב המנונא סבא.
 אמרו ליה: זיל חזי, אי מקדיש יומא - נפסיק וניקבעיה לשבתא.
 אמר להו: לא צריכיתו, שבתא קבעה נפשה,
 דאמר רב: כשם שהשבת קובעת למעשר - כך שבת קובעת לקידוש.

סבור מינה:

כי היכי דקבעה לקידוש - כך קבעה להבדלה.

אמר להו רב עמרם:

הכי אמר רב:

לקידוש קובעת,

ולא להבדלה קובעת.

והני מילי לענין מיפסק - דלא מפסקינן,

אבל אתחולי - לא מתחלינן.

ומיפסק נמי - לא אמרן אלא באכילה,

אבל בשתייה - לא.

ושתייה נמי - לא אמרן אלא בחמרא ושיכרא,

אבל מיא - לית לן בה.

ופליגא דרב הונא,

דרב הונא חזייה לההוא גברא דשתה מיא קודם הבדלה.

אמר ליה: לא מיסתפי מר מאסקרה!?

דתנא משמיה דרבי עקיבא:

"כל הטועם בלום קודם שיבדיל - מיתתו באסקרה".

רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא.

רש"י

הוו יתבי בסעודתא. בערב שבת

והאריכו בה עד שחשיכה:

ונפסיק. בעקירת השלחן:

ונקבעה. לסעודתינו:

לשבתא. לשם שבת:

לא צריכיתו. להפסיק בעקירת

שלחן כדי להבדיל בין סעודת

חול לסעודת שבת:

שבת היא קבעתה. מעצמה היא

חשובה סעודת שבת ונבדלת

מסעודת חול ודי לכם בפריסת

מפה וקידוש:

כשם שקובעת למעשר. אפילו

אכילת עראי דשבת חשובה קבע

למעשר במסכת ביצה (ד' לד):

כך קובעת לקידוש. שאסור

לטעום עד שיקדש אלמא

משחשיכה היא חשובה סעודת

שבת מאליה:

כך. יציאתה קובעת להבדלה

שאם יושבים על השלחן

וחשיכה במוצאי שבת אסורין

לאכול עד שיבדילו:

והני מילי. דלהבדלה אינה

קובעת לאפסוקי סעודתא אבל

אתחולי לא מתחלינן משחשיכה

עד שיבדילו:

הני מילי. דאין מפסיקין

לאכילה אבל לשתייה לאו דבר

חשוב הוא ומפסקי:

ולא אמרן. דלא מתחלי אלא

בחמרא ושיכרא אבל מיא לית

לן בה:

רש"י

הזכרה בברכת המזון. של שבת רצה והחליצנו וביום טוב יעלה ויבא:

כבוד יום וכבוד לילה. אם (יש) לו יין הרבה לסעודה אחת או מיני מגדים יניחם עד היום:

ולא אמרינן חביבה מצוה בשעתה. דלא מבדיל מקמי סעודתא דהוי שעת הבדלה:

לא חכימא אנא. דלא אמינא ליה אנא מדעתאי להא דחביבה מצוה בשעתה:

ולא חוזאה אנא. מגיד: ולא אמינא ליה משמיה דגברא יחידאה:

אלא גמרנא אנא. כך שמעת בישיבה:

וסדרנא אנא. מסדר שמועות לפני רבותי תמיד:

עיולי יומא. מחבבינא ליה ועבדינן קידוש מאורתא כי היכי דלנקטיה עליון הייא:

אפוקי יומא. כגון אבדלתא: מאחרינן ליה. היכא דאין לו אלא כוס אחד עד לאחר המזון:

שמע מינה המבדיל בתפלה כו'. דקתני הנכנס לביתו במוצאי שבת מבדיל אף על גב דסתם בני אדם מבדילין בתפלה:

וש"מ ברכה טעונה כוס. ברכת המזון: ושמע מינה. (ברכת המזון) [כוס] של ברכי צריך שיעור דאי לא צריך שיעור ליחלקיה לתרי:

13. קה, א - קו, א

בעא מיניה רבינא מרב נחמן בר יצחק:

מי שלא קידש בערב שבת - מהו שיקדש והולך כל היום כולו?

אמר ליה:

מדאמרי בני רבי הייא:

מי שלא הבדיל במוצאי שבת - מבדיל והולך כל השבת כולו, הכא נמי מי שלא קידש בערב שבת - מקדש והולך כל היום כולו.

איתיביה:

"לילי שבת ולילי יום טוב - יש בהן קדושה על הכוס, ויש בהן הזכרה בברכת המזון.

שבת ויום טוב - אין בהם קדושה על הכוס, ויש בהן הזכרה בברכת המזון",

ואי סלקא דעתך: "מי שלא קידש בערב שבת - מקדש והולך כל היום כולו",

"שבת ויום טוב" - נמי משפחת להו דיש בהן קדושה על הכוס,

דאי לא קידש מאורתא - מקדש למחר!

אמר ליה:

דאי לא קתני.

איתיביה:

"נבדל יום וכבוד לילה - נבדל יום קודם.

ואם אין לו אלא כוס אחד - אומר עליו קידוש היום,

מפני שקידוש היום קודם לכבוד יום⁵⁶⁷.

ואם איתא - לישבקיה עד למחר, וליעביד ביה תרתאי!

קה, ב

אמר ליה:

חביבה מצוה בשעתה.

ומי אמרינן: "חביבה מצוה בשעתה"?!?

והא תניא:

"הנכנס לביתו במוצאי שבת -

מברך על היין, ועל המאור, ועל הבשמים, ואחר כך אומר הבדלה על הכוס.

ואם אין לו אלא כוס אחד - מניחו עד לאחר המזון, ומשלושלו כולן לאחריו.

ולא אמרינן: "חביבה מצוה בשעתה"!

אמר ליה:

אנא,

לא חכימאה אנא,

ולא חוזאה אנא,

ולא יחידאה אנא,

אלא גמרנא וסדרנא אנא,

וכן מורין בבי מדרשא כוותי:

שאני לן בין עיולי יומא לאפוקי יומא,

עיולי יומא - כל כמה דמקדמינן ליה עדיף, ומחבבינן ליה,

אפוקי יומא - מאחרינן ליה, כי היכי דלא ליהוי עלן פטוונא.

שמע מינה מיהא מתניתא תמני:

שמע מינה: המבדיל בתפלה - צריך שיבדיל על הכוס.

ושמע מינה: ברכה - טעונה כוס.

ושמע מינה: כוס של ברכה - צריך שיעור.

⁵⁶⁷ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: (ונבדל לילה)

כ"י

ושמע מינה צריך המברך
 שיטעום. דאי לא טעיים ליה.
 ליברך עליה תרי זימני:
 ושמע מינה טעמו פגמו. כבר
 מברכת המזון:
 [ואליבא דר' יהודה. דאמר
 מאור ואח"כ בשמים:
 משום זכוס של ברכה טעון
 שיעור. אבל אי הוה ביה טפי
 מכשיעור טעמו לא פגמו]:
 קפיד. לקידוש והבדלה וברכת
 המזון אבל אם בא לשתות
 מכוס פגום מברך עליו ברכת
 היין:

ושמע מינה: המברך - צריך שיטעום.

ושמע מינה: טעמו - פגמו.

ושמע מינה: טעם - מבדיל.

ושמע מינה: אומר נתי קדושות על כוס אחד.

ושמע מינה: בית שמאי היא, ואל"בא דרבי יהודה.

קו"א

רב אשי אמר:

"טעמו - פגמו",

ו"כוס של ברכה - צריך שיעור",

חדא מילתא היא.

והכי קאמר: מאי טעמא "טעמו פגמו"? משום ד"כוס של ברכה צריך שיעור".

רבי יעקב בר אידי קפיד אחצבא פגימא.

רב אידי בר שישא קפיד אכסא פגימא.

מר בר רב אשי קפיד אפילו אחביתא פגימתא.

רס"י

לקדשו. משמע משעה שמתקדש היום:
אין לי אלא ביום. לקמן פריך אדרבה עיקר קדושא בלילה הוא דכניסתו היא קדושתו:
קידושא רבא. בורא פרי הגפן ואחכ קרי ליה קידושא רבה דאכולהו קידושי אמרי לה:
ואגיד ביה. האריך בו:

14. קו, א

תנו רבנן:

"**זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ**" (שמות כ, ח) - **זוֹכְרָהוּ עַל הַיּוֹם.**

אִין לִי אֶלָּא בַּיּוֹם, בְּלֵילָה - מַנִּין?

תְּלַמּוּד לּוֹמַר: "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ".

"בְּלֵילָה מַנִּין"?!

אֲדַרְבֵּהּ, עֵיקַר קְדוּשָׁא - בְּלֵילָה הוּא קְדִישׁ, דְּכִי קְדִישׁ תְּחַלֵּת יוֹמָא - בְּעֵי לְקִידוּשֵׁי!

ותו,

"בְּלֵילָה - מַנִּין? תְּלַמּוּד לּוֹמַר: "זְכוֹר אֶת יוֹם",

תְּנָא מִיְהֵדֵר אֵלְיָהּ, וְקָא נָסִיב לֵיהּ קָרָא דִּימָמָא?!

הכי קאמר:

"זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" - זוֹכְרָהוּ עַל הַיּוֹם בְּכַנְיָסְתּוֹ,

אִין לִי אֶלָּא בְּלֵילָה, בַּיּוֹם - מַנִּין?

תְּלַמּוּד לּוֹמַר: **"זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת"**.

ביום מאי מברך?

אמר רב יהודה:

"**בוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן**".

רב אשי איקלע למחוזא,

אָמְרוּ לֵיהּ: לִיקְדִישׁ לָן מֶר קִידוּשָׁא רַבָּה, הָבוּ לֵיהּ.

סָבַר: מַאי נִיהוּ "קִידוּשָׁא רַבָּה"? אָמַר: מְכַדִּי כָּל הַבְּרָכוֹת כּוּלָן - "בוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן" אָמְרִי בְּרִישָׁא,

אָמַר: "בוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן", וְאָגִיד בֵּיהּ,

חַזִּייה לְהֵהוּא סָבָא דְגַחֲוִין וְשִׁתִּי,

קָרִי אֲנַפְשִׁיהּ: **"הֶחֱכַם עֵינָיו בְּרִישׁוֹ"** (קהלת ב, יד).

15. קו"א

רש"י

עד רביעי בשבת. אבל מרביעי ולהלן גבי שבת הבא מתחשב: **לענין גיטין.** אמר לה ה"ז גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז אחר השבת או שאמר קודם השבת תתני לי: **אבל לא על האור.** אם לא בירך בורא מאורי האש במוצאי שבת שוב אינו מברך:

אמר רבי רבי הייא:

מי שלא הבדיל במוצאי שבת - מבדיל והולך בכל השבת כולו.

ועד כמה?

אמר רבי זירא:

עד רביעי בשבת.

כי הא דיתיב רבי זירא קמיה דרב אסי,

ואמר ליה רב אסי קמיה דרבי יוחנן,

ותיב וקאמר: לענין גיטין,

חדא בשבתא, תרי ותלתא - "בתר שבתא",

ארבע וחמשה ומעלי יומא - "קמי שבתא".

אמר רבי יעקב בר אידי:

אבל לא על האור.

רס"י

נטל ידיו לא יקדש. דקידושא
מפסיק בין נטילה לאכילה והוי
כהיסח הדעת ובעי נטילה
אחריתי בתר קידושא:
דחביבא ליה ריפתא. שהיה רעב
מקדש אריפתא אלמא לא בעי
נטילה אחריתי אלא מעיקרא
משי ואכיל נהמא דקידושא:
דחביבא ליה חמרא. שהיה
צמא:

16. קו, א-ב

אמר רב ברונא אמר רב:
הנוטל ידיו - לא יקדש.

קו,ב

אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא:
אפתי לא נח נפשיה דרב - שכחוניהו לשמעתתיה!?
זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב,
זימנין דחביבא עליה ריפתא - מקדש אריפתא,
זימנין דחביבא ליה חמרא - מקדש אחמרא!

17. קו, ב - קז, א

רש"י

טעם. אם אכל שוב אינו מקדש כל הלילה:
אישתלי. רב ירמיה:
אמרה ליה דביתהו. דרב אסי לרב אסי:
והא מר לא עביד הכי. דאמר רב אסי טעם אינו מבדיל:
כרביה. כרב דרב הונא משמיה דרב הוה אמר שמעתתיה:
כל השבת. כדאמרו לעיל עד יום רביעי:

אָמַר רַב הוֹנָא אָמַר רַב:
 טַעַם - אֵינוֹ מְקַדְּשׁ.

בְּעָא מִיְנֵיהּ רַב חֲנָא בְּרַי הֵינָא מְרַב הוֹנָא:
 טַעַם - מַהוּ שְׂיַבְדִּיל?

אָמַר לֵיהּ:
 אֲנִי אוֹמֵר: טַעַם - מְבַדִּיל.

וְרַב אָסִי אָמַר:
 טַעַם - אֵינוֹ מְבַדִּיל.

רַב יְרֵמְיָה בְּרַי אַבָּא אִיקְלַע לְבֵי רַב אָסִי,
 אִישְׁתְּלִי וְטַעִים מִיָּדִי,
 הֲבֵו לֵיהּ כָּסֵא - וְאַבְדִּיל.
 אָמַרְהּ לֵיהּ דְּבִיתָהּ: וְהָא מֶר לֹא עָבִיד הָכִי!
 אָמַר לָהּ: שְׂבַקְיָה, כְּרַבִּיָּה סְבִירָא לֵיהּ.

אָמַר רַב יוֹסֵף אָמַר שְׁמוּאֵל:
 טַעַם - אֵינוֹ מְקַדְּשׁ,
 טַעַם - אֵינוֹ מְבַדִּיל.

וְרַבָּה אָמַר רַב נַחֲמָן אָמַר שְׁמוּאֵל:
 טַעַם - מְקַדְּשׁ,
 וְטַעַם - מְבַדִּיל.

קו, א

אָמַר רַבָּא:
 הִילְכְתָא:

טַעַם - מְקַדְּשׁ,
 וְטַעַם - מְבַדִּיל,

וּמִי שְׁלֹא קִידֵשׁ בְּעֶרְבַּ שְׁבֻתָּה - מְקַדְּשׁ וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוֹלוֹ עַד מוֹצָאֵי שְׁבֻתָּה,
 מִי שְׁלֹא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שְׁבֻתָּה - מְבַדִּיל וְהוֹלֵךְ כָּל הַשְּׁבֻתָּה כּוֹלוֹ.

אָמִימַר פֶּתַח לָהּ לְהָא שְׁמַעְתָּא דְּרַבָּא בְּהָא לִישָׁנָא:

אָמַר רַבָּא:
 הִילְכְתָא:

טַעַם - מְקַדְּשׁ,
 טַעַם - מְבַדִּיל,

מִי שְׁלֹא קִידֵשׁ בְּעֶרְבַּ שְׁבֻתָּה - מְקַדְּשׁ וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוֹלוֹ,
 מִי שְׁלֹא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאֵי שְׁבֻתָּה - מְבַדִּיל וְהוֹלֵךְ כָּל הַיּוֹם כּוֹלוֹ.

רפ"י

פירזומא. שכר שעורים בלשון לעז ברוי"ש {ברוי"ש: שְכָר שְעוּרִים, מִין בִּירָה}: שְכָר וּתְאִינִי. שכר תאנים: וּאֶסְנִי. שכר תותים: שִׁכְרָא. שכר תמרים: **בר תליסר מגני.** שנתנו מים על התמרים ואחר שזבו נתן על תמרים אחרים וכן הביא תמרים עד י"ג פעמים: **מייסרן ומפייס.** מצערין ובשעת שתיה מפייסין הן כלומר טובים הן וראוי לומר עליהן קידוש והבדלה: **אדור ברבים.** נדר שאין לו הפרה: **מי זוריון.** מי משרת הפשתן:

18. קז, א

אָמְרֵי לִיָּה מָר יִנּוּקָא וּמָר קְשִׁישָׁא בְּרִיָּה דְרַב חֲסֵדָא לְרַב אֲשִׁי:
זִמְנָא חֲדָא אֵיקְלַע אַמִּימָר לְאַתְרֵין, וְלֹא הוּהּ לֵן חֲמָרָא,
אֵייתִינָא לִיָּה שִׁיכְרָא - וְלֹא אֲבָדִיל, וּבֵת טָוֹת.
לְמַחֲרָ, טַרְחָנָא וְאֵייתִינָא לִיָּה חֲמָרָא - וְאֲבָדִיל וְטַעִים מִיָּדִי.
לְשָׁנָה, תּוּ אֵיקְלַע לְאַתְרֵין, לֹא הוּהּ לֵן חֲמָרָא, אֵייתִינָא שִׁיכְרָא,
אָמַר: אֵי הָכִי, חֲמַר מְדִינָה הוּא - אֲבָדִיל וְטַעִים מִיָּדִי.

שְׁמַע מִינָהּ תְּלַת:

שְׁמַע מִינָהּ: הַמְבָדִיל בְּתַפְלָה - צָרִיךְ שִׁיבְדִיל עַל הַכּוֹס.
וְשְׁמַע מִינָהּ: אֶסּוּר לֹא לְאָדָם שִׁיאֲכַל קוֹדֵם שִׁיבְדִיל.
וְשְׁמַע מִינָהּ: מִי שֶׁלֹּא הִבְדִיל בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת - מְבָדִיל וְהוֹלֵךְ כָּל הַשַּׁבָּת פּוֹלוֹ.

בְּעָא מִינָהּ רַב חֲסֵדָא⁵⁶⁸ מַרְבַּ הוֹנָא:
מַהוּ לְקַדוּשֵׁי אִשְׁיכְרָא?

אָמַר:

הַשְׁתָּא, וּמַה פִּירְזוּמָא וְתְאִינִי וְאֶסְנִי, דְּבַעָאֵי מִינָהּ מַרְבַּ,
וְרַב מַרְבֵּי חֵיָּא,
וְרַבֵּי חֵיָּא מַרְבֵּי,
וְלֹא פִשְׁט לִיָּה,
שִׁיכְרָא - מִיבְעִיא!?

סְבוּר מִינָהּ:

קַדוּשֵׁי - הוּא דְלֹא מְקַדְשִׁינָן עִלְוִיָּה,
אֲבָל אֲבָדוּלֵי - מְבָדְלִינָן.

אָמַר לְהוּ רַב חֲסֵדָא:

הָכִי אָמַר רַב:

כְּשֶׁם שְׂאִין מְקַדְשִׁין עֲלִיו - כֶּה אִין מְבָדְלִין עֲלִיו.

אֵיתְמַר נְמוּ:

אָמַר רַב תַּחְלִיפָא בַר אֲבִימִי אָמַר שְׁמוּאֵל:

כְּשֶׁם שְׂאִין מְקַדְשִׁין עֲלִיו - כֶּה אִין מְבָדְלִין עֲלִיו.

לְוִי שְׁדַר לִיָּה לְרַבֵּי:

שִׁיכְרָא בַר תְּלִיסַר מְגִנִּי,

טַעֲמִיָּה, הוּהּ בְּסִים טוֹבָא.

אָמַר: כְּגוֹן זֶה - רָאוּי לְקַדְשֵׁי עֲלִיו, וְלוֹמַר עֲלִיו כָּל שִׁירוֹת וְתוֹשְׁבַחוֹת שְׁבַעוּלָם.

בְּלִילֵיא צְעָרִיָּה.

אָמַר: מִיֶּסֶרְן וּמְפִיִּיס!?

אָמַר רַב יוֹסֵף:

אָדוּר בְּרַבִּים דְּלֹא אֵישְׁתִּי שִׁיכְרָא.

אָמַר רַבָּא:

אֵישְׁתִּי מִי זוּרִיוֹן, וְלֹא אֵישְׁתִּי שִׁיכְרָא.

וְאָמַר רַבָּא:

⁵⁶⁸ כך הגירסה ברא"ש ובכתב"י, וכן מסתבר שתלמיד שואל את רבו.

רש"י

שרי ליה אבא. התחלת לעשות שכר ולהשתכר בו מערב לכך הוא יפה בעיניך ומקדש אתה עליו:
כוס של ברכה. ברהמ"ז:
מטעמת יין בכל הוא. אותה טעימה שאמרו המברך צריך שיטעום בכל שהוא:

תיהוי שקיותיה שיקרא מאן דמקדש אשיכרא.

רב, אשכחיה רב הונא דקדיש אשיכרא.
 אומר ליה: שרי אבא למיקני איסתירי משיכרא.

תנו רבנן:

"אין מקדשין אלא על היין, ואין מברכין אלא על היין".

אטו אשיכרא ואמאי - מי לא מברכין עליהו 'שהכל נהיה בדברו'!?

אמר אביי:

הכי קאמר: אין אומרים 'הבא כוס של ברכה לברך' אלא על היין.

תנו רבנן:

"אין מקדשין על השכר. משום רבי אלעזר בר רבי שמעון אמרו: מקדשין. וטעמימת יין - כל שהוא. רבי יוסי בר יהודה אומר: מלא לוגמא".

אמר רב הונא אמר רב,

וכן תני רב גידל דמן נרש:

"המקדש וטעם מלא לוגמא - יצא, ואם לאו - לא יצא".

אמר רב נחמן בר יצחק:

אנא תנינא לה: לא 'גידול בר מנשיא', ולא 'גידול בר מניומי', אלא 'גידול' סתמא.

למאי נפקא מינה?

למירמא דידיה אדידיה.

רפ"י

מנחה גדולה. (משבע) שעות ומחצה ולמעלה זמן הקרבת תמיד כשאתה בא להקדימו: ומשום פסח. שמא ישב בסעודה וימנע ויפשע מעשות פסח: או דילמא סמוך למנחה קטנה. בתשע שעות כשהוא מאוחר בפרק תמיד (לעיל דף נט.). ומשום מצה. שיכנס לה כשהוא תאוה: אגריפס המלך. לא היה אוכל עד תשע שעות: אי אמרת בשלמא סמוך למנחה קטנה היינו רבותיה. דאע"ג דעדיין לא אכל וזמן איסוריה אכתי לא מטא בשעה תשיעית עד לאחר תשע אפ"ה לא יאכל משום דמשיך ליה עד זמן איסורא יתענה ולא יאכל: אלא אי אמרת. ממנחה גדולה ואילך אסור מאי רבותיה דאגריפס והא כבר חל זמן איסוריה משש שעות ואילך וצריכא למימר דאסור בתמיה דאטו משום דלא אכל בעי למיעבד איסורא ונשרי למיכל מתחלת תשע:

19. קז, א-ב

"סמוך למנחה - [לא יאכל אדם עד שתחשך]".

איבעיא להו:

סמוך למנחה גדולה תנן,
או דילמא: סמוך למנחה קטנה תנן?

סמוך למנחה גדולה תנן - ומשום פסח,

דילמא אתי למימשך, ואיתי לאימנועי מלמיעבד פסחא.
או דילמא:

סמוך למנחה קטנה תנן - ומשום מצה,
דילמא אתי למיכלה למצה אכילה גסה?

קז, ב

אמר רבינא:

תא שמע:

"אפילו אגריפס המלך, שהוא רגיל לאכול בתשע שעות -
אותו היום לא יאכל עד שתחשך".

אי אמרת בשלמא: סמוך למנחה קטנה תנן - היינו רבותיה דאגריפס,

אלא אי אמרת: סמוך למנחה גדולה תנן - מאי רבותיה דאגריפס? חל איסור עליה מעיקרא!

אלא, סמוך למנחה קטנה תנן?!

סוף סוף, מאי רבותיה דאגריפס?

הא מט"א ליה זמן איסורא!

מהו דתימא: תשע שעות לאגריפס - כארבע שעות דידן דמי,
קא משמע לן.

20. קז, ב - קח, א

[“ערב פסחים סמוך למנחה - לא יאכל אדם עד שתחשך”].

אמר רבי אסי⁵⁷⁰:

אבל מטביל הוא במיני תרומא.

רבי יצחק מטביל בירקי.

תניא נמי הכי:

“השמש מטביל בבני מעיין ונותנו לפני האורחים,

ואף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר,

שנאמר: “נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים” (ירמיהו ד, ג).”

רבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפסחא,

כי היכי דניגריה לליביה דניכול מצה טפי לאורתא.

אמר רבא:

מנא אמינא לה דחמרא מגרר גריר?

דתנו:

“בין הכוסות הללו, אם רצה לשתות - ישטה,

בין שלישי לרביעי - לא ישטה.”

ואי אורתא: מסעד סעיד - אמאי “ישטה”? הא קא אכיל למצה אכילה גסה!

אלא שמע מינה:

מגרר גריר.

רב ששת הוה יתיב בתעניתא כל מעלי יומא דפסחא.

נימא קא סבר רב ששת: סמוך למנחה גדולה תנו, ומשום פסחא הוא,

דילמא מימשך, ואתי לאימונעי מלמעבד פיסחא הוא,

וסבר לה כי הא דאמר רבי אושעיא אמר רבי אלעזר:

מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית בארבעה עשר לשמו,

ומצפרא - זמן פסחא הוא,

דכולי יומא חזי לפסחא, דסבר: “בין הערבים” (שמות יב, ו) - בין ערב דאתמול לערב דהאידינא?

אמרי: לא,

שאני רב ששת דאיסתניס הוה,

דאי טעים בצפרא מידי - לאורתא לא הוה מהני ליה מיכלא.

רפ”י

אבל. יכול אדם לטבול ולאכול מיני תרומא פירות והאי דנקט מטביל לפי שמאכלם על ידי טיבול:

בירקי. היה אוכל ירק מן המנחה ולמעלה לפי שאין משביע:

בבני מעים. הואיל ועסוק בסעודה יכול הוא לאכול בבני מעים מה שדרך השמש לאכול רשאי הוא לעשות כן מן המנחה ולמעלה דהואיל והוא עסוק בהן מצער ליה אי לא אכיל ואי אכיל לא משבעו ליה:

נירו לכם ניר. כשאתם טורחים תטרחו בדבר שאתם יכולין ליהנות ממנו ושמש זה שעוסק בסעודה ובית המטבחים אם אינו נהנה מצער ליה:

בין הכוסות הללו. בין הראשון לשני:

נימא קא סבר רב ששת סמוך למנחה גדולה תנו ומשום פסח. וקסבר רבי יהודה בן בתירא דאמר כולי יומא זמן שחיטה הוא ומאי בין הערבים ערב דאתמול משכלה ערב דאתמול דהיינו משעלה עמוד השחר לערב דהאידינא משום הכי מתענה כולי יומא ואע”פ שלא היה פסח בימיו הואיל ומיתסרא בכך:

לא רב ששת איסתניס. מעונג היה ואי הוה טעים מצפרא לא מצי למיטעם מצה לתיאבון לאורתא:

⁵⁷⁰ ע”פ מסורת הש”ס, דקדוקי סופרים.

רפ"י

עד שיסב. הסיבה על צד שמאל:
מצה צריכה הסיבה. כבני חורין
שהוא זכר לגאולה:
מרור אין צריך הסיבה. שהוא
זכר לעבדות:

21. קח, א

"וְאָפִילוּ עָנִי שְׁבִישׁוֹרְאֵל - לֹא יֵאכַל עַד שְׁיִסֹּב".

איתמר:

מצה - צריך הסיבה,
מרור - אין צריך הסיבה.

יין -

איתמר משמיה דרב נחמן:
צריך הסיבה,
ואיתמר משמיה דרב נחמן:
אין צריך הסיבה.

ולא פליגי,

הא - בתרתי כסי קמאי,
הא - בתרתי כסי בתראי.

אמרי לה להאי גיסא,
ואמרי לה להאי גיסא.

אמרי לה להאי גיסא:

תרי כסי קמאי - בעו הסיבה, דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות,
תרי כסי בתראי - לא בעו הסיבה, מאי דהוה הוה.

ואמרי לה להאי גיסא:

אדרבה! תרי כסי בתראי - בעו הסיבה, התיא שעתא דקא הניא חירות,
תרי כסי קמאי - לא בעו הסיבה, דאפתי "עבדים היינו"⁵⁷¹ (דברים ו, כא) קאמר.

השתא דאיתמר הכי,

ואיתמר הכי,

אידי ואידי - בעו הסיבה.

רש"י

שמא יקדים. אפרקדן קאי שמתוך שצוארו שוחה לאחריו שיפוי כובע הסותם את פי הקנה נפתח ומתקפל למעלה והקנה פושט למעלה והמאכל נכנס לתוכו ונחנק: הוה זגינן אבירכי דהדדי. נשענן כל אחד על ברכי חברו: בשוליא דנגרי. תלמידו של נגר המלמדו אומנות:

.22 קח, א-ב

פִּרְקָדָן - לא שְׁמִיָּה הַסִּיבָה.

הַסִּיבַת יְמִין - לא שְׁמִיָּה הַסִּיבָה, ולא עוד אֵלָא שְׁמָא יְקָדִים קָנָה לְוֹשֶׁט, וְיָבֵא לְיַדֵּי סַפְנָה.

אִשָּׁה אֶצֶל בַּעֲלָהּ - לא בַּעֲיָא הַסִּיבָה וְאִם אִשָּׁה חֲשׂוּבָה הִיא - צְרִיכָה הַסִּיבָה.

בֵּן אֶצֶל אָבִיו - בַּעֲיָא הַסִּיבָה.

אִיבַעֲיָא לְהוּ:

תְּלָמִיד אֶצֶל רַבּוֹ - מֵאִי?

תָּא שְׁמַע:

דְּאָמַר⁵⁷² אַבְיִי:

כִּי הוּיָנָן בִּי מַר, זְגִינָן אַבִּירְכִי דְהַדְדִּי.

כִּי אֶתִּינָן לְבִי רַב יוֹסֵף,

אָמַר לִן: לא צְרִיכָתוֹ, "מוֹרָא רַבָּךְ - בְּמוֹרָא שְׁמַיִם".

מִיִּתְבִּי:

"עַם הַנֶּחַל אָדָם מִיִּסָּב, וְאֶפִּילוּ תְלָמִיד אֶצֶל רַבּוֹ!"

כִּי תִנְיָא הֵהִיא - בְּשׁוּלְיָא דְנַגְרִי.

אִיבַעֲיָא לְהוּ:

שְׁמַשׁ - מֵאִי?

תָּא שְׁמַע:

דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי:

הַשְּׁמַשׁ שְׁאֵכֵל כְּזִית מְצָה כְּשֶׁהוּא מִיִּסָּב - יֵצֵא.

"מִיִּסָּב" - אֵין,

לא מִיִּסָּב - לא.

שְׁמַע מִינָהּ:

בַּעֲיָא הַסִּיבָה.

שְׁמַע מִינָהּ.

וְאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי:

נְשִׂים - חֲיִיבוֹת בְּאֶרְבָּעָה כּוֹסוֹת הֶלְלוּ,

שְׂאֵף הֵן הִיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֶּס.

קח, ב

רס"י

ארבע כוסות. שלשה כנגד ג' כוסות שנאמרו בפסוק זה וכוס פרעה בידי וגומר ורביעי ברכת המזון:

שאף הן היו באותו הנס. כדאמרין (סוטה דף יא:): בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו וכן גבי מקרא מגילה נמי אמרין הכי דמשום דע"י אסתר נגאלו וכן גבי נר חנוכה במסכת שבת (ד' כג.):

[כדי מזיגת כוס יפה. שיעורו רובע] רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית לוג דחמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא וקא סלקא דעתך דבין כולם קאמר שמואל דליהוי רובע רביעית יין:

שתאן חי. שלא מזוגו במים: בבת אחת. עירה ארבעתן לתוך כוס אחד:

ידי יין יצא. ששתה ד' כוסות: ידי חירות לא יצא. כלומר אין זו מצוה שלימה:

כדי רביעית. בין כולן קשיא לשמואל דאמר רובע רביעית דהיינו כוס יפה:

ה"ג מאי כוס יפה דקאמר שמואל לכל חד וחד דהווי להו כולהו רביעית:

אל תרא יין כי יתאדם. אלמא יין מראה בעי:

23. קח, ב

אמר רב יהודה אמר שמואל:

ארבעה כוסות הללו - צריך שיהא בהן כדי מזיגת כוס יפה.

שתאן חי - יצא.

שתאן בבת אחת - יצא.

השקה מהן לבניו ולבני ביתו - יצא.

"שתאן חי - יצא".

אמר רבא:

ידי יין - יצא,

ידי חירות - לא יצא.

"שתאן בבת אחת".

רב אמר:

ידי יין - יצא,

ידי ארבעה כוסות - לא יצא.

"השקה מהן לבניו ולבני ביתו - יצא".

אמר רב נחמן בר יצחק:

והוא דאשתי רובא דכסא.

מיתיבי:

"ארבעה כוסות הללו - צריך שיהא בהן כדי רביעית,

אחד חי, ואחד מזוג, אחד חדש, ואחד ישן.

רבי יהודה אומר:

צריך שיהא בו טעם ומראה יין".

קתני מיהת: "כדי רביעית", ואת אמרת: "כוס יפה!"

אידי ואידי - חד שיעורא הוא,

מאי "כדי מזיגת כוס יפה" דקאמר? לכל חד וחד, דהווי להו פוליהו רביעית.

"רבי יהודה אומר:

צריך שיהא בו טעם ומראה".

אמר רבא:

מאי טעמא דרבי יהודה?

דכתיב: "אל תרא יין כי יתאדם" (משלי כג, לא).

24. קח, ב - קט, א

רש"י

קליות. קלי מחטים ישנים :
 חוטפין מצה. מגביהין את
 הקערה בשביל תינוקות
 שישאלו ואית דמפרש חוטפין
 מצה אוכלין מהר וזה הלשון
 עיקר מדמייתי הא דר"ע בהדה :
 חוץ מערבי פסחים. כדי שישנו
 התינוקות ביום ולא בלילה
 בשעת הגדה :

תנו רבנן:

"הכל חייבין בארבעה בוסות הללו,
 אחד אנשים, ואחד נשים, ואחד תינוקות.
 אמר רבי יהודה:

וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין?

אלא מחלקיו להו^א קליות ואגוזין בערב פסח, כדי שלא ישנו, וישאלו.
 אמרו עליו על רבי עקיבא: שהיה מחלק קליות ואגוזין לתינוקות בערב פסח,
 כדי שלא ישנו, וישאלו."

קט, א

תניא:

"רבי אליעזר אומר:

חוטפין מצות בלילי פסחים, בשביל תינוקות שלא ישנו".

תניא:

"אמרו עליו על רבי עקיבא:

מימיו לא אמר: "הגיע עת לעמוד בבית המדרש",
 חוץ מ: ערבי פסחים,
 וערב יום הכפורים.

"ערבי פסחים" - בשביל תינוקות, כדי שלא ישנו,
 "וערב יום הכפורים" - כדי שיאכילו את בניהם".

תנו רבנן:

"חייב אדם לשמח בנו ובני ביתו ברגל,
 שנאמר: "ושמחת בחגך"⁵⁷³ (דברים טז, יד).
 במה משמחם?

ביין.

רבי יהודה אומר:

אנשים - בראוי להם,
 ונשים - בראוי להן".

"אנשים בראוי להם" - ביין.

"ונשים" - במאי?

תני רב יוסף:

"בבבל - בבגדי צבעונין,

בארץ ישראל - בבגדי פשתן מגוהצין".

תניא:

"רבי יהודה בן בתירא אומר:

בזמן שבית המקדש קיים - אין שמחה אלא בבשר,

שנאמר: "וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך" (דברים כז, ז),

ועבשיו שאין בית המקדש קיים - אין שמחה אלא ביין,

שנאמר: "ויין ישמח לבב אנוש" (תהילים קד, טו)".

⁵⁷³ ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך... והיתום והאלמנה אשר בשעריך

רָשִׁי

25. קט, א-ב

קסתא דמוריסיא. מדה שמוכרין בה את המוריסי:

תמנתא קדמייתא. מדה שהיתה בה כבר בטבריא:

הות יתירה. על תמנתא דהשתא רביעית:

ובה משערין רביעית לפסח. שהיו ממלאין אותה ומנערין אותה לתוך אותה של עכשיו עד שהיא מליאה ומים הנשארים בתמנתא הן רביעית:

ברום אצבעים. וברום חצי אצבע ורום חומש אצבע:

ברברנתא. בגודל שיש בטפח ארבע אצבעים מהן:

אמה על אמה ברום שלש אמות. מחזיקין ארבעים סאה חלקהו תחלה כולו ברומו שלש אמות יש

בהן שמונה עשר טפחים חלקם לי"ו חלקים ותמצא לכל חלק וחלק טפח וחצי אצבע ומחזיק

אחד מי"ו במי סאה כמה הן ב' סאין וחצי סאה טפח וחצי אצבע

כמה חומשי אצבעות הן עשרים ושנים וחצי חומש הטפח כי

חומשים חצי אצבע ב' חומשין וחצי חלוק כ"ב חומשים וחצי

לחמשה חלקים תמצא בכל חלק ד' חומשין וחצי חלוק ב' סאין

וחצי סאה לחמשה חלקים תמצא בכל חלק חצי סאה נמצא דארבעי

חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה ועוד ד' חומשין וחצי חומש

מחזיק חצי סאה [ועוד ד' חומשין וחצי חומש מחזיק חצי סאה]

נמצא כל אמה על אמה ברום י"ג חומשין וחצי חומש מחזיק סאה

וחצי סאה חשוב סאה וחצי סאה ללוגין תמצא לי"ו לוגין כיצד סאה

וחצי סאה תשעה קבין ששה קבים לסאה והקב ד' לוגין הרי

לי"ו לוגין בכלי אמה על אמה ברום י"ג חומשים וחצי חומש

חלוק הכלי באורך ורוחב לטפחים תמצא האמה על אמה לי"ו

טפחים בטפח על טפח שהאמה ו' טפחים וכשתחלקנו לאורכו

ברצועות שהן רחבות טפח תמצא בו ו' רצועות כל אחת ואחת

רחבה טפח וארכה ששה חלוק כל רצועה לארכה לשש תמצא בשש

רצועות לי"ו טפחים בטפח על טפח ומחזיק לי"ו לוגין נמצא כלי

שהוא טפח על טפח ברום י"ג חומשים וחצי חומש מחזיק לוג

וטפח ארבע אצבעות חלוק ארבע אצבעות על ד' אצבעות שתי וערב

לד' נמצא כל רביעית אצבעים על אצבעים נמצא כל אצבעים על

אצבעים ברום י"ג חומשים וחצי חומש מחזיק רביעית הלוג חשוב

י"ג חומשים וחצי ותמצא בהן אצבעים וחצי אצבע וחומש

אצבע:

של פרקים הוה. שיכולין לפרוק רחבו לשנים:

דאי סלקא דעתך הדוקי מיהדק. שאין יכולין לפרוק רחבו:

היכי מצי מטבילי ליה. הואיל ורחבו אמה בכלי אמה על

אמה:

אמר רבי יצחק:

קסתא דמוריסיא דהוה בצ'פורי - היא הות כמין לוגא דמקדשא, ובה משערין רביעית של פסח.

אמר רבי יוחנן:

תמנייתא קדמייתא דהוה בטבריא - הות יתירה על דא ריבא, ובה משערין רביעית של פסח.

אמר רב חסדא:

רביעית של תורה -

אצבעים על אצבעים ברום אצבעים וחצי אצבע וחומש אצבע.

כדתניא:

"וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ" (ויקרא טו, טז) - שְׁלֹא יִהְיֶה דָּבָר חוֹצֵץ בֵּין בְּשָׂרוֹ לַמַּיִם.

"בַּמַּיִם" - בְּמֵי מִקְוֵה.

"אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ" - מֵיִם שֶׁכָּל גּוֹפוֹ עוֹלָה בְּהוֹ, וְכַמָּה הוּא?

אָמַר רַב חֲסִידָא, אָמַר עַל אִמָּה בְּרוֹם שְׁלֹשׁ אַמּוֹת,

וְשִׁיעָרוֹ חֲכָמִים: שִׁיעוּר מֵי מִקְוֵה - אַרְבָּעִים סָאָה."

קט, ב

אמר רב אשי:

אמר לי רבין בר חיננא:

שולחן של מקדש - של פרקים הוה,

דאי סלקא דעתך: הדוקי הוה מיהדק - אמתא באמתא היכי מטביליה?

מאי קושיא?

דילמא בים שעשה שלמה⁵⁷⁴ הוה מטביל ליה,

דתני רבי חייא:

"ים שעשה שלמה - מחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה."

⁵⁷⁴ "ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגול סביב" (מלכים א' ז, כג)

רש"י

26. קט, ב - קיא, א

"ולא יפחתו לו מארבעה".

היכי מתקני רבנו מידי דאתי בה לידי סכנה?

והתניא:

"לא יאכל אדם תרי,

ולא ישתה תרי,

ולא יקנח תרי,

ולא יעשה צרכיו תרי!"

אמר רב נחמן:

אמר קרא: **"ליל שמרים"** (שמות יב, מב) - ליל המשומר ובא מן המזיקין.

רבא אמר:

כוס של ברכה - מצטרף לטובה, ואינו מצטרף לרעה.

רבינא אמר:

ארבעה כסי תקינו רבנו דרף חירות,

כל חד וחד - אמצוה באפי נפשה הוא.

קיא

"לא יעשה צרכיו תרי".

אמאי? נמלך הוא!

אמר אביי:

הכי קאמר: ⁵⁷⁵

לא יאכל תרי ויעשה צרכיו,

ולא ישתה תרי ויעשה צרכיו - אפילו פעם אחת,

דילמא חליש ומיתרע.

תנו רבנן:

"שותה בפלים - דמו בראשו".

אמר רב יהודה:

אימתי? בזמן שלא ראה פני השוק,

אבל ראה פני השוק - הרשות בידו.

אמר רב אשי:

חזינא ליה לרב חנניא בר ביבי, דאכל כסא הוה נפיק וחזי אפי שוקא.

ולא אמרו אלא לצאת לדרך,

אבל בביתו - לא.

אמר רבי זירא:

ולישן - כלצאת לדרך דמי.

אמר רב פפא:

ולצאת לבית הכסא - כלצאת לדרך דמי.

⁵⁷⁵ ההגה"ה ע"פ מסורת הש"ס ודקדוקי סופרים.

תרי. זוגות:
 ולא יעשה אדם צרכיו. תשמיש:
 כוס של ברכת המזון. שהוא
 (רביעי):
 לרעה אין מצטרף. אבל בעלמא
 מצטרף כגון אם שתה שני
 כוסות והוא שלישי ולרעה אין
 מצטרף כגון אם שתה שלש
 והוא רביעי:
 מצוה באנפי נפשה היא. ואין
 מצטרפין זה לזה:
 אמאי נמלך הוא. ואין מצטרפין
 לזוגות הכי קאמר: לא יאכל
 תרי ויעשה צרכיו אפילו פעם
 אחת או אם שתה לא ישמש:
 דילמא חליש. מחמת תשמיש
 אידי דבזוגות קאי מיתרע:
 שלא ראה פני השוק. בין כוס
 לכוס:
 ולא אמרו. דמרעי ליה זוגות
 אלא לצאת לדרך אחר הזוגות
 אבל לעמוד בביתו לית לן בה:

רס"י

מני כשורי. כששורה כוס זה מסתכל בקורה זו וכשהוא שורה שני מסתכל בשאצלה ולפי חשבון הקורות מזדהר בזוגות:

כי הוה שתי חד כסא מנקטא תרי כסי. דהווי להו תלתא:

אדם חשוב שאני. דמסרי שדים נפשיהו לאזוקי:

עשרה כוסות דבית האבל. מפרש טעמא בכתובות בפ"ק (דף ח:):

שלום. תיבה שביעית לישא ה' פניו אליך וגו':

לטובה מצטרף. אם ששה שבעה וחזר וששה את השמיני אין שמיני מצטרף עמהן:

אפקינהו לרבנן בארבעה. פעמים הרבה כשהיו נפטרים ממנו היה משקן ויש פעמים שלא היה משקן אלא ד' פעמים ונפטרין:

דאותבן בפרקא הוה. שהיה רגיל להקשות בשעת הדרשה:

לא אתקרי מזיק. ולא חיישינן לזוגות:

בתרי. כסי קטלינא ליה משום זוגות:

ו"בביתו" - לא?!

והא רבא מני כשורי!

ואב"י, כי שתי חד כסא - מנקיט ליה אימיה תרי כסי בתרי ידיה!

ורב נחמן בר יצחק, כי הוה שתי תרי כסי - מנקיט ליה שמעיה חד כסא,

חד כסא - מנקיט ליה תרי כסי בתרי ידיה!

אדם חשוב, שאני.

אמר עולא:

עשרה כוסות - אין בהם משום זוגות.

עולא לטעמיה,

דאמר עולא, ואמרי לה במתניתא תנא:

"עשרה כוסות תיקנו חכמים בבית האבל",

ואי סלקא דעתך: עשרה כוסות - יש בהן משום זוגות,

היכי קיימי רבנן ותקנו מילתא דאתי לידי סכנה?!

אבל תמניא - יש בהן משום זוגות.

רב חסדא ורבה בר רב הונא דאמרי תרוייהו:

"שלום" (במדבר ו, כו) - לטובה מצטרף, לרעה לא מצטרף.

אבל שיתא - יש בהן משום זוגות.

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו:

"זיקנה" (במדבר ו, כה) - לטובה מצטרף, לרעה לא מצטרף.

אבל ארבעה - יש בהן משום זוגות.

אב"י ורבא דאמרי תרוייהו:

"וישמרה" (במדבר ו, כד) - לטובה מצטרף, לרעה לא מצטרף.

ואזדא רבא לטעמיה,

דרבא אפקינהו לרבנן בארבעה כוסות.

אף על גב דאיתזק רבא בר ליואי, לא חש לה למילתא,

דאמר: ההוא - משום דאותבן בפירקא הוה.

אמר רב יוסף:

אמר לי יוסף שידיא: "אשמדאי מלכא דשידי - כמונה הוא אכולהו זוגי".

ומלכא - לא איקרי מזיק.

איכא דאמרי לה להאי גיסא:

אדרבה! מלכא - רתחנא הוא, מאי דבעי עבד,

שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין מוחזק בידו.

אמר רב פפא:

אמר לי יוסף שידיא:

"בתרי - קטלינן,

בארבעה - לא קטלינן, בארבעה מזקינן.

בתרי - בין בשוגג בין במזיד,

רש"י

איברי ונפיק. בזוגות מאי תקנתיה :
זקפא. אגודל :
ואי שמע קלא. ואפילו קול אדם או אשה דאמר ארבעה נימא איהו חמשה
רישתינהי דנשים כשפניות. השולטות עליהם אמרה לי דבר זה :
חרי חמימי בדיקולי בזיאי. צואה חמה בסלים נקובים וקרועים לפומיכו :
נשי חרשייתא. יזדמנו לפיכם נשים כשפניות :
קרח קרחייכי. יהי רצון שימרטו אותן שערות שלכם שאתן מכשפות בהן :
פרח פרחייכי. ישא הרוח אותן פירורי לחם שאתן מכשפות בהן :
איבדור תבלונייכי. יהו מפוזרים תבלין שלכם :
פרחיה זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו. ישא הרוח אותו כרכום חדש שאתן אוחות בידכן לכשף בו :
אדחנני ואחננכי לא אתי לגו. כל זמן שחסו עלי מן השמים ואני חסתי על עצמי ואתם חסתם על ביאתי לא באתי ביניכם :
והשתא דאתיתי לגו קרחנני וחננכי. הואיל ובאתי ביניכם יודע אני שנתקררו רחמיכן מעלי וגם רחמי נתקררו שלא חסתי על עצמי :
קפיד ארושמא דחביתא. כשמוכרין יין חוקקין פגימות הרבה בחבית למספר האיפות וקפיד עלייהו רב דימי שלא יניחום בזוגות ויצאו :
וד"א. יש פרי אחד שמקפדין בזוגותיו :
והא דאמרן לעיל עשרה תמניא כו' אין בהן משום זוגות. ה"מ היכא דליכא כשפים נשים כשפניות :

בארבעה - במזיד אין, בשוגג לא".

ואי אישתלי ואיקרי ונפק - מאי תקנתיה?

לינקוט זקפא דידיה דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא דשמאליה בידא דימיניה, ונימא הכי: "אתון ואנא - הא תלתא",

ואי שמיע ליה דאמר: "אתון ואנא - הא ארבעה", נימא ליה: "אתון ואנא - הא חמשה".
 ואי שמיע ליה דאמר: "אתון ואנא - הא שיתא", נימא ליה: "אתון ואנא - הא שבעה".

הוה עובדא עד מאה וחד, ופקע שידא.

אמר אמימר:

אמרה לי רישתינהי דנשים כשפניות: האי מאן דפגע בהו בנשים כשפניות -

נימא הכי: "חרי חמימי בדיקולא בזיאי לפומיכו נשי דחרשייא.

קרח קרחייכי,

פרח פרחייכי,

איבדור תבלונייכי,

פרחא זיקא למוריקא חדתא דנקטיתו.

נשים כשפניות! אדחנני וחננכי - לא אתיתי לגו,

השתא דאתיתי לגו - קרחנני וחננכי".

קיב

במערבא לא קפדי אזוגי.

רב דימי מנהרדעא קפיד, אפילו ארושמא דחביתא.

הוה עובדא ופקע חביתא.

כללא דמילתא:

כל דקפיד - קפדי בהדיה,

ודלא קפיד - לא קפדי בהדיה,

ומיהו, למיחש מיבעי.

כי אתא רב דימי אמר:

שתי ביצים, ושתי אגוזין, שתי קישואין, ודבר אחר - הלכה למשה מסיני.

ומסתפקא להו לרבנן - מאי ניהו "דבר אחר",

וגזור רבנן בכולהו זוגי, משום "דבר אחר".

והא דאמרן: "עשרה", "תמניא", "שיתא", "ארבעה" - אין בהן משום זוגי,

לא אמרן אלא לענן מזיקין,

אבל לענן כשפים - אפילו טובא נמי חיישינן.

כי הא דההוא גברא דגרשה לדביתהו,

אזלא⁵⁷⁶ אינסבה לחנוואה.

⁵⁷⁶ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: אזיל

רַבִּי

גס ביה. פגע בו :
 ה"ג פקע הוא וצווח דקלא. יבש
 הדקל מכח כשפים :
 קערות. אם אכלה שתי קערות :
 חנות אין בה משום זוגות. אם
 שתי בשתי חנויות לא אמרינן
 כשתי כוסות דמי לשון אחר
 חנות השותה בה זוגות לא קפדי
 מזיקין עלה דלאו קביעותא היא
 וההוא עובדא דלעיל כשפים
 שאני :

איספרגוס. משקין לשתות
 קודם אכילתו בבוקר :
 זוגי לחומרא. אם אינו יודע אם
 שתי זוגות אם לאו ישנה דאם
 שתי זוגות הואיל ודעתו לצרפן
 מצטרפין לטובה ואם לא שתי
 זוגות נמלך הוא ואין מצטרפות
 לרעה :

ואמרי לה זוגי לקולא. שלא
 ישנה דכיון דשתי גלי דעתיה
 דקפיד אזוגות ואי מעיקרא לאו
 בזוגות קאי והשתא שתי הוה
 מצטרפי להו וקפדי להו בהדיה :
 כל המחובר לו. גבי טומאות
 קאי דתנן (כלים פכ"ז מ"ב) :
 מפץ חמשה על חמשה מחצלת
 ששה על ששה והכי קאמר אם
 יש מחצלת חמשה ואינו מקבל
 טומאה וטפח מפץ מחובר לו
 הואיל וחמור הימנו מצטרף לו
 ומקבל טומאה אבל אם מפץ
 ארבעה וטפח מחצלת מחובר לו
 הואיל וקל הוא ממנו. אין
 מצטרף לו :

ה"ג אמר רב נחמן תרי מקמי
 תכא וחדא אתכא מצטרפי חד
 מקמי תכא ותרתא אתכא לא
 מצטרפי. הואיל ושתי אתכא
 זוגות לא מהני ליה צירוף :
 ודכ"ע. אפילו רב משרשיא
 תרתא אתכא וחד בתר תכא לא
 מצטרפי :

כל יומא הוה אזיל ושתי חמרא,
 הוה קא עבדא ליה כשפים, ולא קא מהניא לה ביה, משום דהוה מזדהר בנפשיה בזוגא.
 יומא חד, אשתי טובא ולא הוה ידע כמה שתי,
 עד שיתסר - הוה צייל, ואיזדהר בנפשיה,
 מכאן ואילך - לא הוה צייל, ולא איזדהר בנפשיה,
 אפיקתיה בזוגא.

כי הוה אזיל, גס ביה ההוא טייעא, אמר ליה: גברא קטילא הוא דאזיל הקא.
 אזיל חבקה לדיקלא, צווח דיקלא ופקע הוא.

אמר רב עירא:

קערות וככרות - אין בהם משום זוגות.

כללא דמילתא:

כל שגמרו בידי אדם - אין בהן משום זוגות,
 גמרו בידי שמים - במילי מיני דמיכל חישינן.

חנות - אין בהן משום זוגות.

נמלך - אין בהן משום זוגות.

אורח - אין בו משום זוגות.

אשה - אין בה משום זוגות,

ואי אשה חשובה - חישינן.

אמר רב חיננא בריה דרבי יהושע:

איספרגוס - מצטרף לטובה, ואין מצטרף לרעה.

אמר רבינא משמיה דרבא:

זוגי - לחומרא.

ואמרי ליה:

זוגי - לקולא.

אמר רב יוסף:

תרי דחמרא וחד דשיכרא - לא מצטרף,

תרי דשיכרא וחד דחמרא - מצטרף.

וסימניך:

"זה הבבל":

כל המחובר לו מן החמור ממנו - טמא,

מן הקל ממנו - טהור."

אמר רב נחמן אמר רב:

תרי קמא תכא וחד אתכא - מצטרפי,

חד מקמי תכא ותרי אתכא - לא מצטרפין.

מתקיף לה רב משרשיא:

אטו אנן לתקוני תכא קא בעינן?!

לתקוני גברא בעינן, וגברא קא מיתקו וקאי!

577 דכילי עלמא: תרי אתכא וחד לבתר תכא - לא מצטרפי.

רש"י

משום מעשה דרבה בר נחמני.
 דאצרכינהו לאהדורי תכא
 קמיה בב"מ בהשוכר את
 הפועלים (פו.):
כל המזוג. אם שתה יין מזוג
 ואח"כ שתה משקה אחר המזוג
 מצטרף בין לטובה בין לרעה:
חוץ ממים. מזוגים כגון קרירי
 בחמימי וחמימי בקרירי דמיא
 לא מזיגא היא ואם היה שותה
 בתחלה יין אין אלו מצטרפות
 לו:
ולא אמרן. מים מזוגין אין
 מצטרפין ליין מזוג:

כי ההיא מעשה דרבה בר נחמני⁵⁷⁸.

אמר רב יהודה אמר שמואל:
 כל המזוג - מצטרף,
 חוץ מן המים.

קיא,א

ורבי יוחנן אמר:
 אפילו מים.

אמר רב פפא:
 לא אמרן אלא חמימי לגו קרירי, וקרירי לגו חמימי,
 אבל חמימי לגו חמימי, וקרירי לגו קרירי - לא.

רס"י

ארבעה דברים. כולן משום רוח

רעה:

אלא דלא הוי ד' אמות. דלא שביק רווחא [לשידא] לעבור בין דקל לכותל משום הכי מזקא ליה:

אלא דליכא דירכא אחרינא. שתהא שידא יכולה להלך בו דעכשיו זה בא בגבולה והפסיד דרכה ואהכי מזקא ליה:

ולא אמרן. דרוח רעה שורה על המים אלא בעיר המקום צר הן שואלין ושורה עליהן לישנא אחרינא דשרי עליהו אלא בשדה דלא שכיחי מיא דמסרה נפשה לאזוקא:

דלא אפסקינהו בעפרא. שלא פיזר עליהן עפר:

גמוד מסאני. נתכוון המנעלין:

וצו כרעיה. ויבשו רגליו:

אין ממצעין. לא יעברו בין שני אנשים:

ואין מתמצעין. לא יעבור איש אחד בין ב' כלבים בין שתי נשים בין שתי דקלים:

27. קיא, א-ב

אמר ריש לקיש:

ארבעה דברים העושה אותן דמו בראשו ומתחייב בנפשו,

אלו הן: הנפנה בין דקל לכותל,

והעובר בין שני דקלים,

והשותה מים שואלין,

והעובר על מים שפוכין - ואפילו שפכתו אשתו בפניו.

"הנפנה בין דקל לכותל" -

לא אמרן אלא: דלית ליה ארבע אמות,

אבל אית ליה ארבע אמות - לית לן בה.

וכי לית ליה ארבע אמות - לא אמרן אלא: דליכא דירכא אחרינא,

אבל איכא דירכא אחרינא - לית לן בה.

"והעובר בין שני דקלים" -

לא אמרן אלא: דלא פסקינהו רשות הרבים,

אבל פסקינהו רשות הרבים - לית לן בה.

"השותה מים שואלין" -

לא אמרן אלא: דשׂיילינהו קטן,

אבל גדול - לית לן בה.

ואפילו שׂיילינהו קטן נמי - לא אמרן אלא: בשדה, דלא שכיחי,

אבל בעיר, דשכיחי - לית לן בה.

ואפילו בשדה נמי - לא אמרן אלא: מיא,

אבל חמרא ושיכרא - לית לן בה.

"והעובר על מים שפוכין" -

לא אמרן אלא: דלא אפסקינהו בעפרא,

ולא תף בהו רוקא,

אבל אפסקינהו בעפרא⁵⁷⁹, או תף בהו רוקא - לית לן בה.

ולא אמרן אלא: דלא עבר עליהו שימשא,

ולא עבר עלייהו שיתין ניגרי,

אבל עבר עלייהו שימשא, ועבר עלייהו שיתין ניגרי - לית לן בה.

ולא אמרן אלא: דלא רכיב חמרא,

ולא סיים מסני,

אבל רכיב חמרא,

וסיים מסני - לית לן בה.

והני מילי - היכא דליכא למיחש לכשפים,

אבל היכא דאיכא למיחש לכשפים,

אף על גב דאיכא כל הני - חיישינן.

כההוא⁵⁸⁰ גברא דרכיב חמרא וסיים מסני - וגמוד מסאניה וצו כרעיה.

⁵⁷⁹ הגהות הב"ח

⁵⁸⁰ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: וההוא

רש"י

נפתח בלא ונסיים באל. אל מוציאם ממצרים (במדבר כג) כי לא נחש ביעקב וגוי עד מה פעל אל:
נפתח בלא ונסיים בלא. לא איש אל עד לא יקימנו (שם):
הורגת אחד מהן. שמוקתן במה שעברה ביניהן:
אגרא אזלת אוסייא בלוסייא. אותן שדים שאתם מתעסקות בהן:
מתקטלי בחיק קבל. כבר הן הרוגים בחיצים:
חיק קבל. אר"ק בלישטר"א { בליסטר} כמו ומחי קבלו יתן [בחרבותיו] (בחרבותיו) (יחזקאל כו) מפי המורה הגמי ומקרא אשר שמע מפי רבו:
דקל יחידי. שאין דקל אחר סמוך לו אבל כשיש דקל אחר מסתלקת השידא לדקל האחר ואינה מזיקתו:
בחצרו. שהמקום צר ואין לה דרך לנטות ימין ושמאל ושורה עליו ומזיקתו:

תנו רבנן:
"ש'לשה אין ממצעין, ולא מתמצעין, ואלו הן: הבלב, והדקל, והאשה, ויש אומרים: אף החזיר, ויש אומרים: אף הנחש".

ואי ממצעין - מאי תקנתיה?

אמר רב פפא:
 נפתח ב"אל" ונפסיק ב"אל".

אי נמי,
 נפתח ב"לא" ונפסיק ב"לא".

הני בי תרי דמצעא להו אשה נדה, אם תחלת נדתה היא - הורגת אחד מהן, אם סוף נדתה היא - מריבה עושה ביניהן.

מאי תקנתיה?

נפתח ב"אל" ונפסיק ב"אל".

הני תרי נשי דיתבון בפרישת דרכים, חדא בהאי גיסא דשבי'לא, וחדא באידך גיסא, ומכוונן אפיהו להדדי - ודאי בכשפים עסקון.

מאי תקנתיה?

אי איכא דירכא אחרינא - ליזיל בה, ואי ליכא דירכא אחרינא:
 אי איכא איניש אחרינא בהדיה - נינקטו לידייהו בהדי הדדי וניחלפו, ואי ליכא איניש אחרינא - נימא הכי: "אגרת, אזלת, אסיא, בלוסיא - מתקטלא בחיק קבל".

האי מאן דפגע באיתתא בעידנא דסלקא מטבילת מצוה, אי איהו קדים ומשמש - אחדא ליה לדידה רוח זנונים, אי איהו קדמה ומשמשה - אחדא לה לדידה רוח זנונים.

מאי תקנתיה?

לימא הכי: **"שפף בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך"** (תהילים קז, מ).

אמר רב יצחק:
 מאי דכתיב: **"גם כי אלף בגיא צלמוות לא אירא דע פי אתה עמדי"** (תהילים כג, ד)?
 זה הישן בצל דקל יחידי, ובצל לבנה.

רָטִי

האי מאן דמפני אגודא
דדיקלא: אי מיקטל קטיל. אם
נקצץ האילן נהרג האיש ואם
נעקר האילן האיש מת: הייג הני
מילי היכא דלא מנח כרעיה
עילויה כו':

האי מאן דמפני אגודא
דדיקלא אחדא ליה רוח פלגא.
פלשדיין { שיתוק } בלע"ז:
צדא. כאב חצי הראש:
חמשה טולי הוו. שרוח רעה
שורה תחתיהם:

טולא דכנדא. שם האילן:
טולא דפרחא. צלף קרפייף {
שיח-צָלף} בלע"ז:
זרדתא. שונדכיייר { חוזר
(אילן) }:

טולא דארבא. ספינה:
טולא דערבתא. צל אילן ערבה:
דקשה סילויה. עצו:
דבי פרחא רוחי. כך הוא שמם:
דבי זרדתא. שדים שמן:

דבי איגרי. המצויין בגנות רשפי
שמם:
ונפקא מינה. לכתוב קמיעא
בשם אילן כגון אם הוזק תחת
בי פרחא יכתוב לו קמיעא בשם
רוחי:

למאי נפקא מינה לגזוי לה.
לברוח מפניה לפי שאין לה
עינים ואינה רודפתו:
גזייה. ברח מפניה:

כי אזלא נפקא אדיקלא.
כשהלכה אחריו נתקלה ונפלה
על עיקר אילן:
היג פקעה היא וצווח דיקלא.
יבש הדקל:

ו"בצל דקל יחיד" -

לא אמרו אלא: דלא נפיל טולא דחבריה עילויה,
אבל נפל טולא דחבריה עילויה - לית לן בה.

אלא הא דתניא:

"הישן בצל דקל יחיד בחרז,
הישן בצל לבנה - דמו בראשו",

היכי דמי?

אי לימא: דלא נפל טולא דחבריה עילויה - אפילו בשדה נמי!

אלא לאו, שמוע מינה: בחרז - אף על גב דנפיל טולא דחבריה עילויה.
שמוע מינה.

"ובצילה של לבנה" -

לא אמרו אלא במערבה,
אבל במדינתא - לית לן בה.

קיא,ב

האי מאן דמפני אגודא דדיקלא - אחרא ליה לדידיה רוח פלגא,
והאי מאן דמצלי רישיה אגודא דדיקלא - אחרא ליה רוח צרדא.
האי מאן דפסעי אדיקלא:

אי מיקטל - קטיל,

אי איעקר - מיעקר ומיית.

הני מילי - דלא מנח כרעיה עילויה,
אבל מנח כרעיה עילויה - לית לן בה.

חמשה טולי הוי:

טולא דדיקלא יחידא,

טולא דכנדא,

טולא דתאינתא⁵⁸¹,

טולא דפרחא,

טולא דזרדתא.

איכא דאמרי:

אף טולא דאך בא,

וטולא דערבתא.

כללא דמילתא:

כל דנפיש ענפיה - קשי טוליה,

וכל דקשי סילויה - קשי טוליה,

לבר מכרו משא - אף על גב דקשי סילויה, לא קשי טוליה.

דאמרה לה שיידא לברה: פירחי נפשיך מכרו משא, דאיהו הוא דקטיל לאבנד, וקטיל לדידיה.

אמר רב אשי:

חזינא לרב כהנא דפריש מכולהו טולי.

בי פרחי - רוחי.

דבי זרדתא - שיידא.

דבי איגרי - רישפי.

⁵⁸¹ על פי גירסת כתב"י, דקדוקי סופרים, מנורת המאור

רש"י

בר קשא. שומר העיר: הי"ג
 סודרא דמר דומה כי צורבא
 מרבנן:
בדקנוה למר לא ידע ליה
למימר ברוך. שאינו יודע לברך
 על הסודר ברוך עוטר ישראל:
בחשא. כף הקדירה:
והדר בכדא דכמכא. מתגלגל
 בתוך כד של כותח:
ומשתכח בטולא דחצבא. חצב
 שתיחם יהושע בו לישראל את
 הארץ:
דלא חצב גרמידא. שלא גדל
 אמה:

למאי נפקא מינה?

לקמיעא.

ד"בי פרחי" - בריה שאין לה עינים.

למאי נפקא מינה?

לגזוזי לה.

זימנא חדא הוה אזיל צורבא מרבנן לאפנויי לבי פרחי,
 שמע דקא אתא עילויה, וגזי לה.
 כי אזלא - חבקיה לדיקלא, צווח דיקלא ופקעה היא.

"דבי זרדתא - שידי",

הא זרדתא דסמיכה למתא - לא פחתא משיתין שידי.

למאי נפקא מינה?

למכתב לה קמיעא.

ההוא בר קשא דמתא דאזיל וקאי גבי זרדתא דהוה סמיך למתא, עלו ביה שיתין שידי ואיסתפן.
 אתא לההוא מרבנן דלא ידע דזרדתא דשיתין שידי היא,
 כתב לה קמיע לחדא שידיא.
 שמע דתלו חינגא בגויה, וקא משרו הכי:
 סודריה דמר כי צורבא מרבנן, בדיקנא ביה במר דלא ידע "ברוך".
 אתא ההוא מרבנן דינע דזרדתא שיתין שידי הוה,
 כתב לה קמיעא דשיתין שידי,
 שמע דקא אמרו: פנו מניכו מהכא.

"קטב מרירי"⁵⁸² (דברים לב, כד) - תרי קטבי הוו,

חד - מקמי טיהרא,

וחד - מבתר טיהרא.

דמקמי טיהרא - **"קטב מרירי"** שמו, ומיחזי בי פדא דכמכא וחדר ביה בחשא,

דבתר טיהרא - **"קטב ישוד צהרים"** (תהילים צא, ה-ו) שמו, ומיחזי בי קרנא דעיזא וחדר ביה כנפלא.

אפני הוה שקיל ואזיל, ואזיל רב פפא מימיניה, ורב הונא בריה דרב יהושע משמאליה.

חזייה לההוא קטב מרירי דקא אתי לאפיה דשמאליה,

אהדרא לרב פפא לשמאליה, ולרב הונא בריה דרב יהושע לימיניה.

אמר ליה רב פפא: אנא - מאי שנא דלא חשש לי?

אמר ליה: את - שעתא קיימת לך.

מחד בתמוז עד שיתסר ביה - ודאי שכחי,

מכאן ואילך - ספק שכחי, ספק לא שכחי.

ומשתכחי בטולי דחצבא דלא חצב גרמידא,

ובטולי דצפרא ופניא דלא הוי גרמידא,

ועיקר בטולי דבית הכסא.

⁵⁸² מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי, ושן-בהמת אשלה-בם.

רס"י

28. קיא, ב - קיב, א

ארבונא. עירון :
 אדמתנא כרעיה. בעוד שרגליו
 לחים ממי הרחיצה :
 תליא בביתא. התולה פתו
 באויר בתוך סל אחד :
 תלא לסילתיה. לסלו ופת
 בתוכו :
 נישורא. פירורין :
 איסרא דמזוני. מלאך הממונה
 לזמן מזונות :
 נקוד שמיה. לשון נקידו כמו
 מנקד חצירו לפיכך אינו רוצה
 שיהו פרורים נשלכים לידרס
 ברגל :
 איסרא דעניותא נבל שמיה.
 ושמה נכנס לבית שהוא רואה
 שאינן נוהגים מנהג נקיות בפת :
 לברוקתי. כליון עינים :
 מפחד. ואינו יודע למה :
 דמסוכר. מקיז דם מן הכתפיים
 לשון סיכורי :
 ידא אאוסיא. שרגל להניח ידו
 אצל נחיריו על שפתיו :
 דרגא לפחדא. דרך הוא להביא
 לו פחד רוח רעה :

אמר רב יוסף:

הני תלת מילי יהיב ארבונא לנהורא:
 מן דסריק רישיה יבש,
 ומן דשתי טיף טיף,
 ומן דסיים מסני אדמיתניה כרעא.

תלאי בביתא - קשי לעניותא.

כדאמרי אינשי:

תלא סילתא - תלא מזוניה.

ולא אמרו אלא ריפתא,

אבל בישרא וכוורי - לית לן בה, אורחיה היא.

פארי בביתא - קשי לעניותא.

נשורא בביתא - קשי לעניותא.

בלילי שבתות ובלילי רביעית - שרו מזיקין עלויה.

איסרא דמזוני - נקיד שמיה.

איסרא דעניותא - נבל שמיה.

צעא אפומא דחצבא - קשי לעניותא.

מאן דשתי מיא בצעי - קשי לברוקתי.

דאכיל תחלי ולא משי ידיה - מפחיד תלתין יומין.

דמסוכר ולא משי ידיה - מפחיד שבועה יומי.

דשקיל מזוניה ולא משי ידיה - מפחיד תלתא יומי.

דשקיל טופריה ולא משי ידיה - מפחיד חד יומא, ולא ידע מאי קא מפחיד.

ידא אאוסיא - דרגא לפחדא.

ידא אפומא - דרגא לשינתא.

קיבא

רש"י

לול שפן אניגרון אנירדפי. לחש הוא:
 בי בליעי ושמיני. הנה סביבותי
 אנשים כחושים ושמינים ותניחוני:
 ונימא ליה. צחינא מיא:

29. קיב, א

תנא:

"אוכליו ומשקיו תחת המטה, אפילו מחופין בבלי ברזל - רוח רעה שורה עליהן".

תנו רבנן:

"לא ישטה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, ואם שטה - דמו בראשו, מפני סכנה".

מאי "סכנה"?

רוח רעה.

ואם צחי - מאי תקנתיה?

לימא⁵⁸³ שבעה 'קולות' שאמר דוד על המים, והדר נישתי. שנאמר: "קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים, קול ה' בפה, קול ה' בהדה, קול ה' שבר ארזים וישבר ה' את ארזי הלכנון ... קול ה' הציב להבות אש, קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש, קול ה' יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו כלו אמר כבוד" (תהלים כט, ג-ט).
 ואי לא - לימא⁵⁸⁴ הכי: "לול שפן אניגרון אנירדפין, בין פוכבי יתיבנא, בין בליעי שמיני אזילנא".
 ואי לא - אי איכא איניש בהדיה, ניתעריה, ולימא ליה: "פלגיא בר פלגנתא צחינא מייא", והדר נישתי.
 ואי לא - מקרקש נכתמא אחצבא, והדר נישתי.
 ואי לא - נישדי בה מידי, והדר נישתי.

תנו רבנן:

"לא ישטה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה, ואם שטה - דמו בראשו, מפני הסכנה".

מאי "סכנה"?

סכנת שברירי.

ואי צחי - מאי תקנתיה?

אי איכא איניש בהדיה - לימא ליה: "פלגיא בר פלגנתא צחינא מיא".
 ואי לא - לימא⁵⁸⁵ איהו לנפשיה: "פלגיא, אמרה לי אימי איזדהר משברירי, שברירי ברירי רירי ירי רי צחינא מיא בכסי חיורי".

⁵⁸³ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: נימא
⁵⁸⁴ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: נימא
⁵⁸⁵ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: (נימא)

רס"י

הוי עז. התחזק במצוה יותר
משיכולת בידך:

30. קיב, א

וְאֶפִּילוּ מִן הַתְּמָחוּי".

פְּשִׁטָּא!

לא נצרכא אלא אפילו לרבי עקיבא,
דאמר: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות",
הכא - משום פרסומי ניסא מודה⁵⁸⁶.

תנא דבי אליהו:
"אף על פי שאמר רבי עקיבא: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות,
אבל עושה הוא דבר מועט בתוך ביתו".

מאי ניהו⁵⁸⁷?

אמר רב פפא:
כסא דהרסנא.

כדתנן:
"דבי יהודה בן תימא אומר:
הוי עז בנמר וקל בנשר, רץ בצבי וגבור בארי לעשות רצון אביה שבשמים".

⁵⁸⁶ מסורת הש"ס גירסת וילנא: (מודי)

⁵⁸⁷ הגהות הב"ח. גירסת וילנא: ניהו

31. קיב, א-ב

רש"י

אל תשב בגובהה של עיר ותשנה. מקום שבני העיר עוברים ושבין שמא כשהן עוברים ושבין יבטלך ויפסיקוך ממשנתך:

ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים. דטרוד בגרסיה ולא במילי דציבורא:

לא למיזבן מיניה ולא לזבוני ליה. דאידי דעדיף מזליה נצח וזכי ליה להאי:

אמר ליה ר"ש בן יוחי ומי בסכנה. והלא העגל בסכנה ומה לך בכך:

אם בקשת ליחנק. לומר דבר שיהיה נשמע לבריות ויקבלו ממך:

היתלה באילן גדול. אמור בשם אדם גדול:

בחדתא. כשהתינוק למד בחדש כשהוא מתחיל ללמוד:

שאינ כל האצבעות שוות. אבר תשמיש שלא יהא תשמיש זה טוב לה כראשון ותולזל בו:

מצוה וגוף גדול. אם תרצה לעשות מצוה וגם תשתכר בה שיגדל ממונך:

אוכל פירות ולא שכר. הלוה חבירך מעות על הקרקע לאכול פירות בנכייטא בזול שתנכה לו דבר מועט מן הדמים והיינו ריוח גדול וגם מצוה היא שיש ללוה שכר ריוח שצריך למעות ולסחורה:

תנו רבנן:

"שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו: בני, אל תשב בגובהה של עיר ותשנה.

ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים.

ואל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חבירך.

ואל תמנע מנעלים מרגליך.

השנם ואכול, בקיץ - מפני החמה, ובחורף - מפני הציונה.

ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות.

והוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו".

אמר רב פפא:

לא למיזבן מיניה ולא לזבוני ליה,

אלא למעבר שותפות בהדיה.

והשתא דאמר רב שמואל בר יצחק:

מאי דכתיב: "מעשה ידיו ברכת" (איוב א, י)?

כל הנוטל פרוטה מאיוב - מתברך.

אפילו למיזבן מיניה ולזבוני ליה - שפיר דמי.

"חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחי בשהיה חבוש בבית האסורין.

אמר לו: רבי, למדני תורה.

אמר: איני מלמדך.

אמר לו: אם אין אתה מלמדני - אני אומר ליוחי אבא ומוסרף למלכות.

אמר לו: בני, יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק.

אמר לו: ומי בסכנה? והלא עגל בסכנה!

אמר לו: אם בקשת ליחנק - היתלה באילן גדול.

וכשאתה מלמד את בנו - למדה בספר מוגה.

מאי היא?

אמר רבא ואיתימא רב משרשיא:

בחדתא,

שבשתא - כיון דעל על.

לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך.

מאי ניהו?

גרושה בחיי בעלה,

דאמר מר: גרוש שנשא גרושה - ארבע דעות במטה.

ואי בעית אימא:

אפילו באלמנה, לפי שאין כל אצבעות שוות.

קיב,

מצוה וגוף גדול - אוכל פירות ולו⁵⁸⁸ שָׁכַר.

מצוה וגוף טהור - נושא אשה ולו בניים".

⁵⁸⁸ על פי ר"ח ועוד. המהרש"א וכן יהוידע מפרשים את הגירסה במהדורת הדפוס "ולא"

רפ"י

32. קיב, ב

דלא תיגני בלא ק"ש. שזה מנהג הארמאין: איכא דאמרי אל תשב במטה ארמית ממש משום מעשה דרב פפא שהיתה ארמית אחת חייבת לו מעות ונכנס מדי יום יום בביתה לגבות הימנה יום אחד חנקה את בנה ונתנתו על המטה וכשכנס רב פפא אמרה לו שב עד שאביא מעותיך וכן עשה כשבאתה אמרה: המתה את בני וברח מן המדינה:
וביומי ניסן. שהצמחים עולין וגס לבו בהן ונוגח:
בדיקולא. בטרסקל שהוא אוכל בו:
ניזאה דתורא. לחש על השור שלא ינגחנו:

"אַרְבַּעָה דְּבָרִים צִוָּה רַבֵּינוּ הֵקְדוּשׁ אֶת בְּנֵינוּ:
 אֶל תְּדוּר בְּשִׁכְנָצִיב."

משום דליצני הוו, ומשכו לך בליצנותא.
ואל תשב על מות ארמית.

איכא דאמרי: דלא תיגני בלא קרית שמע.

ואיכא דאמרי: דלא תינסב גיורתא.

ואיכא דאמרי: ארמאית ממש, ומשום מעשה דרב פפא.

ואל תבריח עצמוך מן המכס.

דילמא משכחו לך, ושקלי מנך כל דאית לך.

ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגס, מפני שהשטן מרקד בין קרניו."

אמר רבי שמואל:

בשור שחור, וביומי ניסן.

תני רב אושעיא:

"מרחיקין משור תם - חמשים אמה,

משור מועד - במלא עיניו."

תנא משמיה דרבי מאיר:

"דיש תורא בדיקולא - סק לאיגרא, ושדי דרגא מתותף."

אמר רב:

ניזאה דתורא - "הן הן".

ניזאה דאריה - "זה זה".

ניזאה דגמלא - "דא דא".

ניזאה דארבא - "הילני הייא הילא והילוק הוליא".

33. קיב, ב

רש"י

אמשכא דצלא. הישן על עור בבית העבדנין קודם שתגמר מלאכתו:
 חמימי דחמימי דשדא עילויה. אם רגיל לשפוך עליו מים חמים יותר מדאי על בשרו:
 מאן דמחוויר לבושי'. ולביש להו מקמי חי' יומי דאכתי לא מטי חי' יומי דאשלחינהו הנהו כנים הדרי ואכתי איכא בהו חיותא ואכלי ליה וקשין לדבר אחר:
 בהדי תלתא. דהוה חד בעל דינד ותרי ליהוי סהדך:
 ובנדה דאורייתא. קודם שהחמירו על עצמן לישב ז' נקיים וטובלת ביום שפסק המעין אל תזקק באותו לילה הואיל והיום ראתה והוחזק מעין פתוח דילמא שפעה זיבה:

אמר אביי:

עור, דג, וכוס, חמין, וביצים, וכנים לבנים - פולן קשין לדבר אחר.

"עור" - מאן דגני אמשכא דצלא.

"דג" - שיבוטא ביומי ניסן.

"כוס" - שיוורי כסא דהרסנא.

"חמין" - חמימי דחמימי משדרו עילויה.

"ביצים" - מאן דמדךך אקליפיים.

"כנים לבנים" - מאן דמחוויר לבושיה ולא נטיר ליה תמנאי יומי,

והדר לבוש לה, ברין הנך כינים,

וקשין לדבר אחר.

אמר רב פפא:

ביתא דאית ביה שונרא -

לא ניעול בה איניש בלא מסני.

מאי טעמא?

משום דשונרא קטיל לחויןא ואכיל ליה, ואית ביה בחויןא גרמי קטיני, ואי יתיב לה גרמא דחיויא אכרעיה - לא נפיק, ואסתכן ליה.

איכא דאמרי:

ביתא דלית ביה שונרא -

לא ניעול ביה איניש בהכרא.

מאי טעמא?

דילמא מיכריך ביה חויןא, ולא ידע, ומסתכן.

שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צָוָה רַבִּי יִשְׁמַעֵאל בְּרַבִּי יוֹסִי אֶת רַבִּי⁵⁸⁹:

(מק"ש מום, מקח, אשתך, סימן),

אל תעש מום בעצמך.

מאי היא?

לא תהוי לך דינא בהדי תלתא,

דחד - הוי בעל דינד, ותרי - סהדי.

ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים.

אשתך טבלה - אל תזקק לה לילה הראשונה.

אמר רבא⁵⁹⁰:

ובנדה דאורייתא.

הואיל והוחזק מעין פתוח,

דילמא משכה זיבה.

⁵⁸⁹ על פי גירסת ר"ח ועוד.

⁵⁹⁰ על פי גירסת ר"ח ודקדוקי סופרים.

רפ"י

שם תפחת. ותחתיה חלל מלא מים:
גזיתא. כשמהלכים במבואות שבילי כרמים וסוסייהן משתמטין מכאן ובורחין ביישוב אתו ודברי להו:
שראשה אסיא. רופא ואמרי לה ת"ח ותרוייהו חד טעמא:
סוסיא. משום דהוא נטירותא בקרתא מאויבים ומגנבים:

34. קיב, ב - קיג, א

"שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים צִוָּה רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי יְהוּדָה אֶת רַבִּי 591:
 אֶל תֵּצֵא יַחֲדֵי בְּלִילָה,
 וְאֵל תַּעֲמֹד בְּפָנֵי הַנֵּר עָרוֹם,
 וְאֵל תִּכְנַס לְמַרְחָק חֹדֶשׁ, שְׁמָא תַּפְחַת".

עד כמה?

אמר רבי יהושע בן לוי:
 עד שנים עשר חדש.

"וְאֵל תַּעֲמֹד בְּפָנֵי הַנֵּר עָרוֹם".

דתניא:

"הַעֲמֹד בְּפָנֵי הַנֵּר עָרוֹם - הוּא נִכְפָּה.
 הַמְשַׁמֵּשׂ מִטָּוֶה לְאוֹר הַנֵּר - הוֹיִן לוֹ בָּנִים נִכְפִּיִן".

תנו רבנן:

"הַמְשַׁמֵּשׂ מִטָּוֶה עַל מַטָּה שְׁתִּינוֹק יִשֵּׁן עָלֶיהָ - אוֹתוֹ תִּינוֹק נִכְפָּה".

ולא אמרן אלא: דלא הוי בר שתא,
 אבל הוי בר שתא - לית לן בה.

ולא אמרן אלא: דגני להדי כרעיה,
 אבל גני להדי רישיה - לית לן בה.

ולא אמרן אלא: דלא מנח ידיה עילויה,
 אבל מנח ידיה עילויה - לית לן בה.

"אֶל תֵּצֵא יַחֲדֵי בְּלִילָה",

דתניא:

"לֹא יֵצֵא יַחֲדֵי בְּלִילָה, לֹא בְּלִילֵי רְבִיעִיּוֹת וְלֹא בְּלִילֵי שְׁבַתוֹת,
 מִפְּנֵי שְׁאֲגֵרַת בַּת מַחְלַת, הִיא וְשִׁמּוֹנָה עֲשָׂרָה רְבּוּא שֶׁל מְלֹאכֵי חֲבֵלָה יוֹצְאִין,
 וְכָל אֶחָד וְאֶחָד יֵשׁ לוֹ רְשׁוּת לְחַבֵּל בְּפָנֵי עַצְמוֹ".

מעיקרא הוו שכיחי כל⁵⁹² יומא,

זמנא חדא פגעה ברבי חנינא בן דוסא,

אמרה ליה: אי לאו דמכרזן עלך ברקיע: "הזהרו בחנינא ובתורתו" - ספנתיד.

אמר לה: אי חשיבנא ברקיע - גוזר אני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם.

אמרה ליה: במטותא מינה, שבק לי רוחא פורתא.

שבק לה לילי שבתות ולילי רביעיות.

ותו,

חדא זמנא פגעה ביה באבוי,

אמרה ליה: אי לאו דמכרזי עלך ברקיע: "הזהרו בנחמני ובתורתו" - הוה ספנתיד.

אמר לה: אי חשיבנא ברקיע - גוזרני עלייכי שלא תעבורי ביישוב לעולם.

הא קא חזינון דעברה!

אמרי: הני ^גזיתא נינהו דשמטי סוסיא ואתו דברי להו.

קיג, א

⁵⁹¹ על פי גירסת ר"ח.

⁵⁹² דקדוקי סופרים. גירסת וילנא כולי

35. קיג, א

רש"י

ולא תניסב תרי. נשים שמא תתיעצנה עליך רעה: נסיב תלת. שאם תתיעצנה השלישית מגלה לך: פשוט נבילתא. הפשט עורה:

סלקת לאיגרא שירותך בהדך. כשתצא לדרך אפי' קרובה צא ומזונותיך עמך:

מאה קרי בזווי תותי כנפיך להווי. אפילו המזונות בזול אעפ"כ הוציאם עמך:

לא תשתי סמא. לא תלמד לשתות סמים מפני שתקבע להון ווסת ויהא לבך שואלך ותפזר מעות. לייא לא תהא רגיל לשתות סממנים כדאמר (לעיל מב:): (כולהו שקייני) דמעלי להאי קשה להאי:

לא תשוור ניגרא. פסיעה גסה שנוטלת מאור עינים: ולא תעקר ככא. שן ממש משום חולי:

דמלכותיהו אחורי אודנייהו קיימי. כלומר עתידין לגדל ותגדל אימתן וינקמו ממך:

אדחלא על כרעך זבינך זבין. בעוד שהחול על רגליך כשבאת מן הדרך מכור מה שהבאת כדי שתחזור ותקנה ותביא:

שרי כיסך ופתח שקך. כלומר תקבל תחלה המעות ותנם בכיסך ואח"כ פתח השק ותן התבואה ללוקחים:

קבא מארעא ולא כורא מאיגרא. כלומר טוב לילך למקום קרוב ולהשתכר מעט מלהשתכר הרבה במדינת הים:

תמרי בחלוזך לבי סודנא רהוט. אם יש לך תמרים באותו כלי שנותנים בו תמרים רוץ מיד לבית עושה שכר לעשות מהן שכר שאם תמתין תאכלם בין כך ובין כך ותפסיד:

מאי סודנא. למה נקרא שם השכר סודנא:

סוד נאה. עצה טובה שהרי מתעשרין הימנה:

וגמילות חסדים. יכול לתת מתנה לעניים ולעשות צדקה וחסד:

אמר ליה רב לרב אסי:

לא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא, ולא נבח בה כלבא.

ואל תדור בעיר דריש מתא אסיא.

ולא תנסיב תרתי, אי נסבת תרתי - נסיב תלת.

אמר ליה רב לרב מהנא:

הפוך בנבילתא, ולא תיפוך במילי.

פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא,

ולא תימא: "מהנא אנא, וגברא רבא אנא, וסניא בי מלתא".

סלקת לאיגרא - שירותך בהדך,

מאה קרי במתא בזווא - תותי כנפיך ניהוו.

אמר ליה רב לחייא בריה: לא תשתי סמא.

ולא תשוור ניגרא.

ולא תעקר ככא.

ולא תקנא בחיניא,

ולא תקנא בארמאה.

תנו רבנן:

"ש'לשה אין מתקנאין בהו, ואלו הן: גוי קטן,

ונחש קטן,

ותלמיד קטן".

מאי טעמא?

דמלכותיהו אחורי אודנייהו קאי.

אמר ליה רב לאיבו בריה:

טרחי כך בשמעיתא ולא מסתייע מילתא, תא אגמרך מילי דעלמא:

אדחלא אפרעיך - זבינך זבין.

כל מילי - זבין ותחרט, בר מחמרא - דזבין ולא תחרט.

שרי כסיך, פתח שקיך.

קבא - מארעא,

ולא כורא - מאיגרא.

תמרא בחלוזך - לבית סודנא רהיט.

ועד כמה?

אמר רבא:

עד תלתא סאה.

אמר רב פפא:

אי לא דרמאי שכרא - לא איעתרי.

איפא דאמרי:

אמר רב חסדא:

אי לא דרמאי שכרא - לא איעתרי.

מאי "סודנא"?

אמר רב חסדא:

סוד נאה, וגמילות חסדים.

רס"י

כל אגב גביא בעיא. כל דבר שצריך לכתוב שטר עליו כגון מלוה ואמנה בעייתא גביא כלומר עדיין עומד הוא לגבות ויש לו טורח בו:
מעוֹת רעות. דפרע להו נהלייהו זוזא זוזא:
צא באחרונה. שאם תנוס תכנס לביתך בראשונה:
אל תרבה בגנות. כלומר אל תהא רגיל לעשות בית בפרהסיא במקום מגולה:
משום מעשה שהיה. בדוד ובת שבע:
משום ממון. שמבזבזת לו ממונד:

36. קיג, א

אמר רב פפא:

כל אגב - גביא בעי.

כל אשראי - ספק אתי ספק לא אתי, ודאתי - מעוֹת רעות נינהו.

שלישה דברים אמר רבי יוחנן משום אנשי ירושלים:

כשאתה יוצא למלחמה - אל תצא בראשונה, אלא תצא באחרונה, כדי שתכנס בראשונה. ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו.

שלישה דברים אמר רבי יהושע בן לוי משום אנשי ירושלים:

אל תרבה בגנות, משום מעשה שהיה. בתך בגרה - שחרר עבדך ותן לה. והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון.

מאי טעמא?

רב חסדא אמר:

משום ערוה.

רב פהנא אמר:

משום ממון.

הא וקא - איתנהו.

37. קיג, א-ב

רש"י

רווק. פנוי:
תני תנא. להך מתניתא שלשה
 מכריז הקב"ה עליהן לשבח בכל
 יום:

אמר רבי יוחנן:
 שלשה מנוחלי העולם הבא, אלו הן:
 הדר בארץ ישראל,
 והמגדל בניו לתלמוד תורה,
 והמבדיל על היין במוצאי שבתות.

מאי היא?

דמשיר מקידושא לאבדלתא.

תנו רבנן⁵⁹⁴:

**"שלשה מכריז עליהן הקדוש ברוך הוא בכל יום:
 על רווק הדר בכרך ואינו חוטא,
 ועל עני המחזיר אבידה לבעליה,
 ועל עשיר המעשר פירותיו בציונה".**

רב ספרא - רווק הדר בכרך הוה.

תני תנא קמיה דרבא ורב ספרא,
 צהבו פניו דרב ספרא.

אמר לו רבא:

לאו כגון מר,

אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא,

דהוון אושכפי בארעא דישראל, והוון יתבי בשוקא דזונות,
 ועבדי להו מסאני לזונות ועיילי להו, אינהו⁵⁹⁵ מסתכלי בהו, ואינהו לא מדלן עינייהו לאיסתכולי בהו,
 ומומתייהו הכי: "בתייהן רבנן קדישי דבארעא דישראל".

קיג, ב

⁵⁹⁴ על פי דקדוקי סופרים, ועל פי המשך הגמרא בקיג, ב "תני תנא" רש"י ורשב"ם.

⁵⁹⁵ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: אינהו

רס"י

מותר לשנוא אותו. הרואה דבר
ערוה בחבירו יחידי אע"פ שאינו
רשאי להעיד מותר לשנאתו:

38. קיג, ב

שְׁלֵשָׁה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹהֵבֵן: מִי שְׁאַיְנו כּוֹעֵס,
וּמִי שְׁאַיְנו מְשַׁתְּכֵר,
וּמִי שְׁאַיְנו מְעַמֵּד עַל מַדוּתָיו.

שְׁלֵשָׁה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹנְאֵן: הַמְדַבֵּר אֶחָד בְּפֶה וְאֶחָד בְּלֵב,
וְהַיּוֹדֵעַ עֲדוּת בַּחֲבִירוֹ וְאֵינוֹ מַעִיד לוֹ,
וְהַרוֹאֶה דָבָר עֲרוּה בַּחֲבִירוֹ וּמַעִיד בּוֹ יְחִידִי.

כִּי הָא דְטוּבִיָּה חֲטָא,
וְאַתָּא זִיגוּד לְחוּדְיָה וְאַסְהִיד בֵּיהּ קַמְיָה דְרַב פַּפְא.
נְגִדְיָה לְזִיגוּד,
אָמַר לֵיה: טוּבִיָּה חֲטָא, וְזִיגוּד מִיְנַגְדּוּ?
אָמַר לֵיה:
אִין, דְּכַתִּיב: "לֹא יָקוּם עַד אֶחָד פְּאִישִׁי" (דברים יט, טו), וְאַתָּ לְחוּדְךָ אֶסְהַדַּת בֵּיהּ,
שֵׁם רַע בְּעֵלְמָא קָא מִפְקַת בֵּיהּ.

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַב יֶצְחָק אָמַר רַב:
מוֹתֵר לְשִׁנְאוֹתוֹ,
שְׁנֵאוֹמַר: "כִּי תִרְאֶה חֲמוּר שׁוֹנֵא רֹבֵץ תַּחַת מְשִׁאוֹ" (שמות כג, ה).

מַאי "שׁוֹנֵא"?
אֵילִימָא: שׁוֹנֵא גוֹי -
וְהָא תְנִינָא: "שׁוֹנֵא שְׁאֲמַרוּ - שׁוֹנֵא יִשְׂרָאֵל וְלֹא שׁוֹנֵא גוֹי!"
אֵלָא פְּשִׁיטָא, שׁוֹנֵא יִשְׂרָאֵל.
וּמִי שְׂרִיא לְמַסְנִיָּה?
וְהַכְּתִיב: "לֹא תִשְׁנֵא אֶת אַחִיךָ בַּלְבָּבָךְ" (ויקרא יט, יז)!
אֵלָא, דְּאִיכָא סְהַדִּי דְעַבִּיד אִיסוּרָא.
כּוּלִי עֵלְמָא נְמִי מִסְנִי סְנִי לֵיה!
מַאי שְׁנֵא הָאִי?
אֵלָא לָאו, כִּי הָאִי גּוֹוֹנָא, דְחֻזִּיא בֵּיהּ אִיהוּ דְבַר עֲרוּה.

אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר רַב יֶצְחָק אָמַר רַב:
מוֹתֵר לְשִׁנְאוֹתוֹ,
שְׁנֵאוֹמַר: "כִּי תִרְאֶה חֲמוּר שׁוֹנֵא רֹבֵץ תַּחַת מְשִׁאוֹ" (שמות כג, ה),
מַאי "שׁוֹנֵא"?

אֵילִימָא: שׁוֹנֵא גוֹי - וְהָא תְנִינָא: "שׁוֹנֵא שְׁאֲמַרוּ - שׁוֹנֵא יִשְׂרָאֵל וְלֹא שׁוֹנֵא גוֹי!"
אֵלָא פְּשִׁיטָא, שׁוֹנֵא יִשְׂרָאֵל - וּמִי שְׂרִיא לְמַסְנִיָּה?! וְהַכְּתִיב: "לֹא תִשְׁנֵא אֶת אַחִיךָ בַּלְבָּבָךְ" (ויקרא יט, יז)!
אֵלָא, דְּאִיכָא סְהַדִּי דְעַבִּיד אִיסוּרָא - כּוּלִי עֵלְמָא נְמִי מִסְנִי סְנִי לֵיה! מַאי שְׁנֵא הָאִי?
אֵלָא לָאו, כִּי הָאִי גּוֹוֹנָא, דְחֻזִּיא בֵּיהּ אִיהוּ דְבַר עֲרוּה.

רַב נַחֲמָן בַּר יֶצְחָק אָמַר:
מַצְוָה לְשִׁנְאוֹתוֹ,
שְׁנֵאוֹמַר: "וְיִרְאֵת ה' שְׁנֵאת רַע" (משלי ח, יג).

אָמַר רַב אַחָא בְרִיה דְרַבָּא לְרַב אֲשִׁי:
מַהוּ לְמִימְרָא לֵיה לְרַבִּיה לְמַשְׁנִיָּיה?

אָמַר לֵיה:
אִי יָדַע דְמַהִימֵן לְרַבִּיה כְּכִי תַרְי - לִימָא לֵיה,
וְאִי לֹא - לֹא לִימָא לֵיה.

39. קיג, א-ב

כ"י

אין הדעת סובלתן. אפילו הן
עצמן מתחרטין לאחר זמן
ונבזין הן בפני עצמן:

תנו רבנן:

"שְׁלֹשָׁה חַיִּיהוּ אֵינָם חַיִּים:
הַרְחֲמֵנוּ,
וְהַרְחֲמֵנוּ,
וְאֵינִי הַדַּעַת".

וְאָמַר רַב יוֹסֵף:

כּוֹלְהוּ אֵיתְנָהוּ בֵּי.

תנו רבנן:

"שְׁלֹשָׁה שׁוֹנְאִין זֶה אֶת זֶה, אֱלֹהֵי הַן:
הַבְּלָבִים,
וְהַתְּרַנְגוּלִין,
וְהַחֲבָרִין.

וַיֵּשׁ אֹמְרִים: אִף הַזּוֹנוֹת.

וַיֵּשׁ אֹמְרִים: אִף תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים שְׂבָבְכָל".

תנו רבנן:

שְׁלֹשָׁה אוֹהֲבֵין זֶה אֶת זֶה, אֱלֹהֵי הַן:
הַגְּרִים,
וְעַבְדִּים,
וְעוֹרְבִין.

אֲרַבְעָה אֵין הַדַּעַת סוֹבְלָתָן, אֱלֹהֵי הַן:

דֵּל גֵּאָה,

וְעָשִׂיר מְכַחֵשׁ,

וְזָקֵן מְנַאֵף,

וּפְרָנָס מִתְגָּאָה עַל הַצִּיּוֹר בַּחֲנָם.

וַיֵּשׁ אֹמְרִים: אִף הַמְּגַרֵּשׁ אֶת אִשְׁתּוֹ פְּעַם רֵאשׁוֹנָה וְשֵׁנִיה וּמְחִזְרָה.

וְתַנָּא קַמָּא?

זִימְנָא דְכְּתוּבְתָהּ מְרוּבָה.

אֵי נְמִי,

יֵשׁ לוֹ בְּנִים הֵימְנָה וְלֹא מְצִי מְגַרֵּשׁ לָהּ.

חֲמִשָּׁה דְּבָרִים צִוָּה כְּנַעַן אֶת בְּנָיו:

אָהְבוּ זֶה אֶת זֶה,

וְאָהְבוּ אֶת הַגָּזֵל,

וְאָהְבוּ אֶת הַזֵּמָה,

וְשִׁנְאוּ אֶת אֲדוֹנֵיכֶם,

וְאֵל תְּדַבְּרוּ אֶמֶת.

שְׁשֵׁה דְּבָרִים נֶאֱמָרִים בְּסוּס:

אוֹהֵב אֶת הַזְּנוּת,

וְאוֹהֵב אֶת הַמְּלַחְמָה,

וְרוּחוֹ גָּסָה,

וּמוֹאֵס אֶת הַשִּׁינָה,
 וְאוֹכֵל הַרְבֵּה,
 וּמוֹצִיא קִמְעָה.
 וַיֵּשׂ אֹמְרִים: אִם מִבְּקֹשׁ לַהֲרוֹג בְּעַלְיוֹ בְּמִלְחָמָה.

שְׁבַעָה בְּמִנּוּדִין⁵⁹⁶ לְשָׁמַיִם, אֱלוֹ הוּ:
 יְהוּדֵי שְׂאִין לוֹ אִשָּׁה,
 וְשֵׁשׁ לוֹ אִשָּׁה וְאִין לוֹ בָּנִים,
 וּמִי שֵׁשׁ לוֹ בָּנִים וְאִין מַגְדֵּל לְתַלְמוּד תּוֹרָה,
 וּמִי שְׂאִין לוֹ: תְּפִילִין בְּרֵאשׁוֹ,
 וְתְּפִילִין בְּזֵרוּעוֹ,
 וְצִיצִית בְּבִגְדוֹ,
 וּמְזוֹזָה בְּפֶתְחוֹ,
 וְהַמוֹנֵעַ מִנְּעָלִים מִרְגְּלָיו.
 וַיֵּשׂ אֹמְרִים: אִם מִי שְׂאִין מִיִּסָּב בְּחִבּוּנָה שֶׁל מִצְוָה."

⁵⁹⁶ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: מנודין

רש"י

בכלדיים. בעלי אוב:
היושבת על דם. אף על פי שפסק המעין שלא ראתה:
עונה. יום ולילה צריכין להמתין:
רבי יצחק ב"ר אחא דשמעתא. רבי יצחק סתם האמור באגדתא ר' יצחק בן פנחס הוא:
שמעו נא אחיי. דשמעתא בן אחא:
ולבך רודף עליך. מתאוה לאכול כל שעה שהורגלת:
קקולי. ירקות:
אקיקלי דמתא. על אשפת העיר מקום ששאר בני העיר יושבין הואיל ואין תובעין לו כלום:

40. קיג, ב - קיד, א

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי שמואל בר מרתא אמר רב משום רבי יוסי איש הוצל:
 מניין שאין שואלין בכלדיים?
 שנאמר: **"תמים תהיה עם ה' אלהיך"** (דברים יח, ג).

ומניין היודע בחבירו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד?
 שנאמר: **"כל קבל די רוח יתירא בה ומלפא עשית להקמותה על כל מלכותא"** (דניאל ו, ד).
 והיושבת על דם טהור - אסורה לשמש.

עד כמה?

אמר רב:
 עונה.

תנא:

"הוא יוסף איש הוצל,
הוא יוסף הבבלי,
הוא איסי בן גור אריה,
הוא איסי בן יהודה,
הוא איסי בן גמליאל,
הוא איסי בן מהללאל,
 ומה שמו?
איסי בן עקביה שמו".

הוא רבי יצחק בן טבלא,
 הוא רבי יצחק בן חקלא,
 הוא רבי יצחק בן אלעא.

⁵⁹⁷רבי יצחק בן אחא - דשמעתא הוא.
⁵⁹⁸רבי יצחק בן פנחס - דאגדתא הוא.

קיד, א

וסמניך: **"שמעוני אחי ועמי"**⁵⁹⁹ (דברי הימים א' כח, ב).

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משמיה דרבי יהודה ברבי אילעי:
 אכול בצל ושב בצל, ולא תיכול אנוזין ותרגולין ויהא לבך רודף עליך.
 פחות ממכילך וממשותףך, ותוסיף על דירתך.

כי אתא עולא אמר:
 מתלא מתלין במערבא:
 דאכיל אליתא - טשי בעליתא,
 דאכיל קקולי - אקיקלי דמתא שכיב.

⁵⁹⁷ הגהות הב"ח. גירסת וילנא: הוא

⁵⁹⁸ הגהות הב"ח.

⁵⁹⁹ מסורת הש"ס.

כ"ז

41. קיד, א

משנה

מזגו לו כוס ראשון,

בית שמאי אומרים:

מברך על היום, ואחר כך מברך על היום.

ובית הלל אומרים:

מברך על היום, ואחר כך מברך על היום.

גמרא

תנו רבנן:

"דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה:

בית שמאי אומרים:

מברך על היום, ואחר כך מברך על היום,

מפני שהיום גורם ליון שיבא,

וכבר קידש היום ועדין יין לא בא.

ובית הלל אומרים:

מברך על היום, ואחר כך מברך על היום,

מפני שהיו גורם לקידוש שתאמר.

דבר אחר:

ברכת היום - תדירה, וברכת היום - אינה תדירה,

תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם.

והילכתא - בדברי בית הלל".

מאי "דבר אחר"?

וכי תימא: התם תרתי והכא חדא - הכא נמי תרתי נינהו:

"תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם".

"והלכה בדברי בית הלל".

פשיטא!

דהא נפיק בת קול!

איבעית אימא:

קודם בת קול.

ואי בעית אימא:

לאחר בת קול, ורבי יהושע היא,

דאמר: אין משגיחין בבת קול.

מתני'

מברך על היין. וה"ה למקדש על
הפת:

גמ'

שהיו גורם לקידוש שתיאמר.
שאם אין לו יין או פת אינו
מקדש:

42. קיד, א-ב

רש"י

מתני'

הביאו לפניו. ירקות:
מטבל בחזרת. זהו לשון הגמרא כדתניא לעיל (דף קז): השמש מטבל בבני מעים לפי שכל מאכלם עי"י טיבול:
מטבל בחזרת. כלומר אם אין שם ירק אחר מטבל החזרת בחרוסת ואוכל:
עד שמגיע לפרפרת הפת. קודם שיגיע לאותה חזרת שהוא אוכל אחר המצה שהוא מברך עליה על אכילת מרור וטיבול ראשון כדי שיכיר תינוק וישאל לפי שאין רגילין בני אדם לאכול ירק קודם סעודה:
הביאו לפניו. אחר אותו טיבול:
מצה מרור וחרוסת ושני תבשילין ואף על פי שאין החרוסת מצוה. ולקמיה פריך הואיל ולא מצוה אמאי מייתי לה:

גמ'

זאת אומרת מצות צריכות כונה. משום הכי בעי תרי טיבולי שמא לא נתכוון לשם מרור הואיל וברך בורא פרי האדמה כשאר ירקות דעלמא:
דילמא הא קמשמע לן דבעינן תרי טיבולי. משום תינוקות שישאלו ועבדינן היכירא טובא:
אכלו לחצאין. חצי זית בפעם ראשונה וחצי זית בפעם שניה ובמרור קא איירי:
תנאי היא. דהאי תנא לית ליה צריכות כוונה ורי' יוסי אית ליה צריכות כוונה:

משנה

הביאו לפניו, מטבל בחזרת, עד שמגיע לפרפרת הפת.

הביאו לפניו מצה,

וחזרת,

וחרוסת,

ושני תבשילין.

אף על פי שאין חרוסת מצוה.

רבי אליעזר ברבי צדוק אומר: מצוה.

ובמקדש - היו מביאין לפניו גופו של פסח.

גמרא

אמר ריש לקיש:

זאת אומרת: מצות צריכות כוונה.

כיון דלא בעידן חיובא דמרור הוא דאכיל ליה, ב"בורא פרי האדמה" הוא דאכיל ליה,

ודילמא לא איפוון למרור,

הלכך בעי למהדר לאטבולי לשם מרור.

דאי סלקא דעתך: מצוה לא בעיא כוונה -

למה לך תרי טיבולי?

והא טביל ליה חדא זימנא!

ממאי?

דילמא: לעולם, מצות אין צריכות כוונה,

ודקאמרת: "תרי טיבולי למה לי?" - כי היכי דליהוי היכירא לתינוקות!

וכי תימא: אם כן, לישמעיען שאר ירקות!

אי אשמעינן "שאר ירקות",

הוה אמינא: היכא דאיכא שאר ירקות - הוא דבעינן תרי טיבולי,

אבל חזרת לחודא - לא בעי תרי טיבולי.

קמשמע לן: דאפילו חזרת - בעינן תרי טיבולי,

כי היכי דליהוי ביה היכירא לתינוקות.

ועוד, תניא:

"אכלו דמאי - יצא.

אכלו בלא מתכוין - יצא.

אכלו לחצאין - יצא,

ובלבד שלא ישאח בין אכילה לחבירתה יותר מבדי אכילת פרס!"

תנאי היא:

דתניא:

"רבי יוסי אומר:

אף על פי שטיבל בחזרת, מצוה להביא לפניו חזרת וחרוסת ושני תבשילין".

ואפתי, ממאי?

דילמא קסבר רבי יוסי: מצות אין צריכות כוונה,

והאי דבעינן תרי טיבולי - כי היכי דתיהוי היכירא לתינוקות!

אם כן, מאי "מצוה"?

רס"י

ש"מ. מדקאמר רב הונא
 דמבשלין אורז בפסח ולא חייש
 לחימוץ לית דחש לה לדרבי
 יוחנן:
אפילו דג וביצה שעליו. שהיו
 רגילין להטיח את הדג בביצים:
ואחד זכר. לחגיגת ארבעה עשר:
גרמא ובישולא. חתיכת בשר
 ומן המרק:

43. קיד, ב

מאי "שני תבשילין"?

אמר רב הונא:
 סילקא וארוזא.

רבא הוה מיהדר אסילקא וארוזא,
 הואיל ונפיק מפומיה דרב הונא.

אמר רב אשי:
 שָׁמַע מִיְנָהּ מִדְּרַב הוֹנָא: דְּלִית דְּחֵיִישׁ לְהָא דְרַבִּי יוֹחָנָן בֶּן נוּרִי⁶⁰⁰.

דְּתַנְיָא:

"רבי יוחנן בן נורי אומר:
אורז - מין דגן הוא,
וחייבין על חימוצו ברת,
ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח".

חזקיה אמר:
 אפילו דג וביצה שעליו.

רב יוסף אמר:
 צריך שני מיני בשר:
 אחד - זכר לפסח,
 ואחד - זכר לחגיגה.

רבינא אמר:
 אפילו גרמא ובישולא.

רָט"י

פשיטא היכא דאיכא שאר ירקי. מברך מעיקרא אירקי בורא פרי האדמה דאסור ליהנות מן העולם בלא ברכה וכיון דיש לו שאר ירקות הכי שפיר טפי שיברך בפה"א על הירקות תחלה דהיינו ברכה הראויה להם ויפטור את המרור הבא אחריו מברכת בפה"א ואח"כ יברך על החזרת על אכילת מרור: **ולבסוף אכיל.** בלא ברכה משום דבעינן תרי טבולין:

44. קיד, ב - קטן, א

פְּשִׁיטָא, הִיכָא דְאִיכָא שְׂאָר יִרְקוֹת - מְבָרַךְ אֲשָׁר יִרְקוֹת: "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה", וְאָכִיל, וְהִדְר מְבָרַךְ: "עַל אֲכִילַת מְרוֹר", וְאָכִיל.

הִיכָא דְלִיכָא אֱלָא חֶסֶא - מַאי?

אָמַר רַב הוֹנָא:

מְבָרַךְ מְעִיקְרָא אַמְרוֹר: "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה", וְאָכִיל, וְלִבְסוּף מְבָרַךְ עֲלֶיהָ: "עַל אֲכִילַת מְרוֹר", וְאָכִיל.

קטן, א

מִתְקִיף לָהּ רַב חֶסְדָּא:

לְאַחַר שְׂמִילָא כְּרִיסוֹ הֵימְנוּ, חוּזַר וּמְבָרַךְ עֲלֶיהָ!?

אֱלָא, אָמַר רַב חֶסְדָּא:

מְעִיקְרָא מְבָרַךְ עֲלֶיהָ: "בּוֹרָא פְּרִי הָאֲדָמָה" וְ"עַל אֲכִילַת מְרוֹר", וְאָכִיל, וְלִבְסוּף אָכִיל אֲכִילַת חֶסֶא בְּלֹא בְּרָכָה.

בְּסוּרָא⁶⁰¹ עָבְדֵי כְּרַב הוֹנָא.

וְרַב שֵׁשֶׁת בְּרִיָּה דְרַב יְהוֹשֻׁעַ עֶבֶד כְּרַב חֶסְדָּא.

וְהִלְכְתָּא כְּוֹתִיָּה דְרַב חֶסְדָּא.

רַב אַחָא בְּרִיָּה דְרַבָּא מְהִדְר אֲשָׁר יִרְקוֹת, לְאַפּוּקֵי נְפִשְׁיָהּ מִפְּלוּגְתָּא.

⁶⁰¹ גירסת וילנא: סוריא

45. קטו, א

רש"י

ומבטל ליה. לטעם מצה דאורייתא: שהיה כורכן בבת אחת. פסח מצה ומרור: זכר למקדש כהלל. זכר למה שהיה עושה הלל בזמן שבהמ"ק קיים שהיו אוכלים פסחיהם:

אמר רבינא:

אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן:

הכי אמר הלל משמיה דגמרא:

לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול,

משום דסבירא לן: מצה בזמן הזה - דאורייתא,

ומרור - דרבנן,

ואתי מרור דרבנן, ומבטיל ליה למצה דאורייתא.

ואפילו למאן דאמר: 'מצות אין מבטלות זו את זו' -

הני מיילי - דאורייתא בדאורייתא, או דרבנן בדרבנן,

אבל דאורייתא ודרבנן - אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאורייתא.

מאן תנא דשמעת ליה: 'מצות אין מבטלות זו את זו'?

הלל היא.

דתנא:

"אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלו.

שנאמר: "על מצות ומרדים יאכלהו" (במדבר ט, יא)."

אמר רבי יוחנן:

חולקין עליו חביריו על הלל.

דתנא:

"יכול יהא כורכן בבת אחת ואוכלו. כדרך שהלל אוכלו?

תלמוד לומר: "על מצות ומרדים יאכלהו" (במדבר ט, יא) -

אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו."

מתקיף לה רב אשי:

אי הכי, מאי "אפילו"?

אלא אמר רב אשי:

האי תנא - הכי קתני:

יכול לא יצא בהו ידי חובתו אלא אם כן כורכן בבת אחת ואוכלו, כדרך שהלל אוכלו?

תלמוד לומר: "על מצות ומרדים יאכלהו" - אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו.

השתא, דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן -

מברך: "על אכילת מצה", ואכיל,

והדר מברך: "על אכילת מרור", ואכיל,

והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי, בלא ברכה, זכר למקדש כהלל.

46. קטו, א-ב

רש"י

צריך נטילת ידים. משום המשקין שהידים שניות וכל הפוסל בתרומה מטמא משקין וכי:

צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא. ארס שבחרת שהשרף שבחרת יש בו ארס כדרך הבצלים:

הא לא נגע. ידו במשקה:

הא בעלמא איתמר. בשאר טיבולין שאינן קבע צריך שיטול ידיו לטיבול דכשנטל ידיו לראשון לא היה יודע שסוף שני לבוא:

דאי ס"ד הכא. גבי מרור איתמר אמאי הא משי ליה חדא זמנא בטיבול ראשון:

אסחיה לדעתיה ונגע. בבשרו:

אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: כל שטיבולו במשקה - צריך נטילת ידים.

אמר רב פפא:

שמע מינה: האי חסא - צריך לשקועיה בחרוסת, משום קפא.

דאי סלקא דעתך: לא צריך לשקועיה - נטילת ידים למה לי? הא לא נגע!

ודילמא, לעולם אימא לך: לא צריך לשקועיה,

וקפא - מריחא מיית.

אלא, למה לי נטילת ידים?

דילמא משקעו ליה.

ואמר רב פפא:

לא נישתי איניש מרור בחרוסת,

דילמא אגב חלייה דתבלין מבטיל לה למרוריה, ובעינן טעם מרור, וליכא.

אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא, ודרש:

נטל ידיו בטיבול ראשון - נוטל ידיו בטיבול שני.

אמרוה רבנן קמיה דרב פפא:

הא - בעלמא איתמר.

דאי סלקא דעתך: הכא איתמר - למה לי נטילת ידים תרי זימני?

הא מישא ליה ידיה חדא זימנא!

אמר להו רב פפא:

אדרבה, הכא איתמר,

דאי סלקא דעתך: בעלמא איתמר - למה לי תרי טיבולי?

אלא מאי? הכא איתמר!

נטילת ידים תרי זימני - למה לי?

הא מישא ליה ידיה חדא זימנא!

אמרי:

כיון דבעי למימר אגדתא והלילא, דילמא אסוחי אסחיה לדעתיה ונגע.

קטו, ב

47. קטו, ב - קטז, א

רס"י

בלע מצה. ולא לעסה יצא :
בלע מרור (לא) יצא. אפשר שלא טעם בו טעם מרור :
בלע מצה ומרור. יחד ולא אכל עדיין לא מזה ולא מזה יצא ידי מצה שאינה צריכה טעם אבל ידי מרור לא יצא הואיל ולא לעסו ואוכל מצה עמו אין לו שום טעם :
כרכן. שניהם יחד בסיב הדקל לא יצא שהרי לא היה ממש בפיו לא זה ולא זה :
ואין עוקרין את השלחן. א"צ להגביה קערה כשמתחיל הגדה אלא מלפני הגדול שבהן שעושה הסדר ואומר ההגדה :

אמר רבא:

בלע מצה - יצא.
 בלע מרור - לא יצא.
 בלע מצה ומרור - ידי מצה יצא, ידי מרור לא יצא.
 כרכן בסיב ובלען - אף ידי מצה נמי לא יצא.

אמר רב שימי בר אשי:

מצה - לפני כל אחד ואחד,
 מרור - לפני כל אחד ואחד,
 וחרוסת - לפני כל אחד ואחד.
 ואין עוקרין את השלחן, אלא לפני מי שאומר הגדה.

רב הונא אומר:

כולהו נמי - לפני מי שאומר הגדה.

והלכתא:

כרב הונא.

למה עוקרין את השולחן?

אמרי דבי רבי ינאי:

כדי שיכירו תינוקות וישאלו.

אפיי הוה יתיב קמיה דרבה,

חזא דקא מדלי תפא מקמיה,

אמר להו: עדיין לא קא אכלינן, אתו קא מעקרי תפא מיקמון?!

אמר ליה רבה:

פטרתן מלומר: "מה נשתנה".

כ"י

אף כאן בפרוסה. לברך על
אכילת מצה ושתי שלימות
מייתי משום ברכת המוציא
דלא גרע משאר ימים טובים
שצריך לבצוע על שתי ככרות
שלימות ובוצע מאחת
מהשלימות:

אף כאן הוא מסיק ואשתו
אופה. כדי שלא תחמיץ:

48. קטו, ב - קטז, א

אמר שמואל:

"לחם עני" - לחם שעונין עליו דברים.

תניא נמי הכי:

"לחם עני" - לחם שעונין עליו דברים הרבה.

דבר אחר:

"לחם עני" - 'עני' בתיב,

מה עני - שדרבנו בפרוסה, ^אף כאן - בפרוסה.

דבר אחר:

מה דרבנו של עני - הוא מסיק ואשתו אופה,

אף כאן נמי - הוא מסיק ואשתו אופה."

קטז, א

רפ"י

49. קטז, א

משום קפא. שרף החזרת קשה
 ויש בו ארס:
קפא דחסא חמא. מי שאכל
 חזרת וחלה בשביל הקפא יאכל
 צנון וירפא:
קפא דחמא כרתי. מי שאכל
 צנון וקשה לו יאכל כרתי:
חמימי. ישתה מים חמין:
קפא דכולהו חמימי. ארס של
 כל ירקות חמין רפואה להן:

"אף על פי שאין חרוסת מצוה".

ואי לא מצוה - משום מאי מיייתי לה?

אמר רבי אמי:

משום קפא.

אמר רב אסי:

קפא דחסא - חמא.

קפא דחמא - כרתי.

קפא דכרתי - חמימי.

קפא דכולהו - חמימי.

אדהכי והכי - נימא הכי: "קפא קפא, דכירנא לך ולשב בנתיך ולתמני פלתך".

רש"י

50. קטז, א

זכר לתפוח. שהיו יולדות בניהן שם בלא עצב שלא יכירו בהן מצריים דכתיב תחת התפוח עוררתיך (שיר ח'):
לסמוכיה. להטיל ולכתוש בו הרבה כדי שיהיה עב וצריך לקהוייה להטיל בו תפוחים ויין ומילתא דאית בו קיוהא:
צריך לקהוייה. זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט:
תבלין. ירקות שמטילין בחרוסת זכר לתבן וחרוסת שכותשים בו הדק זכר לטיט:
תגרי חרד. חנוונים היושבים אצל חלונותיהם ומוכרין כמו מצץ מן החרכים (שם ב):

"רבי אלעזר ברבי צדוק אומר: מצוה".

מאי "מצוה"?

רבי לוי אומר:
 זכר לתפוח⁶⁰².

ורבי יוחנן אומר:
 זכר לטיט.

אמר אביי:

הלך, צריך לקהוייה וצריך לסמוכיה,
 לקהוייה - זכר לתפוח,
 וצריך לסמוכיה - זכר לטיט.

תניא כוותיה דרבי יוחנן:

"תבלין - זכר לתבן,

חרוסת - זכר לטיט.

אמר רבי אלעזר ברבי צדוק:

כך היו אומרים תגרי חרד שבירושלים: בואו וטלו לכם תבלין למצוה".

⁶⁰² "מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה תחת התפוח עוררתיך" (שיר השירים ה, ה)

51. קטז, א

רפ"י

מתני'
וכאן הבן שואל אביו. כאן
במזיגת כוס שני הבן שואל את
אביו: מה נשתנה עכשיו
שמוזגין כוס שני קודם אכילה:

מְשִׁנָּה

מְזַגּוּ לוֹ בֹּסֶס שְׁנַי,

וְכֹאן⁶⁰³ הֵבֵן שׁוֹאֵל אָבִיו,

וְאִם אֵין דַּעַת בְּבֵן - אָבִיו מְלַמְדוֹ:

מָה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת:

שְׂבָבֵל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמִצָּה - הַלֵּילָה הַזֶּה בּוֹלוּ מִצָּה?

שְׂבָבֵל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יִרְקוֹת - הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר?

שְׂבָבֵל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֶּשָׂר: צְלִי,

שְׁלוּהָ,

וּמְבוּשָׁל - הַלֵּילָה הַזֶּה בּוֹלוּ צְלִי?

שְׂבָבֵל הַלֵּילוֹת אָנוּ מְטַבְּלִין⁶⁰⁴ פֶּעַם אַחַת - הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פֶּעַמִּים?

וּלְפִי דַעְתּוֹ שֶׁל בֵּן - אָבִיו מְלַמְדוֹ.

מִתְחִיל בְּגִנוֹת וּמְסִיִּים בְּשִׁבְחָה,

וְדוֹרָשׁ מִ"אַרְמֵי אוֹבֵד אָבִי"⁶⁰⁵ (דברים כו, ה-ט), עַד שִׁיגְמוֹר כָּל הַפְּרָשָׁה בּוֹלָה.

גְּמָרָא

תְּנוּ רַבְּנָן:

"חֶכֶם בְּנוֹ - שׁוֹאֵלוֹ,

וְאִם אֵינוֹ חֶכֶם - אֲשֶׁתּוֹ שׁוֹאֵלָתוֹ,

וְאִם לֹא - הוּא שׁוֹאֵל לְעַצְמוֹ,

וְאִפִּילוּ שְׁנֵי תַלְמִידֵי חֶכְמִים שְׂוִדְעִין בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח - שׁוֹאֲלִין זֶה לְזֶה".

⁶⁰³ גירסה אחרת: וכן = ודין הוא

⁶⁰⁴ מסורת הש"ס, גירסת המשניות. גירסת וילנא: אין אנו חייבים לטבול אפילו

⁶⁰⁵ ה וענית ואמרת לפני יהוה אלהיך ארמי אבד אבי ויבד מצרומה ויגר שם כמתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב.

ו ויגרעו אתנו המצרים ויענונו ויהנו עלינו עבדה קשה.

ז ונצטק אל יהוה אלהי אבותינו וישמע יהוה את קלטנו ויגרא את ענינו ואת עמולנו ואת לחצנו.

ח ויבאנו יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאותות ובמפתים.

ט ויבאנו אל המקום הזה ויהנו לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש

52. קטז, א

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות:
שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת - הלילה הזה שתי פעמים?"

מתקיף לה רבא:
אטו כל יומא לא סגי' דלא מטבילא חדא זימנא!?

אלא, אמר רבא:
הכי קתני: שבכל הלילות אין אנו חייבין לטביל אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים.

מתקיף לה רב ספרא:
חייבא לדרדקי!?

אלא, אמר רב ספרא:
הכי קתני: "אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים".

53. קטז, א

"מִתְחִיל בְּגָנוֹת וּמְסִיִּים בְּשֶׁבַח".

מאי "בְּגָנוֹת"?

רב אָמַר:

"מִתְחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ".

וּשְׂמוֹאֵל אָמַר:

"עֲבָדִים הָיוּנוּ" (דברים ו, כא).

אָמַר לִיָּה רַב נַחֲמָן לְדַרוּ עֲבָדִיָּה:

עֲבָדָא דְמַפִּיק לִיָּה מְרִיָּה לְחִירוֹת וַיְהִיב לִיָּה פֶסֶפָא וְדִהָבָא - מַאי בְּעֵי לְמִימַר לִיָּה?

אָמַר לִיָּה: בְּעֵי לְאוֹדוּנִי וּלְשַׁבּוּחֵי.

אָמַר לִיָּה: פִּטְרַתְּנוּ מְלוֹמַר: **"מָה נִשְׁתַּנָּה"**, פִּתַּח וְאָמַר: **"עֲבָדִים הָיוּנוּ"** (דברים ו, כא).

54. קטז, א-ב

רש"י

גמ' צריך להגביה. כשהוא אומר מצה זו שאנו אוכלין: **בשר אין מגביה.** כשהוא אומר פסח שהיו אבותינו (במצרים) אוכלים לא יגביה הבשר שהוא זכר לפסח: ה"ג בשר אינו צריך להגביה ולא עוד אלא שנראה כמקדיש כו': **אין צריך להגביה.** דהא לא מצי למימר פסח זה:

משנה

קטז, ב

ר'בן גמליאל היה אומר:

כַּל שְׁלֵא אָמַר ^שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפֶסַח - לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבְתּוֹ,

וְאֵלּוּ הֵן: פֶּסַח,

מִצָּה,

וּמְרֹר.

"פֶּסַח" - עַל שׁוֹם שֶׁפֶּסַח הַמָּקוֹם עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲמַרְתֶּם זִכַּח פֶּסַח הוּא לֵה' אֲשֶׁר פֶּסַח"⁶⁰⁶ (שמות יב, כז).

"מִצָּה" - עַל שׁוֹם שֶׁנִּגְאָלוּ אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאפּוּ אֶת הַבְּצֵק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם"⁶⁰⁷ (שמות יב, לט).

"מְרֹר" - עַל שׁוֹם שֶׁמְרָרוּ הַמִּצְרַיִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם"⁶⁰⁸ (שמות א, יד).

בְּכַל דּוֹר וְדוֹר חַיִּיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ בְּאֵילּוֹ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם,

שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ח).

לְפִיכָּה, אֲנַחְנוּ חַיִּיבִים: לַהֲדוֹת,

לְהֵלֵל,

לְשַׁבַּח,

לְפַאֵר,

לְרוֹמֵם,

לְהַדְרֵה,

לְבָרֵךְ,

לְעַלֵּה,

וּלְקַלֵּס - לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ,

אֶת כָּל הַנְּסִיִּים הָאֵלּוּ: הוּצִיָּנוּ מֵעַבְדוֹת לְחֵרֹת,

מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה,

וּמֵאֲבֵל לַיּוֹם טוֹב,

וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גְּדוֹל,

וּמִשְׁעֶבֶד לְגְאוּלָּה,

וְנֹאמַר לְפָנָיו: "הִלְלוּיָהּ".

עַד הֵיכֵן הוּא אוֹמֵר?

בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים:

עַד "אִם הַבְּנִיִּים שִׁמְחָה" (תהילים קיג, ט).

וּבֵית הֵלֵל אוֹמְרִים:

עַד "חֲלֵמִישׁ לְמַעֲיֵנוּ מֵיָם" (תהילים קיד, ח).

וְחוֹתֵם בְּגְאוּלָּה.

רְבִי טַרְפוֹן אוֹמֵר:

"אֲשֶׁר גְּאָלָנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם", וְלֹא הִיָּה חוֹתֵם.

רְבִי עֲקִיבָא אוֹמֵר:

"כֵּן ה' אֱלוֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,

⁶⁰⁶ **"וַאֲמַרְתֶּם זִכַּח פֶּסַח הוּא לֵה' אֲשֶׁר פֶּסַח** על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל"

⁶⁰⁷ **"וַיֹּאפּוּ אֶת הַבְּצֵק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם** עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם"

⁶⁰⁸ **"וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם** בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך"

יגיענו למועדים,

ולרגלים אחרים, הבאים לקראתנו: לשלום,

שמחים בבנין עירך,

וששים בעבודתך,

ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים⁶⁰⁹ כו',

עד "ברוך אתה ה' גאל ישראל".

גמרא

אמר רבא:

צריך שיאמר: "ואותנו הוציא משם" (דברים ו, כג).

אמר רבא:

מצה - צריך להגביה,

ומרור - צריך להגביה,

בשר - אין צריך להגביה,

ולא עוד אלא שנראה פאוכל קדשים בחוץ.

⁶⁰⁹ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: מן הפסחים ומן הזבחים

55. קטז, ב

רש"י

רב יוסף ורב ששת. מאורי עינים היו: הא הוא דאמר. בסופא דהאי פירקא (דף קכ.) אחד זה ואחד זה דרבנן:

אמר רב אחא בר יעקב: סומא - פטור מלומר הגדה, כתיב הקא: "בעבור זה"⁶¹⁰ (שמות יג, ח), וכתיב התם: "בננו זה"⁶¹¹ (דברים כא, כ), מזה להלן - פרט לסומא, אף כאן - פרט לסומא.

איני?!

והאמר מרימר:

שאלתניהו לרבנן דבי רב יוסף: מאן דאמר אגדתא בי רב יוסף?

אמר: רב יוסף.

מאן דאמר אגדתא בי רב ששת?

אמר: רב ששת!

קסברי רבנן:

מצה בזמן הזה - דרבנן.

מכלל דרב אחא בר יעקב סבר: מצה בזמן הזה - דאורייתא?!

והא רב אחא בר יעקב הוא דאמר: 'מצה בזמן הזה - דרבנן'!

קסבר:

כל דתקון רבנן - כעין דאורייתא תיקון.

לרב ששת ולרב יוסף נמי, הא ודאי 'כל דתקון רבנן - כעין דאורייתא תיקון'!

הכי השתא?!

בשלאמא התם, מדהוה ליה למיכתב: "בננו הוא", וכתיב: "בעבור זה" - ששמע מינה: 'פרט לסומין' הוא דאגדתא,

אבל הקא, אי לאו "בעבור זה" - מאי לכתוב?

אלא 'בעבור מצה ומרור' הוא דאגדתא.

⁶¹⁰ "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים"

⁶¹¹ "בננו זה סורר ומורה איננו שומע בקולנו זולל וסובא"

רש"י

אחת היא. כלומר תיבה אחת היא ואין התיבה נחלקת לשנים:
הללו בהך גיסא. בסוף שיטה ויה בתחלת שיטה האחרת:

56. קטז, ב - קיז, א

"לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיִּיבִין [לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח ... וְנֹאמַר לְפָנֵינוּ הַלְלוּיָהּ]."

קיז, א אמר רב חסדא אמר רבי יוחנן:
"הַלְלוּיָהּ" (תהילים קו, א; קיא, א ועוד), ו"בְּסִינָה" (שמות יז, טז), ו"יְדִידָיָהּ" (שמואל ב יב, כה) - אַחַת הֵן.

רב אמר:

"בְּסִינָה" (שמות יז, טז) ו"מִרְחֲבֵיהָ" (תהילים קיח, ה) - אַחַת הֵן.

רבה אמר:

"מִרְחֲבֵיהָ" בְּלִבָּד.

איבעיא להו:

"מִרְחֲבֵיהָ" - לְרַב חֲסָדָא, מַאי?

תיקו.

איבעיא להו:

"יְדִידָיָהּ" - לְרַב, מַאי?

תא שמע:

דאמר רב:

"יְדִידָיָהּ" - נַחֲלֵק לְשָׁנִים,

לְפִיכָךְ, "יְדִיד" - חוֹל,

"יָהּ" - קוֹדֵשׁ.

איבעיא להו:

"הַלְלוּיָהּ" - לְרַב, מַאי?

תא שמע:

דאמר רב:

חֲזִינָא תִּילֵי דְבֵי חֲבִיבָא דְכָתִיב בְּהוּ: "הַלְלוּ" בְּחֹד גִּיסָא, ו"יָהּ" בְּחֹד גִּיסָא.

וּפְלִיגָא דְרַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי,

דְּאָמַר רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי:

מַאי "הַלְלוּיָהּ"?

הַלְלוּהוּ בְּהַלּוּלִים הַרְבֵּה.

וּפְלִיגָא דִּידֵיהּ אֲדִידֵיהּ,

דְּאָמַר רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוִי:

בְּעֶשְׂרֵה מְאֻמְרוֹת שֶׁל שַׁבָּח נֹאמַר סֵפֶר תְּהִלִּים:

בְּ"נִיצְוֹחַ" (תהילים ד, א; ה, א),

בְּ"נִגּוֹן" (תהילים ד, א; ו, א),

בְּ"מִשְׁכִּיל" (תהילים לב, א; מב, א),

בְּ"מִזְמוֹר" (תהילים ג, א; ד, א),

בְּ"שִׁיר" (תהילים לא, א; מה, א),

בְּ"אֲשֵׁרֵי" (תהילים א, א; לב, א),

בְּ"תְהִלָּה" (תהילים קמה, א),

בְּ"תְפִלָּה" (תהילים צ, א; קב, א),

בְּ"הוֹדָאָה" (תהילים קיח, א),

בְּ"הַלְלוּיָהּ" (תהילים קו, א; קיא, א ועוד).

גְּדוּל מְכוּלָן - "הַלְלוּיָהּ", שְׁכוּלָל שֵׁם וְשַׁבַּח בְּבֵת אַחַת.

57. קיז, א

רש"י

שיר שבתורה. אז ישיר משה :
 ועל כל צרה שלא תבא עליהם.
 לישנא מעליא הוא דנקט כלומר
 שאם חס ושלום תבוא צרה
 עליהן ויושעו ממנה אומרים
 אותו על גאולתן כגון חנוכה :
 כל תפלות. כל מזמורים
 הפותחים בתפלה כגון תפלה
 לעני כי יעטוף (תהלים קב) :
 אפשר ישראל שוחטין את
 פסחיהן. מיציאת מצרים ועד
 דוד לא אמרו עליו הלל :
 ד"א פסלו של מיכה עומד. בימי
 דוד בבכי באותו מקום וישראל
 אומרים הלל שכתוב בו כמוהם
 יהיו עושיהם וגוי אלא ודאי על
 הים נאמר תחלה ושוב לא
 פסק :
 ניצוח וניגון לעתיד לבא. מקום
 שנאמר למנצח בנגינות מלעתיד
 הוא מדבר :
 ע"י מתורגמן. הוא אומר ואחר
 מפרש :

אמר רב יהודה אמר שמואל:

שיר שבתורה (שמות טו, יט) - משה וישראל אמרוהו, בשעה שעלו מן הים.

והלל זה (תהלים קיג - קיח) - מי אמרו?

נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרים אותו:

על כל פרק ופרק,

ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן,

ולכשנגאלין - אומרים אותו על גאולתן.

תניא:

"היה רבי מאיר אומר:

כל תושבחות האמורות בספר תהלים - בלן דוד אמרו.

שנאמר: "כל תפלות דוד בן ישי" (תהלים עב, ט).

אל תיקרי: "כלו", אלא: "כל אל".

הלל זה - מי אמרו?

רבי יוסי אומר:

אלעזר בני אומר: משה וישראל אמרוהו, בשעה שעלו מן הים.

וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו.

ונראין דבריו מדבריהן,

אפשר ישראל שחטו את פסחיהן, ונטלו לולביהן, ולא אמרו שירה?

דבר אחר:

פסלו של מיכה עומד בבכי, וישראל אומרים את ההלל?!"

תנו רבנן:

"כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים -

רבי אליעזר אומר:

בנגד עצמו אמרו.

רבי יהושע אומר:

בנגד ציבור אמרו.

וחכמים אומרים:

יש מהן - בנגד ציבור, ויש מהן - בנגד עצמו,

האמורות בלשון יחיד - בנגד עצמו,

האמורות בלשון רבים - בנגד ציבור.

"ניצוח" ו"ניגון" (תהלים ד, ו, סז ועוד) - לעתיד לבא.

"משכיל" (תהלים לב, מב ועוד) - על ידי תורגמן.

"לדוד מזמור" (תהלים כד, מ) - מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה.

"מזמור לדוד" (תהלים ג, ד) - מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה.

ללמדך שאין השכינה שורה, לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות,

ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים,

אלא מתוך דבר שמחה של מצוה,

שנאמר: "ועתה קחו לי מנגון והיה כנגן המנגן והיה עליו יד ה'" (מלכים ב' ג, טו)."

אמר רב יהודה אמר רב:

וכן לדבר הלכה.

אָמַר רַב נְחֻמָּן:
וְכֵן לְחַלּוּם טוֹב.

אֵינִי?!

וְהָאֵמַר רַב גִּידֵל אָמַר רַב:
כָּל תַּלְמִיד חָכֵם הַיּוֹשֵׁב לְפָנָי רַבּוֹ וְאֵין שִׁפְתוֹתָיו נוֹטְפוֹת מִר - תִּכְוִינָה,
שְׁנָאֵמַר: "שִׁפְתוֹתָיו שׁוֹשְׁנִים נְטֹפּוֹת מִזֶּרַע עֵבֶר" (שִׁיה"ש ה, יג),
אֶל תִּקְרִי: "שׁוֹשְׁנִים", אֶלֶּא: 'שִׁשׁוֹנִים',
אֶל תִּקְרִי: "מִזֶּרַע עֵבֶר", אֶלֶּא: 'מִזֶּרַע עֵבֶר'!

לֹא קָשִׁיא:
הָא - בְּרַבָּה,
הָא - בְּתַלְמִידָא.

וְאֵי בְּעֵית אֵימָא:
הָא וְהָא - בְּרַבָּה,
וְלֹא קָשִׁיא:
הָא - מִקְמֵי דְפִתְחָא,
וְהָא - לְבַתֵּר דְּפִתְחָא.

כִּי הָא דְרַבָּה,
מִקְמֵי דְפִתְחָא לְהוּ לְרַבְּנָן - אָמַר מִיִּלְתָּא דְבְּדִיחוּתָא, וּבְדַחוּ רַבְּנָן,
וּלְבִסוּף - יְתִיב בְּאֵימָתָא, וּפְתַח בְּשִׁמְעָתָא.

58. קיז, א

כ"י

יהושע וכל ישראל אמרוהו.
כלומר אף יהושע וכל ישראל
אמרוהו

תנו רבנן:

"הלל זה - מי אמרו?"

רבי אליעזר אומר:

משה וישראל אמרוהו, בשעה שעמדו על הים.

הם אמרו: "לא לנו ה' לא לנו"⁶¹² (תהלים קטו, א),

משיבה רוח הקודש ואמרה להן: "למעני למעני אעשה" (ישעיה מו, יא).

רבי יהודה אומר:

יהושע וישראל אמרוהו, בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען.

הם אמרו: "לא לנו", ומשיבה וכו'.

רבי אלעזר המודעי אומר:

דבורה וברק אמרוהו, בשעה שעמד עליהם סיסרא.

הם אמרו: "לא לנו",

ורוח הקודש משיבה ואומרת להם: "למעני למעני אעשה".

רבי אלעזר בן עזריה אומר:

חזקיה וסיעתו אמרוהו, בשעה שעמד עליהם סנחריב.

הם אמרו: "לא לנו", ומשיבה וכו'.

רבי עקיבא אומר:

חנניה מישאל ועזריה אמרוהו, בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע.

הם אמרו: "לא לנו", ומשיבה וכו'.

רבי יוסי הגלילי אומר:

מרדכי ואסתר אמרוהו, בשעה שעמד עליהם המן הרשע.

הם אמרו: "לא לנו", ומשיבה וכו'.

וחכמים אומרים:

נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו:

על כל פרק ופרק,

ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל,

ולכשנגאלין - אומרים אותו על גאולתו.

⁶¹² "לא לנו ה' לא לנו" כי לשמך תן כבוד"

59. קיז, א-ב

רש"י

הללויה. כולחו דבספר תהלים:
 קראי מוסיפין. בעלי מקרא
 מוסיפין אף אלו:
 קסבר עד ועד בכלל. ואי אמינא
 עד בצאת סברי עלמא דאף
 בצאת בכלל משום הכי אמר עד
 אם הבנים שמחה ותו לא:
 [עד ולא עד בכלל]. ואי הוה
 אמינא עד אם הבנים הוה
 משמע עד אם הבנים ולא אם
 הבנים בכלל:

אמר רב חסדא:
 "הללויה" - סוף פירקא.

רפה פר רב הונא אמר:
 "הללויה" - ריש פירקא.

אמר רב חסדא:
 חזינא להו לתיילי דבי רב חנין פר רב,
 דכתיב בהו: "הללויה" באמצע פירקא.
 אלמא מספקא ליה.

אמר רב חנין פר רבא:
 הכל מודים:
 ב"תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד" (תהלים קמה, כא), "הללויה" דבתריה - ריש פירקא,
 "דשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד" (תהלים קיב, ט), "הללויה" דבתריה - ריש פירקא,
 ו"שעומדים בבית ה'" (תהלים קלה, ב), "הללויה" דבתריה - ריש פירקא.

קראי מוסיפין אף את אלו:
 "מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש" (תהלים קי, ז), "הללויה" דבתריה - ריש פירקא,
 "ראשית חקמה יראת ה' שכל טוב לכל עשיהם" (תהלים קיא, ט), "הללויה" דבתריה - ריש פירקא.

נימא כתנאי:
 "עד היכן הוא אומר?"
 בית שמאי אומרים:
 עד "אם הבנים שמחה" (תהלים קיג, ט).
 ובית הלל אומרים:
 עד "חלמיש למעינו מים" (תהלים קיד, ח).

ותניא אידך:
 "עד היכן הוא אומר?"
 בית שמאי אומרים:
 עד "בצאת ישראל ממצרים" (תהלים קיד, א)
 ובית הלל אומרים:
 עד "לא לנו ה' לא לנו" (תהלים קטו, א).

קז, ב מאי לאו, בהא קמיפלגי:
 למאן דאמר: עד "אם הבנים שמחה", סבר: "הללויה" - ריש פירקא,
 ומאן דאמר: עד "בצאת ישראל", סבר: "הללויה" - סוף פירקא!

רב חסדא מתרץ לטעמיה:
 דכולי עלמא סברי: "הללויה" - סוף פירקא,
 מאן דאמר: עד "בצאת ישראל" - שפיר,
 ומאן דאמר: עד "אם הבנים שמחה" - עד ועד בכלל.

ונימא: עד "הללויה"!
 וכי תנימא: דלא ידעינן הי "הללויה" - ונימא: "הללויה" של "אם הבנים שמחה"!

קשיא!

רְבֵה בַר רַב הוֹנָא מְתַרְץ לְטַעְמֵיהּ:
דְּכוּלֵי עֲלָמָא: "הַלְלוּיָהּ" - רִישׁ פִּירְקָא,
מֵאן דְּאָמַר: עַד "אִם הַבְּנִים שִׂמְחָה" - שְׁפִיר,
וּמֵאן דְּאָמַר: עַד "בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל" - סָבַר: עַד וְלֹא עַד בְּכָלֵל.

וְנִימָא: עַד "הַלְלוּיָהּ"!
וְכִי תִימָא: דְּלֹא יִדְעִינָן הִי "הַלְלוּיָהּ" - וְנִימָא: עַד "הַלְלוּיָהּ" שְׁ"בְצֵאת יִשְׂרָאֵל"!

קְשִׁיא!

60. קיז, ב

כ"י

ה"ג כתיב הכא למען תזכור את יום צאתך וגוי' וכתביב התם זכור את יום השבת לקדשו: **כשם הגדולים**. כאברהם כיצחק ויעקב:

"וְחוֹתֶם בְּגֹאֲלוֹהָ."

אמר רבא:

קריאת שמע והלל - "גאֵל יִשְׂרָאֵל",
דצלותא - "גואֵל יִשְׂרָאֵל".

מאי טעמא?

דרחמי ניהו.

אמר רבי זירא:

דקידושא - "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ",
דצלותא - "קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ".

מאי טעמא?

דרחמי ניהו.

אמר רב אחא בר יעקב:

וְצִרִיךְ שְׂיִזְכִּיר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּקִידוּשׁ הַיּוֹם,
כתיב הכא: **"למען תזכור את יום"**⁶¹³ (דברים טז, ג),
וכתיב התם: **"זכור את יום השבת לקדשו"** (שמות כ, ח).

אמר רבה בר שילא:

דצלותא - "מִצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה",
דאפטרתא - "מִגֹּן דָּוִד".

"וְעִשִּׂיתִי לָךְ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים"⁶¹⁴ (שמואל ב' ז, ט).

תני רב יוסף:

"זהו שאומרים: "מגן דוד".

אמר רבי שמעון בן לקיש:

"וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גְדוֹל" - זהו שאומרים "אלהי אברהם",
"וְאֶבְרָכְךָ" - זהו שאומרים: "אלהי יצחק",
"וְאֶגְדֹּלְךָ שֵׁמֶךָ" - זהו שאומרים "אלהי יעקב".

יכול יהו חותמין בכולן?

תלמוד לומר: **"וְהָיָה בְרִכְתָּהּ"** - בה חותמין, ואין חותמין בכולן.

אמר רבא:

אשכחתינא לסבי דפומבד יתא דיתבי וקאמרי:
בשבתא, בין בצלותא בין בקידושא - **"מקדש השבת"**,
ביומא טבא, בין בצלותא ובין בקידושא - **"מקדש ישראל והזמונים"**.

⁶¹³ "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך"

⁶¹⁴ "וְעִשִּׂיתִי לָךְ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאֲרֶץ"

רש"י

דברבים איתא. משום כבוד
רבים אומר מקדש ישראל:

ואמינא להו אנא:

אדרבה,

דצלותא, בין בשבתא בין ביומא טבא - "מקדש ישראל",

בקידושא, דשבתא - "מקדש השבת",

ביומא טבא - "מקדש ישראל והזמנים".

ואנא אמינא טעמא דידי וטעמא דידיכו.

טעמא דידיכו:

שבת דקביעא וקיימא, בין בצלותא ובין בקידושא - "מקדש השבת",

יומא טבא, דישׂראל הוא דקבעי ליה, דקמעברי ירחי וקבעי לשני - "מקדש ישראל והזמנים".

טעמא דידי:

צלותא, דברבים איתא - "מקדש ישראל",

קידוש, דביחיד איתא, בשבת - "מקדש השבת", ביום טוב - "מקדש ישראל והזמנים".

ולא היא!

צלותא - ביחיד מי ליתיה!?

וקידושא - ברבים מי ליתיה!?

ורבא סבר:

זיל בתר עיקר.

עולא בר רב נחית קמיה דרבא,

אמר כסבי דפומבדיתא, ולא אמר ליה ולא מידי.

אלמא:

הדר ביה רבא.

רב נתן אבויה דרב הונא בריה דרב נתן נחית קמיה דרב פפא,

אמר כסבי דפומבדיתא,

ושבחה רב פפא.

אמר רבינא:

אנא איקלע לסורא קמיה דמרימר, ונחית קמיה שלוחא דציבורא, ואמר כסבי דפומבדיתא,
והווי משתקי ליה כולי עלמא.

אמר להו: שבקוהו, הילכתא כסבי דפומבדיתא!

ולא הווי משתקו ליה.

61. קיז, ב

משנה

מְזַגּוּ לוֹ כּוֹס שְׁלִישִׁי - מְבָרֵךְ עַל מְזוּנּוֹ.
רְבִיעִי - גּוֹמֵר עָלָיו אֶת הַלֵּל,
וְאוֹמֵר עָלָיו בְּרַכַּת הַשִּׁיר.

בֵּין הַכּוֹסוֹת הַלְלוּ, אִם רוּצָה לְשַׁתּוֹת - יִשְׁתֶּה,
בֵּין שְׁלִישִׁי לְרְבִיעִי - לֹא יִשְׁתֶּה.

גמרא

אָמַר לִיהֵ רַב חֲנַן לְרַבָּא:
שְׁמַע מִיָּנָה: בְּרַכַּת הַמְּזוּן - טְעוּנָה כּוֹס.

אָמַר לִיהֵ:

אַרְבַּע כָּסִי תִיקְנוּ רַבְנֵי דְרַךְ חִירוֹת,
כָּל חַד וְחַד - נִעְבִּיד בֵּיהֵ מְצוּהָ.

רש"י

ה"ג רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול: שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם כו'. דכתיב הודו לאל השמים נותן לחם לכל בשר והיינו דבר גדול: עשיר בשורו. מפסידו ממון [ומכפר] על גופו:

62. קיז, ב - קיח, א

"רביעי - גומר עליו את ההלל, ואומר עליו בְּרַפְת הַשִּׁיר."

קיח,א מאי "בְּרַפְת הַשִּׁיר"?

רב יהודה אָמַר: "יְהַלְלוּהוּ ה' אֱלֹהֵינוּ".

ורבי יוחנן אָמַר: "נִשְׁמַת כָּל חַי".

תנו רבנן:

"רביעי - גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון. ויש אומרים:

"ה' רעי לא אֲחַסְר" (תהלים כג, א)."

מהיכן "הלל הגדול"?

רב יהודה⁶¹⁵ אָמַר: מ"הודו" (תהלים קלו, א) עד "נְהַרֹת בְּבַל" (תהלים קלז, א).

ורבי יוחנן אָמַר: מ"שִׁיר הַמַּעֲלֹת" (תהלים קלד) עד "נְהַרֹת בְּבַל".

רב אחא בר יעקב אָמַר: מ"מִי יַעֲקֹב בַּחַר לוֹ יְהוָה" (תהלים קלה) עד "נְהַרֹת בְּבַל".

ולמה נקרא שמו "הלל הגדול"?

אָמַר רבי יוחנן: מִפְּנֵי שֶׁהַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא יוֹשֵׁב בְּרוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם וּמְחַלֵּק מְזוֹנוֹת לְכָל בְּרִיָּה⁶¹⁶.

אָמַר רבי יהושע בן לוי: הֲנִי עֹשְׂרִים וְשֹׁשֶׁה "הוֹדוּ" (תהלים קלו) - כְּנֶגֶד מִי? כְּנֶגֶד עֹשְׂרִים וְשֹׁשֶׁה דוֹרוֹת שֶׁבָּרָא הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ וְלֹא נָתַן לָהֶם תּוֹרָה, וְזוֹ אוֹתָם בְּחֻסְדּוֹ.

אָמַר רב חסדא: מאי דְּכָתִיב: "הוֹדוּ לַה' מִי טוֹב"? הוֹדוּ לַה' שְׂגוּבָה חוֹבְתוֹ שֶׁל אָדָם בְּטוֹבְתוֹ, עֲשִׂיר - בְּשׁוֹרוֹ, וְאַתְּ עֲנִי - בְּשִׁיר, יְתוֹם - בְּבִיצָתוֹ, אֶלְמָנָה - בְּתַרְנוּגוּלָתָהּ.

⁶¹⁵ הגהת הרש"ש. ג'ירסת וילנא: רבי יהודה

⁶¹⁶ "נותן לחם לכל בשר" (תהלים קלו, כה)

63. קיח, א

רפ"י

קשין נקביו של אדם. כשהוא עצור כיום המיתה:

ואמר רבי יוחנן:

קשין מזונותיו של אדם כפליים כולדה, דאילו בכולדה כתיב: **"בעצב"**⁶¹⁷ (בראשית ג, טז), ובמזונות כתיב: **"בעצבון"**⁶¹⁸ (בראשית ג, יז).

ואמר רבי יוחנן:

קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה, דאילו בגאולה כתיב: **"המלאך הגאל אותי מכל דע"** (בראשית מח, טז), - מלאך בעלמא, ואילו במזונות כתיב: **"האלהים הרעה אתי"**⁶²⁰ (בראשית מח, טז).

ואמר רבי יהושע בן לוי:

בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאדם: **"וקוץ ודרדר תצמיח לך"**⁶²¹ (בראשית ג, יח) - זלגו עיניו דמעות, אמר לפניו: רבוננו של עולם, אני וחמורי נאכל באבוס אקד?!
כיון שאמר לו: **"בועת אפה תאכל לחם"** (בראשית ג, ט) - נתקרה דעתו.

ואמר רבי שמעון בן לקיש:

אשרינו אם עמדנו בראשונה, ועדיין לא פלטינו מינה, דקא אכלינן עיסבי דדברא.

ואמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה:

קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, דכתיב: **"נתן לחם לכל בשר"** (תהלים קלו, כה), וסמיך ליה: **"לגור ים סוף לגורים"** (תהלים קלו, ג).

"אמר רבי אלעזר בן עזריה:

קשין נקביו של אדם ביום המיתה, ונקריעת ים סוף, שנאמר: "מהר צעה להפתח"⁶²² (ישעיה נא, יד), וכתיב בתריה: **"רגע הים ויהמו גליו"** (ישעיה נא, טו)."

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה:

כל המבזה את המועדות - כאילו עובד עבודה זרה, שנאמר: **"אלהי מסכה לא תעשה לך"** (שמות לד, יז), וכתיב בתריה: **"את חג המצות תשמור"** (שמות לד, יח).

ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה:

כל המספר לשון הרע, וכל המקבל לשון הרע, וכל המעיד עדות שקר בחבירו - ראוי להשליכו לכלבים, שנאמר: **"לכלב תשלכון אתו"**⁶²³ (שמות כב, ל), וכתיב בתריה: **"לא תשא שמע שוא"**⁶²⁴ (שמות כג, א), וקרי ביה: **"לא תשיא"**.

⁶¹⁷ "בעצב תלדי בנים"

⁶¹⁸ "בעצבון תאכלנה כל ימי חייד"

⁶¹⁹ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: אמר

⁶²⁰ "האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה"

⁶²¹ "וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה"

⁶²² "מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו"

⁶²³ "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו"

⁶²⁴ "לא תשא שמע שוא אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס"

64. קיח, א-ב

וכי מאחר דאיכא הלל הגדול, אנו מאי טעמא אמרין האי?

משום שיש בו חמשה דברים הללו:
 יציאת מצרים,
 וקריעת ים סוף,
 ומתן תורה,
 ותחית המתים,
 וחבלו של משיח.

יציאת מצרים,
 דכתיב: **"בצאת ישראל ממצרים"** (תהלים קיד, א).
 וקריעת ים סוף,
 דכתיב: **"הים ראה וינס"** (תהלים קיד, ג).
 מתן תורה,
 דכתיב: **"ההרים רעדו כאילים"** (תהלים קיד, ד).
 תחית המתים,
 דכתיב: **"אתהלך לפני ה'"**⁶²⁵ (תהלים קטז, ט).
 חבלו של משיח,
 דכתיב: **"לא לנו ה' לא לנו"**⁶²⁶ (תהלים קטז, א).

ואמר רבי יוחנן:
"לא לנו ה' לא לנו" - זו שעבוד מלכות.

איכא דאמרי:
 אמר רבי יוחנן:
"לא לנו ה' לא לנו" - זו מלחמת גוג ומגוג.

רב נחמן בר יצחק אמר:
 מפני שיש בו מילוט נפשות של צדיקים מגיהנם,
 שנאמר: **"אנה ה' מלטה נפשי"** (תהלים קטז, ד).

חזקיה אמר:
 מפני שיש בו ירדתן של צדיקים לכבשן האש ועלייתן ממנו.
 ירדתן, דכתיב: **"לא לנו ה' לא לנו"** - אמר חנניה.
"כי לשמך תן כבוד" - אמר מישאל.
"על הסדף ועל אמתך" - אמר עזריה.
"למה יאמרו הגוים"⁶²⁷ - אמרו כולן.
 עלייתן מכבשן האש, דכתיב: **"הללו את ה' כל גוים"**⁶²⁸ (תהלים קיז) - אמר חנניה.
"שבחוהו כל האמים" - אמר מישאל.
"כי גבר עלינו חסדו" - אמר עזריה.
"ואמת ה' לעולם הללויה" - אמרו כולן.

ויש אומרים:
"ואמת ה' לעולם" - גבריאל אמרו.

⁶²⁵ כי חילצת נפשי ממות". "אתהלך לפני ה' בארצות החיים"

⁶²⁶ "לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד"

⁶²⁷ "למה יאמרו הגוים איה נא אלוהיהם"

⁶²⁸ "הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם הללויה"

רש"י

ואקדיח מבחון. לשרוף את הזורקים אותן לתוך האור דכתיב (דניאל ג) גובריא אילך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל הימון שביבא דנרא:
ואמת ה' לעולם. שקיים לי דברו ושמר לי הבטחתו שהבטיחני להציל מבני בניו של אברהם:
שנתן לו רבו מתנה. פרנסה לדגים: הי"ג כיון דנחיתו כוכבי שמיא עליהו נחיתו לאקורי נפשיהו בנחל קישון:
ואמת ה' לעולם. ששילם לנו מתנותינו מחיל פרעה להתפרנס ממנו:

בשעה שהפיל נמרוד הרשע את אברהם אבינו לתוך כבשן האש, אמר גבריאל לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש. אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני - יחיד בעולמי, והוא - יחיד בעולמו, נאה ליחיד להציל את היחיד. ולפי שהקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה, אמר: תזכה ותציל שלשה מבני בניו.

"דרש רבי שמעון השלוני:

בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש, עמד יורקמו שר הברד לפני הקדוש ברוך הוא, אמר לפניו: רבוננו של עולם, ארד ואצנן את הנבשן, ואציל לצדיקים הללו מכבשן האש. אמר לו גבריאל: אין גבורתו של הקדוש ברוך הוא בכה, שאתה שר ברד, והכל יודעין שהמים מכבין את האש, אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים^א ואקדיח מבחון, ואעשה נס בתוך נס. אמר לו הקדוש ברוך הוא: רד! באותה שעה פתח גבריאל ואמר: "ואמת ה' לעולם" (תהילים קיז, ב). **רבי נתן אומר: "ואמת ה' לעולם" - דגים שבנים אמרוהו".**

ק"ח,ב

כדרב הונא. דאמר רב הונא: ישראל שבאותו הדור - מקטני אמנה היו. וכדרש רבה בר מרי: מאי דכתיב: "וימרו על ים בים סוף" (תהלים קו, ז)? מלמד שהמרו ישראל באותה שעה, ואמרו: כשם שאנו עולין מצד אחד, כך מצריים עולים מצד אחר. אמר לו הקדוש ברוך הוא לשר של ים: פלוט אותן ליבשה! אמר לפניו: רבוננו של עולם, כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ונוטל ממנו? אמר לו: אתן לך אחד ומחצה שבהן. אמר לו: רבוננו של עולם, יש עבד שתובע את רבו? אמר לו: נחל קישון? היא לי ערב. מיד פלט אותן ליבשה וכאו ישראל וראו אותן, שנאמר: "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" (שמות יד, ל).

מאי "אחד ומחצה שבהן"? דאילו בפרעה כתיב: "שש מאות רכב בחור" (שמות יד, ז), ואילו בסיסרא כתיב: "תשע מאות רכב ברזל" (שופטים ד, ג).

כי אתא סיסרא, אתא עליהו בדקרי דפרזלא, הוציא הקדוש ברוך הוא עליהם כוכבים ממסילותם, דכתיב: "מן שמים נלחמו הכוכבים"⁶²⁹ (שופטים ה, כ). כיון דנחיתו כוכבי שמים עליהו, אקדירו הני דקרי דפרזלא, נחיתו לאקרורי למיסחי נפשיהו בנחל קישון. אמר לו הקדוש ברוך הוא לנחל קישון: לך והשלם ערבונך. מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים, שנאמר: "נחל קישון גרפם נחל קדומים" (שופטים ה, כא).

⁶²⁹ "מן שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא"

מאי "נחל קדומים"?
נחל שנעשה ערב מקדם.

באותה שעה פתחו דגים של ים ואמרו: "ואמת ה' לעולם".

65. קיח, ב - קיט, א

רפ"י

שמוני בניך. מרוב חטאותם בגלות:
 כחולדה זו שדרה בעיקרי בתים. והיינו עקרת הבית:
 אומות העולם מאי עבידתיהו. לשבוחי משום דגבר עלינו חסדו הא עלן לשבוחי:
 אגבורות ונפלאות. דחזיתו שעשה לי:
 וקנה. עדת ישראל בין הקנים ביער:
 חזיר מיער. זה אדום שכתוב בה (שם ז) אכלה ומדקה ושאר א ברגלה רפסה וזה דרכו של חזיר:
 שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד. כלוי פה אחד להם להרע:
 מתרפס. מתיר פס פושט יד:
 ברצי. כלומר מתנים עם ישראל לעשות רצונם בשוחד שהם מקבלים ואין מקיימין דבריהם:

אמר רבי שמעון בן לקיש:

מאי דכתיב: "מושיבי עקרת הבית"⁶³⁰? (תהילים קיג, ט)

אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא:

רבוננו של עולם, שמוני בניך כחולדה זו הדרה בעיקרי בתים.

דרש רבא:

מאי דכתיב: "אהבתי פי ישמע ה"⁶³¹? (תהילים קטז, א)

אמרה כנסת ישראל: רבוננו של עולם, אימת אני אהובה לפניך? בזמן שתשמע קול תחנוני.

"דלתי ולי יהושע" (תהילים קטז, ו) - אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא:

רבוננו של עולם, אף על פי שדלה אני במצות - לך אני, ולי נאה להושיע.

אמר רב פהנא:

כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלח לו רבי:

אמור לנו שנים ושלושה דברים שאמרת לנו משום אביך.

שלח לו:

כך אמר אבא: מאי דכתיב: "הללו את ה' כל גוים"⁶³²? (תהילים קיז, א-ב)

אומות העולם מאי עבידתיהו?

הכי קאמר: "הללו את ה' כל גוים" - אגבורות ונפלאות דעבידי בהדיהו,

כל שכן אנו ד"גבר עלינו חסדו".

ועוד שלח לו⁶³³:

עתידה מצרים שתביא דורון למשיח⁶³⁴, כסבור: אינו מקבל מהם,

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשיח: קבל מהם, אכסניא עשו לפניי במצרים.

מיד "נאתיו חשמנים מני מצרים" (תהילים סח, לב).

נשאה כוש קל וחומר בעצמה: ומה הללו שנשתעבדו בהן - כה, אני שלא נשתעבדתי בהן - לא כל שכן?!

אמר לו הקדוש ברוך הוא: קבל מהם.

מיד "פוש תריץ ידיו לאלהים" (תהילים סח, לב).

נשאה מלכות רומי הרשעה קל וחומר בעצמה: ומה הללו שאין אחיהן - כה, אנו שאנו אחיהן - לא כל שכן?!

אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל: "גער חית קנה"⁶³⁵ (תהילים סח, לא) - געור חיה וקנה לך עדה,

דבר אחר:

"געור - חית קנה" (תהילים סח, לא) - שדרה בין הקנים,

דכתיב: "יכרסמנה חזיר מיער וזו שדי ידענה" (תהילים פ, יד).

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:

געור בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד.

"עדת אבירים בעגלי עמים"⁶³⁶ (תהילים סח, לא) - ששחטו אבירים כעגלים שאין להם בעלים.

"מתרפס ברצי כסף" - שפושטין יד לקבל ממון, ואין עושין רצון בעלים.

"פגז עמים קרבות יחפצון" - מי גרם להם לישראל שיתפזרו לבין אומות העולם? קריבות שהיו חפצין בהן.

ועוד שלח לו:

⁶³⁰ "מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה"

⁶³¹ "אהבתי פי ישמע ה' את קולי תחנוני"

⁶³² "הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ואמת ד' לעולם הללויה"

⁶³³ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: ועוד קרא

⁶³⁴ "מהיכלך על ירושלים לך יובילו מלכים שיי" (תהילים סח, ל)

⁶³⁵ "גער חית קנה עדת אבירים"

⁶³⁶ "עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס ברצי כסף ביור עמים קרבות יחפצו"

רש"י

זה המכיר מקום חבירו
 בשיבה. שידוע לומר זה מקום
 מיושב לפלוני וזה של פלוני
 דהואיל ומכיר הוא מקום כולם
 רגיל הוא לישוב שם תמיד:
 סתרי תורה. מעשה מרכבה
 ומעשה בראשית: למנצח:
 מדלא כתיב לנצח משמע שנותן
 כח לבריות לנצחו:

ש'לש מאות וששים וחמשה שווקים בכרך גדול של רומי,
 וכל אחד ואחד היו בו שלש מאות וששים וחמשה בירניות,
 וכל בירנית ובירנית היו בו שלש מאות וששים וחמשה מעלות,
 וכל מעלה ומעלה היו בו כדי לזון את כל העולם כולו.

אמר שמעון בן דבאי,

ואמרי לה לרבי ישמעאל ברבי יוסי לרבי⁶³⁷:

הני למן?

לה ולחברך ולחברותך,

שנאמר: "סחרה ואתננה קדש לה' לא יאצר ולא יחסן פי לישבים לפני ה' יהיה"⁶³⁸ (ישעיה כג, יח).

מאי "לא יאצר"?

תני רב יוסף:

"לא יאצר" - זה בית אוצר,

"ולא יחסן" - זה בית גניזה.

מאי "פי לישבים לפני ה'?"

אמר רבי אלעזר:

זה המכיר מקום חבירו בשיבה.

קיטא

איכא דאמרי:

אמר רבי אלעזר:

זה המקבל פני חבירו בשיבה.

מאי "למכסה עתיק"?

זה המכסה דברים שפיסה עתיק יומין.

ומאי גינהו?

סתרי תורה.

ואיכא דאמרי:

זה המגלה דברים שפיסה עתיק יומין.

מאי גינהו?

טעמי תורה.

⁶³⁷ מסורת הש"ס

⁶³⁸ "סחרה ואתננה קדש לה' לא יאצר ולא יחסן פי לישבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק"

66. קיט, א

רס"י

מפני מדת הדין. שמקטרגת ואומרת לא תקבלם והוא מקבלם בסתר: **לולי משה בחירו.** אלמא משתבח ביה קרא במשה וקרי ליה בחירו משום דהשיב חמתו מהשחית אלמא שמח הוא בכך:

אמר רב פהנא משום **רבי ישמעאל ברבי יוסי**:

מאי דכתיב: **"למנצח מזמור לדוד"**? (תהילים יג ועוד)

זמרו למי שנוצחין אותו ושמה.

בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם:

בשר ודם - מנצחין אותו ועצב,

אבל הקדוש ברוך הוא - נוצחין אותו ושמה,

שנאמר: **"ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפניו לפניו"** (תהילים קו).

אמר רב פהנא משום **רבי ישמעאל ברבי יוסי**,

ורבנן אמרי: אמר רבי שמעון בן לקיש משום רבי יהודה נשיאה:

מאי דכתיב: **"וידי אדם מתחת פניהם"**? (יחזקאל א, ח),

"ידו" כתיב - זה ידו של הקדוש ברוך הוא שפרוסה תחת פני החיות כדי לקבל בעלי תשובה מיד מדת הדין.

67. קיט, א

רש"י

כמצודה זו. שפורסים לעופות לצוד ואין בה דגן ואין עוף נפנה אליה: מלחמתו של זרח במצרים גמרא אבל מלחמת זרח באסא קראי:

ושיגרו להדרימון. מלך ארם לעזור לו על בעשא מלך ישראל וקראי נינהו ומלחמת יהושפט בעמונים קראי ודרך הראשונים להביא גזיהם עמהם במלחמתם כדי שימשך לבם אחר ממונם ולא יברחו:

שמעמידו על רגליו. שמשמח לבו: אקלידי. מפתחות:

וקולפי. פותחות שקורין בלעז שרדור"א {שיר ידור"א: מנעול}: דגלדי. של מרצופים של עור שנושאים על סוסים וחמורים וגמלים:

אמר רב יהודה אמר שמואל:

כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים,

שנאמר: "וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא"⁶³⁹ (בראשית מז, יד).

אין לי אלא שבארץ מצרים ושבארץ כנען, בשאר ארצות - מניין?

תלמוד לומר: "וכל הארץ באו מצרימה"⁶⁴⁰ (בראשית מא, נו).

וכישעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן,

שנאמר: "וינצלו את מצרים" (שמות יב, לו),

רב אסי אמר: עשאוה כמצודה זו שאין בה דגן,

רבי שמעון בן לקיש⁶⁴¹ אמר: כמצולה שאין בה דגים.

והיה מונח עד רחבעם.

בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם,

שנאמר: "ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים.

ויקח את אצרות בית ה' ואת אצרות בית המלך" (מלכים א' יד, כה-כו).

בא זרח מלך כוש ונטלו משישק.

בא אסא ונטלוהו מזרח מלך כוש,

ושיגרו להדרימון בן טברימון.

באו בני עמון ונטלו ממהדרימון בן טברימון.

בא יהושפט ונטלו מבני עמון, והיה מונח עד אחז.

בא סנחריב ונטלו מאחז.

בא חזקיה ונטלו מסנחריב, והיה מונח עד צדקיה.

באו כשד"ים ונטלוהו מצדקיה.

באו פרסיים ונטלוהו מכשד"ים.

באו יוונים ונטלוהו מפרסיים.

באו רומיים ונטלוהו מיד יוונים,

ועדיין מונח ברומי.

אמר רבי חמא ברבי⁶⁴² חנינא:

שליש מטמוניות הטמין יוסף במצרים: אחת - נתגלה לקרח,

ואחת - נתגלה לאנטונינוס בן אסוירוס,

ואחת - גנוזה לצדיקים לעתיד לבא.

"עשר שמור לבעליו לרעתו" (קהלת ה, יב)

אמר רבי שמעון בן לקיש:

זו עשרו של קרח.

⁶⁴³"ואת כל היקום אשר ברגליהם"⁶⁴⁴ (דברים יא, ו).

אמר רבי אלעזר:

זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו.

אמר רבי לוי:

משאוי שלישי מאות פרוזות לכוונת היו מפתחות בית גנזיו של קרח,

וכולוהו אקלידי וקליפי דגלדא.

⁶³⁹ "וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען"

⁶⁴⁰ "וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ"

⁶⁴¹ מסורת הש"ס

⁶⁴² מסורת הש"ס

⁶⁴³ מסורת הש"ס. גירסת וילנא: שנאמר

⁶⁴⁴ "ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר ברגליהם"

68. קיט, א

דיא"ש אדי"ש כשד"ך מאור"ך - סימן.

רפ"י

אבן מאסו הבונים. כלומר דוד שמימיו רועה צאן היה ונעשה ראש ונפלאות בעינינו לשון רבים אמרו אחיו:
זה היום עשה ה'. שמואל היה מתנבא עליהם שסופן לגיל ולשמוח שיושיעם מיד אויביהם:
הושיעה נא אמרו אחיו. כלומר על ידי דוד ודוד אמר הצליחה נא שיצליח במלכותו:
ברכנוכם אמר שמואל. שיברך כולם כלומר מברכין אנו אתכם:
לנו. לשון רבים:
אסרו חג בעבותים. הביאו זבחים ושלמים הרבה לשמוח:

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן:

- "אודך מי עֲנִיתָנִי" (תהלים קיח, כא) - אָמַר דָּוִד.
- "אָבֵן מֵאֲסוֹ הַבּוֹנִים הִיְתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה" (תהלים קיח, כב) - אָמַר יִשְׂרָאֵל.
- "מֵאֵת ה' הִיְתָה זֹאת" (תהלים קיח, כג) - אָמְרוּ אַחֵיו.
- "זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה'" (תהלים קיח, כד) - אָמַר שְׁמוּאֵל.
- "אֲנֵא ה' הוֹשִׁיעָה נָא" (תהלים קיח, כה) - אָמְרוּ אַחֵיו.
- "אֲנֵא ה' הַצְּלִיחָה נָא" (תהלים קיח, כה) - אָמַר דָּוִד.
- "בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם ה'" (תהלים קיח, כו) - אָמַר יִשְׂרָאֵל.
- "בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית ה'" (תהלים קיח, כו) - אָמַר שְׁמוּאֵל.
- "יֵאל ה' וַיֵּאָר לָנוּ" (תהלים קיח, כז) - אָמְרוּ כּוֹלֵן.
- "אֲסְרוּ חַג בְּעִבּוֹתֵינוּ" (תהלים קיח, כז) - אָמַר שְׁמוּאֵל.
- "אֵלֵי אַתָּה וְאוֹדֶךָ" (תהלים קיח, כח) - אָמַר דָּוִד.
- "אֱלֹהֵי אֲרוֹמְמֶךָ" (תהלים קיח, כח) - אָמְרוּ כּוֹלֵן.

69. קיט, א-ב**רס"י**

לכפול. כל ההלל:
כופל דברים. מעט היה כופל
 כגון מברוך הבא ולמטה:
נון בנו וגו'. ממשפחת אפרים בן
 יוסף חשיב ואזיל עד יהושע ולא
 .משכת ברא ליהושע:

תנן התם:

קיטב **"מקום שנהגו** ^**לכפול - יכפול,**
לפשוט - יפשוט,
לברך אחריו - יברך,
הכל במנהג המדינה".

אמר אב"י:

לא שנו אלא: לְאַחֲרָיו,
 אָבֵל לְפָנָיו - מִצְוָה לְבָרֵךְ.

דאמר רב יהודה אמר שמואל:
 כל המצות - מברך עליהן עובר לעשייתן.

מאי משמע דהאי "עובר" לישנא דאקדומי הוא?

אמר רב נחמן בר יצחק:

דכתיב: **"וידרץ אחימעץ דרך הכפר ויעבר את המושי"** (שמואל ב' יח, כג).

אב"י אמר:

מהכא: **"זהו עבר לפניהם"** (בראשית לג, ג).

איכא דאמרי:

מהכא: **"ויעבר מלפם לפניהם זה בראשם"** (מיכה ב, יג).

תניא:

"רבי נופל בה דברים,
רבי אלעזר בן פרטא מוסיף בה דברים".

מאי "מוסיף"?

אמר אב"י:

מוסיף לכפול, מ'**"אודך"** ולמטה.

70. קיט, ב

דִּרְשׁ רַב עֲוִירָא,

זִמְנִין אָמַר לָהּ מְשַׁמֵּיהַּ דְּרַב אַמִּי, וְזִמְנִין אָמַר לָהּ מְשַׁמֵּיהַּ דְּרַב אַסִּי⁶⁴⁵.מֵאִי דְכָתִיב: **"וַיַּגְדֵּל הַיְלֵד וַיַּגְמַל"**?⁶⁴⁶ (בראשית כא, ח)עֲתִיד הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה לְצַדִּיקִים בְּיוֹם שְׂיִגְמַל חֲסֵדוֹ לְזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק.
לְאַחַר שְׂאוּכְלִין וְשׁוֹתִין,נֹתְנִין לוֹ לְאַבְרָהָם אֲבִינוֹ כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה לְבָרֵךְ, וְאוֹמֵר לְהֵן: אֵינִי מְבָרֵךְ, שְׂיִצְא מִמְּנִי יִשְׁמַעֵאל.
אוֹמֵר לוֹ לְיִצְחָק: טוֹל וּבָרֵךְ.

אוֹמֵר לְהֵן: אֵינִי מְבָרֵךְ שְׂיִצְא מִמְּנִי עֵשָׂו.

אוֹמֵר לוֹ לְיַעֲקֹב: טוֹל וּבָרֵךְ.

אוֹמֵר לְהֵם: אֵינִי מְבָרֵךְ, שֶׁנִּשְׁאַתִּי שְׁתֵּי אַחֵיוֹת בְּחַיֵּיהֶן, שְׂעֵתִידָה תּוֹרָה לְאוֹסְרֵן עָלַי.
אוֹמֵר לוֹ לְמִשָּׁה: טוֹל וּבָרֵךְ.אוֹמֵר לְהֵם: אֵינִי מְבָרֵךְ, שֶׁלֹּא זְכִיתִי לִיכְנֵס לְאַרְצָן יִשְׂרָאֵל, לֹא בְּחַיֵּי וְלֹא בְּמוֹתַי.
אוֹמֵר לוֹ לְיִהוֹשֻׁעַ: טוֹל וּבָרֵךְ.אוֹמֵר לְהֵן: אֵינִי מְבָרֵךְ שֶׁלֹּא זְכִיתִי לְבֹן, דְּכָתִיב: **"יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן"**, **"נוּן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ"** (דברי הימים א' ז, כו).
אוֹמֵר לוֹ לְדָוִד: טוֹל וּבָרֵךְ.אוֹמֵר לְהֵן: אֵינִי אֲבָרֵךְ, וְלִי נֶאֱדָה לְבָרֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר: **"כּוֹס יְשׁוּעוֹת אִשָּׁא וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא"** (תהילים קטז, ג).⁶⁴⁵ מסורת הש"ס⁶⁴⁶ **"וַיַּגְדֵּל הַיְלֵד וַיַּגְמַל"** ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק

71. קיט, ב

כ"י

מתני'

מפטרין. לשון הנפטר מתבירו
כשנפטרין מן הסעודה מביאין
מיני המתיקה:

גמ'

ארדילאי לי. כגון אני שרגיל
לאכול כמהין ופטרויות לאחר
סעודתי:

וגוזליא לאבא. לרב שהיה רגיל
לאכול גוזלים לאחר סעודתו
ולשון אפיקומן הוציאו והביאו
מיני מתיקה:

משנה

אין מפטרין אחר הפסח אפיקומן.

גמרא

מאי "אפיקומן"?

אמר רב:

שלא יעקרו מחבורה לחבורה.

ושמואל אמר:

כגון: אורדילאי - לי,
וגוזלייא - לאבא.

ורב חנינא בר שילא ורבי יוחנן אמרו:

כגון: תמרים,
קליות,
ואגוזים.

תניא כוותיה דרבי יוחנן:

"אין מפטרין אחר הפסח,

כגון: תמרים,

קליות,

ואגוזים."

72. קיט, ב - קכ, א

רפ"י

אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. שצריך לאכול מצה בגמר הסעודה זכר למצה הנאכלת עם הפסח וזו היא מצה הבצועה שאנו אוכלין באחרונה לשם חובת מצה אותה שלאחר אכילה ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה בראשונה (הואיל ו) [אע"פ שאינה] באה לשם חובה כדאמר רב חסדא לעיל (דף קטו). גבי מרור דלאחר שמילא כריסו הימנו היאך חוזר ומברך עליו הכי נמי גבי מצה הלכך תרוייהו מברך ברישא והדר אכיל מצה באחרונה בלא ברכה אבל לא מרור דלאו חובה הוא. בראשונה לא. דאין אדם רשאי לאכול כלום אחר מצת חובה

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מפטירין אחר מצה אפיקומן.

תנן:

"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן",
 "אחר הפסח" - הוא דלא, אבל ל'אחר מצה' - מפטירין!

'לא מיבעיא' קאמר,
 לא מיבעיא 'אחר מצה' - דלא נפיש טעמיהו,
 אבל ל'"אחר הפסח", דנפיש טעמיה, ולא מצי עבדיה - לית לן בה,
 קמשמע לן.

נימא מסייע ליה:

"הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין - אדם ממלא נריסו מהן,
 ובלבד שיאכל בזית מצה באחרונה".

"באחרונה" - אין,

קכא, בראשונה - לא!

'לא מיבעיא' קאמר,
 לא מיבעיא בראשונה - דקאכיל לתיאבון,
 אבל "באחרונה", דילמא אתי למיכל אכילה גסה - אימא לא,
 קא משמע לן.

מר זוטרא מתני הכי:

אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל:
 מפטירין אחר המצה אפיקומן.

נימא מסייע ליה:

"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן",
 "אחר הפסח" - דלא, אבל 'אחר מצה' - מפטירין!

'לא מיבעיא' קאמר,
 לא מיבעיא 'אחר מצה' - דלא נפיש טעמיה,
 אבל ל'"אחר פסח" - אימא לא,
 קא משמע לן.

מיתבי:

"הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין - אדם ממלא נריסו מהן,
 ובלבד שיאכל בזית מצה באחרונה"

"באחרונה" - אין,

בראשונה - לא!

'לא מיבעיא' קאמר,
 לא מיבעיא בראשונה - דקאכיל לתיאבון,
 אבל "באחרונה", דאתי למיכלה אכילה גסה - אימא לא,
 קא משמע לן.

73. קכ, א

רש"י

מה שביעי רשות. דכתיב וביום השביעי עצרת דלא כתיב תאכלו מצות שהרי הוציאו מן הכלל אף ששת ימים רשות שאם רוצה יכול לאכול בשר בלא לחם או להתענות:

אמר רבא:

מצה בזמן הזה - דאורייתא, ומרור - דרבנן.

ומאי שנא מרור?

דכתיב: **"על מצות ומררים"**⁶⁴⁷ (במדבר ט, יא) - בזמן דאיכא פסח - יש מרור, ובזמן דליכא פסח - ליכא מרור. מצה נמי היא כתיב: **"על מצות ומררים"**!

מצה - מיהדר הדר ביה קרא: **"בערב תאכלו מצות"** (שמות יב, יח).

ורב אחא בר יעקב אמר:

אחד זה, ואחד זה - דרבנן.

אלא הכתיב: **"בערב תאכלו מצות"**!

ההיא מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה, דסלקא דעתך אמינא: פיון דפסח לא אכלי - מצה ומרור נמי לא ניכול, קא משמע לן.

ורבא?

אמר לך:

טמא ושהיה בדרך רחוקה - לא צריך קרא, דלא גרעי מערל ובן נכר.

דתנא:

"כל ערל לא יאכל בו" (שמות יב, מח),

"בו" - אינו אוכל,

אבל אוכל - במצה ומרור".

ואידך?

כתיב בהאי וכתיב בהאי,

וצריכי.

תנא כוותיה דרבא:

"ששית ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך" (דברים טז, ח) -

מה **"שביעי"** - רשות,

אף **"ששית ימים"** - רשות.

מאי טעמא?

הוי דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל ללמד - לא ללמד על עצמו יצא,

⁶⁴⁷ "על מצות ומררים יאכלוהו"

אֵלָא לְלַמֵּד עַל הַכֶּלֶל כּוּלּוֹ יֵצֵא.

יכול אף לילה הראשון רשות?
תלמוד לומר: "על מצות ומרדים יאכלהו" (במדבר ט, יא).
אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים,
בזמן שאין בית המקדש קיים - מנין?
תלמוד לומר: "בערב תאכלו מצת" - הפתוב קבעו חובה.

רש"י

74. קכ, א-ב

מתני'

כולם לא יאכלו. אם התחילו לאכול פסחם וישנו ועדיין לא אכלו כל פסחם לא יאכלו דנראין כאוכלי פסחם בשתי תבורות או בזמן הזה שאין פסח אם ישנו כולם: גמ'

משנה

"ישנו מקצתן - יאכלו, כולן - לא יאכלו."

קכב

רבי יוסי אומר: נתנמנמו - יאכלו, נרדמו - לא יאכלו.

הפסח אחר חצות - מטמא את הידים.

הפגול,

והנוטר - מטמאין את הידים.

גמרא

"רבי יוסי אומר: נתנמנמו - יאכלו, נרדמו - לא יאכלו."

היכי דמי נתנמנמו?

אמר רב אשי:

נים ולא נים, תיר ולא תיר. כגון דקרי ליה - ועני, ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרו ליה - מדפר.

אפיי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא נמנמו,

אמר ליה: מינם קא נאים מר?!

אמר ליה: מינומי קא מנמנמו,

ותננו: "נתנמנמו - יאכלו, נרדמו - לא יאכלו".

75. קכ, ב

רפ"י

עד שעת חפזון. שנבהלו לצאת והיינו עד הבקר: ויום אחד. ט"ו המפסיק בין הלילות דלא ליהוי נותר עד ט"ז: הא אפקיה קרא מהיקישא. דפסח דכתיב (שמות יב) בערב תאכלו מצות [ששת ימים כו'] ואקשיה בהיקישא דעל מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט): קמ"ל דכי אהדריה קרא. (שבעת ימים תאכל מצות) [בערב כו'] (שמות יג) למילתיה קמייטא אהדריה לעמוד במקום

"הַפְסַח אַחַר חֲצוֹת - מִטְּמֵא אֶת הַיָּדִים, הַפְּגוּל וְהַנוֹתֵר - מִטְּמֵאִין אֶת הַיָּדִים".

אֵלְמָא: מִחֲצוֹת הָהּ לִיָּה נוֹתֵר.

מֵאַן תֵּנָא?

אָמַר רַב יוֹסֵף:

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הוּא,

דְּתֵנָא:

"וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה" (שמות יב, ח),

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר:

נֶאֱמַר בָּאן: "בְּלִילָה הַזֶּה", וְנֶאֱמַר לַהֲלֹן: "וְעִבְרַתִּי בְּאַרְצוֹ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה" (שמות יב, יב),

מֵה לַהֲלֹן - עַד חֲצוֹת (שמות יב, כט), אִף בָּאן - עַד חֲצוֹת.

אָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא: וְהֵלֵא נֶאֱמַר: "חֲפִזוֹן"⁶⁴⁸ (שמות יב, יא) - עַד שְׁעַת חֲפִזוֹן.

אִם בּוֹ, מֵה תִלְמוּד לּוֹמַר: "בְּלִילָה"?

יִכּוֹל יִהְיֶה נֶאֱכַל בְּקִדְשִׁים בְּיוֹם?

תִּלְמוּד לּוֹמַר: "בְּלִילָה" - בְּלִילָה הוּא נֶאֱכַל, וְאִינוּ נֶאֱכַל בְּיוֹם.

וְרַבִּי עֲקִיבָא, הָאִי "הַזֶּה" - מֵאִי עֵבִיד לִיָּה?

מִיִּבְעֵי לִיָּה לְמַעוֹטֵי לִילָה אַחַר הוּא דְאַתָּא.

סְלִקָא דְעַתְדָא אֲמִינָא: הוּאִיל וּפְסַח - קִדְשִׁים קְלִיִּים, וּשְׁלָמִים - קִדְשִׁים קְלִיִּים,

מֵה שְׁלָמִים - נֶאֱכָלִים לְשָׁנֵי יָמִים וְלִילָה אֶחָד,

אִף פְּסַח - אוֹקִיִּים לִילוֹת בְּמִקוֹם יָמִים, וְיִהְיֶה נֶאֱכָל לְשָׁנֵי לִילוֹת וְיוֹם אֶחָד,

כְּתַב רַחֲמֵנָא "הַזֶּה".

וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה?

אָמַר לֵךְ:

מִ"לֹא תוֹתִירוּ עַד בֶּקֶר"⁶⁴⁹ (שמות יב, י) נִפְקָא הָא.

וְרַבִּי עֲקִיבָא?

אָמַר לֵךְ:

אִי לֹא כְּתַב רַחֲמֵנָא: "הַזֶּה" - הָהּ אֲמִינָא: מֵאִי "בֶּקֶר"? בֶּקֶר שְׁנֵי.

וְרַבִּי אֶלְעָזָר?

אָמַר לֵךְ:

כֹּל הֵיכָא דְכְּתַב: "בֶּקֶר" - בֶּקֶר רֵאשׁוֹן הוּא.

אָמַר רַבָּא:

אֲכַל מִצָּה בְּזִמְנוֹ הָהּ אַחַר חֲצוֹת, לְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה - לֹא יֵצֵא יָדֵי חוֹבְתוֹ.

פְּשִׁיטָא!

⁶⁴⁸ "וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו כחפזון פסח הוא לה"

⁶⁴⁹ "לא תוֹתִירוּ עַד בֶּקֶר" והנותר ממנו עד בוקר באש תשרופו"

דְּבִיּוֹן דְּאִיתְקַשׁ לְפָסַח - כְּפָסַח דְּמִי!

מֵהוּ דְּתִימָא: הָא אִפְקִיָּה קְרָא מִהִקְיָשָׁא,
קְמִשְׁמַע לֵן: דְּכִי אֶהְדְּרִיָּה קְרָא - לְמִילְתָּא קְמִיִּיתָא אֶהְדְּרִיָּה.

רפ"י

חד תני אפיגול וחד תני אנותר.
 חד מפרש טעמא דמתניתין מאי
 טעמא מטמא פיגול את הידים
 וחד מפרש טעמא דנותר מאי
 טעמא נותר מטמא את הידים:
משום חשדי כהונה. גזרו עליו
 טומאה שלא יפגלוהו ברצון
 להפסיד את הבעלים ועוד
 דשלמים הן ואין לכהן בהן אלא
 חזה ושוק וישחטם במזיד לשם
 חטאת כדי לאוכלן כולם ומשום
 הכי גזרו טומאה:
משום עצלי כהונה. שלא
 יתעצלו באכילתן:
חד אמר כזית. מהן מטמא את
 הידים וח"א בכביצה:

76. קכ, ב - קכא, א

"הפיגול והנותר - מטמא את הידים".

רב הונא ורב חסדא,
 חד אמר: משום חשדי כהונה,
 וחד אמר: משום עצלי כהונה.

חד אמר: כזית,
 וחד אמר: כביצה.

קכא, א חד תני א"פיגול",
 וחד תני א"נותר".

מאן דתני א"פיגול" - משום חשדי כהונה,
 מאן דתני א"נותר" - משום עצלי כהונה.

חד אמר: כזית,
 וחד אמר: כביצה.

מאן דאמר: כזית - כאיסורו,
 ומאן דאמר: כביצה - כטומאתו.

77. קכא, א

רש"י

מתני'

ברכת הפסח. על אכילת פסחים
על של זבח חגיגת ארבעה עשר
ומברכין על אכילת שלמים:

גמ'

שירי דם. בזריקה מרחוק דלא
איכפת ליה אם נופלים שיריים על
היסוד או לא שירי דם הפסח
בשפיכה בנחת כדי שיפלו על
היסוד:

לא שפיכה בכלל זריקה. כלומר
שאם נותן פסח בזריקה ושלמים
בשפיכה לא עשה כלום וכיון דאין
דומין זה לזה במתן דמים אין
ברכת האחד פוטרת האחר: הכי
גרסינן במתניתין בירך על הזבח
לא פטר את הפסח על הפסח פטר
את של זבח דברי ר' ישמעאל
והכא גרסינן לדברי ר' ישמעאל
זריקה בכלל שפיכה ולא שפיכה
בכלל זריקה ופירוש אם נתן פסח
בזריקה לא עשה כלום אבל אם
נתן שלמים בשפיכה יצא לפיכך
ברכת הפסח פוטרת את של
שלמים ששלמים בכלל פסח במתן
דמים ושל שלמים אינה פוטרת
את של פסח לפי שאין פסח במתן
דמו בכלל שלמים:

משנה

**בירך ברכת הפסח - פטר את של זבח,
בירך את של זבח - לא פטר את של פסח,
דברי רבי ישמעאל.
רבי עקיבא אומר:
לא זו פוטרת זו,
ולא זו פוטרת זו.**

גמרא

כשתמצא לומר:
לדברי רבי ישמעאל -
זריקה בכלל שפיכה,
ולא שפיכה בכלל זריקה,
לדברי רבי עקיבא -
לא שפיכה בכלל זריקה,
ולא זריקה בכלל שפיכה.

78. קכא, ב

קכא, ב

רבי שמלאי איקלע לפדיון הבן,

בעו מיניה:

פשיטא, על פדיון הבן: "אשר קדשנו במצותיו וצוננו על פדיון הבן" - אבי הבן מברך,
 "ברוך... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" - פהו מברך, או אבי הבן מברך?

כהן מברך, דקמטי הנאה לידיה,

או אבי הבן מברך, דקא עביד מצוה?

לא הוה בידיה.

אתא שאיל ביה מדרשא,

אמרו ליה: אבי הבן - מברך שתים.

והילכתא:

אבי הבן - מברך שתים.

הדרך עלך ערבי פסחים
 וסליקא לה מסכת פסחים